

RAPORT OSW

OSW

TWIERDZA KALININGRAD CORAZ BLIŻEJ MOSKWY

Zespół OSW

RAPORT OSW

WARSZAWA
PAŹDZIERNIK 2019

TWIERDZA KALININGRAD CORAZ BLIŻEJ MOSKWY

Zespół OSW

OSW |

CENTRE FOR EASTERN STUDIES
OŚRODEK STUDIÓW WSCHODNICH im. **Marka Karpia**

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich
im. Marka Karpia / Centre for Eastern Studies

AUTORZY RAPORTU

Maria Domańska, Szymon Kardaś, Marek Menkiszak, Jadwiga Rogoża, Andrzej Wilk,
Iwona Wiśniewska, Piotr Żochowski

REDAKCJA MERYTORYCZNA

Adam Eberhardt, Marek Menkiszak, Wojciech Stanisławski

REDAKCJA

Halina Kowalczyk

WSPÓŁPRACA

Anna Łabuszewska, Katarzyna Kazimierska, Szymon Sztyk

WYKRESY I MAPY

Urszula Gumińska-Kurek, Wojciech Mańkowski

OPRACOWANIE GRAFICZNE

PARA-BUCH

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Cinemavue/Shutterstock.com

SKŁAD

GroupMedia

WYDAWCA

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia

Centre for Eastern Studies

ul. Koszykowa 6a, Warszawa

Tel.: /+ 48/ 22 525 80 00

Faks: /+ 48/ 22 525 80 40

www.osw.waw.pl

ISBN 978-83-65827-42-5

Spis treści

TEZY /5

WSTĘP /10

I. SYTUACJA POLITYCZNO-SPOŁECZNA I POLITYKA WEWNĘTRZNA /13

1. Sytuacja polityczna: układ sił w elicie /13
2. Opozycja polityczna i represje /20
3. Nastroje społeczne i aktywność społeczna /23
4. Tożsamość regionalna i tzw. problem germanizacji /26

II. SYTUACJA I POLITYKA GOSPODARCZA W OBWODZIE KALININGRADZKIM /30

1. Sytuacja społeczno-gospodarcza /30
2. Obwód kaliningradzki w polityce gospodarczej Moskwy /33

III. OBWÓD KALININGRADZKI WOBEC OTOCZENIA ZEWNĘTRZNEGO /52

1. Polityczne relacje transgraniczne /52
2. Transgraniczny ruch osobowy /58
3. Stosunki gospodarcze /60

IV. SYTUACJA I POLITYKA W SFERZE BEZPIECZEŃSTWA I OBRONY W OBWODZIE KALININGRADZKIM /67

1. Sytuacja w strukturach bezpieczeństwa i ich aktywność /67
2. Sytuacja militarna w obwodzie kaliningradzkim /71

PERSPEKTYWY /81

ANEKSY /84

TEZY

- Polityka Moskwy wobec obwodu kaliningradzkiego w ostatnich latach staje się coraz bardziej spójna. Jej głównym celem jest dalsze zwiększanie kontroli nad regionem i jego powiązaniami z pozostałą częścią Rosji, zarówno w wymiarze politycznym, społecznym, jak i gospodarczym. W konsekwencji Moskwa silniej podporządkowała sobie obwód kaliningradzki, co wpisuje się w ogólnorosyjski trend w relacjach centrum–regiony.
- W 2017 r. przysłany z Moskwy Anton Alichanow formalnie potwierdził w wyborach (*de facto* niekonkurencyjnych) swój polityczny mandat do sprawowania urzędu gubernatora obwodu kaliningradzkiego. Alichanow zdemontował wcześniejsze układy polityczno-biznesowe w obwodzie i pozbył się politycznych konkurentów. Władza została scentralizowana i skupiona w rękach gubernatora. Pełni on funkcję zarządcy, zapewniającego realizację w regionie interesów graczy okołokremlofskich, które częściowo są sprzeczne z interesami elity regionalnej.
- Pogarszające się systematycznie (na tle socjalno-ekonomicznym) nastroje społeczne w obwodzie w niewielkim stopniu przekładają się na aktywność protestacyjną. Mieszkańcy i elity wydają się biernie akceptować politykę Moskwy i gubernatora Alichanowa. Opozycja polityczna w regionie pozostaje słaba i podzielona. W obwodzie funkcjonuje jednak nadal wiele oddolnych inicjatyw społecznych, w większości apolitycznych, związanych z ochroną spuścizny kulturalnej, ekologią, działalnością kulturalną czy charytatywną. W celu tłumienia przejawów aktywności społecznej i odrębnej tożsamości Kaliningradczyków w obwodzie przeprowadzane były z inicjatywy Moskwy i służb specjalnych działania represyjne, w tym kampania „antygermanizacyjna”. Poziom represji, mimo specyficznego położenia geopolitycznego regionu i podsycanej przez organy siłowe narracji o obwodzie jako „oblężonej twierdzy”, nie odbiega jednak od średniej ogólnorosyjskiej.
- Poprawa koniunktury gospodarczej w Rosji, jak i napływ do regionu federalnych środków finansowych, w tym związanych z organizacją w Kaliningradzie meczów Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej w 2018 r., przyczyniły się do poprawy wskaźników makroekonomicznych w obwodzie, zwłaszcza w ostatnich dwóch latach. Społeczeństwo jednak nie skorzystało na wzroście gospodarczym, realne dochody mieszkańców nie przestają bowiem spadać od kilku lat, w konsekwencji poziom życia w obwodzie obniża się i utrzymuje poniżej średniej rosyjskiej.

- Kreml zwiększył kontrolę nad gospodarką regionu, jeszcze silniej uzależniając jego dochody od transferów finansowych z budżetu federalnego, a także poprzez wzrost obecności w obwodzie federalnych koncernów, które realizowały duże projekty, związane m.in. z rozbudową infrastruktury energetycznej (nowe elektrownie, pływający terminal LNG) i transportowej regionu (rozbudowa portów, lotniska, połączeń promowych). Projekty te, których głównymi beneficjentami były osoby z bliskiego otoczenia prezydenta Rosji Władimira Putina, zwiększały samowystarczalność regionu i tym samym prowadziły do wzrostu jego izolacji. Z powyższym kontrastowały działania Kremla, które sprzyjały współpracy z sąsiadami, jak np.: tworzenie centrum transportowo-logistycznego, plany zwiększenia ruchu turystycznego (m.in. wprowadzenie wiz elektronicznych) czy projekty współpracy transgranicznej.
- Mimo pogarszania się stosunków politycznych Rosji z Polską i Litwą kontynuowany był dialog na lokalnym szczeblu politycznym i samorządowym. Realizowane są przy tym współfinansowane przez UE programy współpracy transgranicznej na lata 2014–2020.
- Mieszkańcy obwodu kaliningradzkiego wykazują się dużą mobilnością – odsetek osób posiadających paszport jest tu dwukrotnie wyższy niż średnio w Rosji. Kaliningradczycy podróżują najczęściej do ościennych krajów należących do Unii Europejskiej, które przyciągają ich niższymi cenami i wyższą jakością produktów. Jednocześnie intensywność ich wyjazdów do Polski i Litwy oraz wartość zakupów dokonywanych w tych krajach uległa w ostatnich latach zmniejszeniu, głównie z uwagi na spadek wartości rubla (po roku 2014) oraz zawieszenie małego ruchu granicznego (2016), umożliwiające łatwiejsze i tańsze przekraczanie granicy z Polską.
- Wzrost napięcia w stosunkach Rosji z Zachodem prowadził do zwiększenia zarówno defensywnej, jak i ofensywnej działalności rosyjskich służb specjalnych w regionie, którego położenie postrzegane jest przez Moskwę jako strategiczne. Ta pierwsza koncentrowała się na prewencji osłabienia więzi obwodu z Rosją, ta druga – na monitorowaniu i przeciwdziałaniu aktywności NATO oraz na lobbingu politycznym. Przeprowadzone w strukturach siłowych w obwodzie zmiany kadrowe miały na celu m.in. zwiększenie dyscypliny, ograniczenie schematów korupcyjnych lub przejęcie nad nimi kontroli.
- Modernizacja i rozbudowa rosyjskiego potencjału militarnego w obwodzie kaliningradzkim zostały zintensyfikowane, przyczyniając się do widocz-

nego wzrostu zdolności ofensywnych dyslokowanego tam zgrupowania Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Działania te obejmowały: rozwój infrastruktury wojskowej (w tym rozbudowę lotniska wojskowego i modernizację magazynów broni jądrowej), rozbudowę sił zbrojnych (w tym reaktywowanie pułku czołgów i dywizji lotnictwa bojowego), dalszą modernizację techniczną (w tym rozmieszczenie na stałe lądowych systemów raketowych Iskander, rozbudowę antyokrętowych systemów raketowych Bastion, rozmieszczenie dodatkowych samolotów bojowych, śmigłowców bojowych, czołgów i okrętów wojennych), zwiększenie aktywności szkoleniowej (w tym ćwiczenia wojskowe ze scenariuszami ofensywnymi). Kontynuowane były także prowokacyjne działania bazowanego w obwodzie rosyjskiego lotnictwa i marynarki wojennej wobec sił państw NATO.

Mapa 1. Kaliningrad na tle Europy

WSTĘP

Obwód kaliningradzki jest rosyjską półeksklawą, oddzieloną od pozostałej części Federacji Rosyjskiej terytoriami Litwy i Polski (państw członkowskich UE i NATO) oraz Białorusi. Jest on jednocześnie jedyną częścią terytorium Rosji, z którą graniczą Polska i Litwa. Położenie geopolityczne czyni z obwodu kaliningradzkiego ważny wysunięty przyczółek rosyjski w północnej części Europy Środkowej. Z powyższych powodów obszar ten jest strategicznie ważny zarówno dla Rosji, jak i dla Polski i Litwy oraz dla całego otaczającego regionu. Z tego względu Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia (OSW) traktuje monitoring sytuacji politycznej, społecznej, gospodarczej, energetycznej, bezpieczeństwa i militarnej w obwodzie kaliningradzkim jako jeden z priorytetowych tematów swojej działalności analitycznej.

Ośrodek przygotował w ostatnich latach dwa obszerne opracowania na temat obwodu kaliningradzkiego: w 2012 r. w serii „Prace OSW”: *Wyspa na uwięzi: Kaliningrad między Moskwą i UE* i w 2016 r. w serii „Raport OSW”: *Obwód kaliningradzki 2016: społeczeństwo, gospodarka, armia*. Ponieważ między 2016 i 2019 rokiem zaszły w obwodzie kaliningradzkim znaczące wydarzenia, zarówno w sferze politycznej, gospodarczej, jak i militarnej, OSW podjęło decyzję o przygotowaniu kolejnego raportu na ten temat.

Celem niniejszego tekstu jest przeanalizowanie głównych zmian, jakie zaszły w obwodzie kaliningradzkim od czasu publikacji poprzedniego raportu. W związku z tym tekst nie powtarza podstawowych informacji na temat tego regionu, koncentrując się na pogłębionej analizie ewolucji sytuacji w poszczególnych sferach. Raport został podzielony na cztery części. W pierwszej omówiono dynamikę sytuacji politycznej i społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem zmian w relacjach pomiędzy centrum federalnym a obwodem, sytuacji w elicie władzy i rozwoju aktywności społecznej. Część druga poświęcona jest analizie sytuacji ekonomicznej, ze szczególnym uwzględnieniem wskaźników społeczno-gospodarczych i ewolucji polityki Moskwy wobec obwodu, w tym projektów transportowych i energetycznych. W części trzeciej przedstawiono relacje obwodu kaliningradzkiego z otoczeniem zewnętrznym, w tym kontakty i współpracę transgraniczną oraz przepływ osób i wymianę gospodarczą. Część czwarta zawiera opis ewolucji sytuacji i polityki w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego w obwodzie oraz rozbudowy rosyjskiego potencjału militarnego na jego obszarze. Tekst uzupełniają aneksy zawierające dodatkowe, szczegółowe dane dotyczące wybranych zagadnień.

Raport służy pogłębieniu wiedzy odbiorców krajowych i zagranicznych na temat sytuacji w obwodzie kaliningradzkim i jego roli w polityce Federacji Rosyjskiej, stanowiąc przyczynek do szerszej analizy polityki rosyjskiej i głos w publicznej dyskusji na ten temat.

Ciekawostki kaliningradzkie

Poeta Jan Kochanowski (1530–1584) przebywał w latach 1551–1552 i 1555–1556 na Uniwersytecie Albertyna w Królewcu (Albertus-Universität Königsberg).

Pierwsza książka w języku litewskim – Katechizm (*Katekizmo paprasti žodžiai*) autorstwa Martynasa Mažvydasa – została wydana w Królewcu w styczniu 1547 r.

Niemiecki filozof Immanuel Kant (1724–1804), który urodził się i żył w Królewcu, złożył przysięgę rosyjskiej cesarzowej Elżbiecie Romanowej po tym, jak w 1758 r. wojska rosyjskie zajęły miasto w trakcie wojny siedmioletniej. Gdy cztery lata później prowincja powróciła w skład Prus, Kant nie chciał cofać przysięgi, dlatego do końca życia formalnie pozostał poddany rosyjskim.

Zamek Königsberg był ostatnim miejscem, w którym widziano Bursztynową Komnatę.

Między kwietniem 1945 r. (zajęciem przez Armię Czerwoną) a lipcem 1946 r. Królewiec nosił po rosyjsku swoją wcześniejszą niemiecką nazwę Königsberg (ros. *Кёнигсберг*), w kwietniu 1946 r. powstał formalnie obwód königsberski RSFRR (w lipcu 1946 r. przemianowany na obwód kaliningradzki).

Michaił Kalinin, którego imię od 1946 r. nosi stolica obwodu, nigdy nie był ani w Kaliningradzie, ani w samym obwodzie. Kalinin, jako przewodniczący prezydium Rady Najwyższej ZSRR (w latach 1938–1946), był współodpowiedzialny za masowe zbrodnie – jego podpis figuruje pod setkami list egzekucyjnych (m.in. listą katyńską). W latach 1931–1990 nazwę Kalinin nosiło miasto Twer – stolica obwodu twerskiego, gdzie w 1940 r. NKWD zamordowało 6,3 tys. polskich jeńców wojennych. Pogrzebano ich później w Miednoje.

W obwodzie kaliningradzkim zlokalizowanych jest 90% światowych zasobów bursztynu. Według medycyny ludowej noszone na szyi korale bursztynowe zapobiegają bólowi gardła i głowy oraz wzmacniają tarczę.

Największy okaz bursztynu, znajdujący się w kolekcji kaliningradzkiego Muzeum Bursztynu, waży 4 kg. W muzeum znajduje się też bursztynowa mozaika „Ruś”, której waga przekracza 70 kg.

Kaliningrad jest liderem wśród rosyjskich miast pod względem liczby salonów kosmetycznych *per capita*.

I. SYTUACJA POLITYCZNO-SPOŁECZNA I POLITYKA WEWNĘTRZNA

1. Sytuacja polityczna: układ sił w elicie

W ciągu ostatnich dwóch lat zaszła jakościowa zmiana w zarządzaniu obwodem kaliningradzkim, zarówno na płaszczyźnie wewnątrzregionalnej, jak i w wymiarze relacji region–Moskwa. Nastąpiła znaczna redukcja pluralizmu wśród miejscowej elity: wcześniejszy model, w którym mer Kaliningradu próbował konkurować o wpływy z gubernatorem, został zastąpiony przez model władzy scentralizowanej i skupionej w rękach gubernatora. Jednocześnie gubernator nie odgrywa samodzielnej roli: jest on technicznym zarządcą, czuwającym nad sprawną realizacją interesów graczy federalnych w obwodzie – zarówno politycznych, jak i biznesowych. Wpisuje się to w realizowaną od lat przez Kreml strategię zacieśniania kontroli nad podmiotami Federacji Rosyjskiej.

10 września 2017 r. na gubernatora obwodu kaliningradzkiego został wybrany w głosowaniu powszechnym Anton Alichanow, pełniący obowiązki szefa regionu od 6 października 2016 r. Jest on – według dostępnych informacji – powiązany z Wiktorem Czemezowem, wpływowym szefem korporacji państwowej Rostech (Rostech jest właścicielem Kaliningradzkiego Kombinatoru Bursztynowego). Alichanow cieszy się też jak dotąd mocnym poparciem Administracji Prezydenta (według części źródeł jego protektorem jest wiceszef Administracji Prezydenta, szef jej pionu wewnątrzpolitycznego Siergiej Kirijenko).

Gubernator Anton Alichanow

Anton Alichanow, gubernator obwodu kaliningradzkiego, urodził się w 1986 r. w Suchumi (Abchaska ASRR). Doktor nauk ekonomicznych, prawnik. Pochodzi z zamożnej rodziny. Jego ojciec – Andriej – był jednym z założycieli dużego przedsiębiorstwa przetwórstwa spożywczego Rosmiasomol'torg (posiadał w nim 20% udziałów). Andriej Alichanow zaprzyjaźniony jest m.in. z byłym wicepremierem Rosji, obecnym prezesem korporacji państwowej VEB.RF Igorem Szuwałowem oraz z byłym pełnomocnym przedstawicielem prezydenta Rosji w Nadwołżańskim Okręgu Federalnym Michaiłem Babiczem, sprawującym obecnie funkcję wiceministra rozwoju gospodarczego. Anton Alichanow od 2010 r. pracował w Ministerstwie Sprawiedliwości, a od 2013 r. w Ministerstwie Przemysłu i Handlu m.in. jako dyrektor Departamentu Regulowania Współpracy Zagranicznej. 22 września 2015 r. został nominowany na wicepremiera obwodu

kaliningradzkiego (odpowiedzialny był za rolnictwo i przemysł). Niespełna rok później (30 lipca 2016 r.) awansował na p.o. premiera obwodu, przy czym stanowisko to zostało specjalnie dla niego przywrócone przez nowo mianowanego wówczas p.o. gubernatora Jewgienija Ziniczewa (za kadencji poprzedniego gubernatora Nikołaja Cukanowa rządem regionalnym kierował gubernator). 6 października 2016 r. prezydent Władimir Putin powierzył Alichanowowi pełnienie funkcji gubernatora obwodu kaliningradzkiego (jednocześnie powrócono do tradycyjnego modelu, w którym szef regionu kieruje regionalnym rządem). Alichanow został najmłodszym szefem regionu w najnowszej historii Rosji.

W wyborach gubernatora 10 września 2017 r. Alichanow nie miał realnych konkurentów, a kampania przebiegła bez problemów, zarówno dzięki tradycyjnemu zastosowaniu tzw. zasobu administracyjnego (kontroli administracji nad przebiegiem kampanii i głosowania), współpracy ze strony koncesjonowanej opozycji, jak i słabości w regionie opozycji antysystemowej. Poza nim startowali kandydaci techniczni: przedstawiciel KPFR – deputowany parlamentu regionalnego Igor Riewin, reprezentujący LDPR deputowany parlamentu regionalnego Jewgienij Miszyn i przedstawicielka niszowej Rosyjskiej Ekologicznej Partii „Zieloni” Jekatierina Timofiejewa. Alichanow zdobył oficjalnie 81% głosów – rekordowe poparcie w historii obwodu kaliningradzkiego (jego poprzednik Cukanow w 2015 r. uzyskał 70,4% przy podobnej frekwencji – nieco ponad 39%). Najmniejsze, choć wciąż bardzo duże oficjalne poparcie Alichanow uzyskał w stolicy obwodu Kaliningradzie – 76,24%. Według niezależnej organizacji Gołos, zajmującej się monitoringiem wyborów w Rosji, naruszenie procedur w trakcie liczenia głosów w obwodzie kaliningradzkim miało charakter „masowy” i „katastrofalny”¹.

Rolą Alichanowa w obwodzie kaliningradzkim od początku była modyfikacja politycznego modelu zarządzania obwodem, tj. demontaż ukształtowanych powiązań polityczno-biznesowych, w tym zakorzenionych schematów korupcyjnych, a także centralizacja procesów decyzyjnych (koncentracja większych kompetencji w rękach regionalnej władzy wykonawczej kosztem władz municypalnych).

Miejscowa elita negatywnie przyjęła mianowanie na najwyższe stanowisko w regionie człowieka z zewnątrz, nigdy niezwiązanego z obwodem

¹ *Выборы в Калининграде: подкуп и катастрофический подсчет*, Голос, 11.09.2017.

kaliningradzkim i najpewniej niezamierzającego wiązać z tym regionem swojej przyszłości. Dla ambitnego Alichanowa praca w Kaliningradzie to swoista „zsyłka”, lecz zarazem trampolina do powrotu do kariery federalnej. W percepcji elit oznacza to, że będzie on dbał o interesy regionu, w tym o interesy lokalnych grup wpływu, w stopniu nie większym, niż jest to niezbędne do bycia dobrze ocenianym przez Kreml. **Interesy Moskwy w regionie, reprezentowane przede wszystkim przez Alichanowa i struktury siłowe, są przy tym – podobnie jak w przypadku innych regionów Rosji – nierzadko sprzeczne z interesami miejscowych elit, zwłaszcza jeśli chodzi o kwestie kształtowania budżetu obwodu czy kontrolę nad miejscowymi aktywami, w tym dochodami z renty korupcyjnej.**

W latach 2017–2018 zaszły zmiany w układzie sił w elicie obwodu kaliningradzkiego. Przesądziły o nich przede wszystkim:

- **dymisja Nikołaja Cukanowa**, byłego gubernatora obwodu kaliningradzkiego, ze stanowiska pełnomocnego przedstawiciela prezydenta Rosji w Północno-Zachodnim Okręgu Federalnym (dalej PZOF), co pozabawiło go wpływu na elity kaliningradzkie i sytuację w obwodzie;
- **dymisja mera Kaliningradu Aleksandra Jaroszuka** (w przeszłości rywalizował on o pozycję w elicie regionalnej z kolejnymi gubernatorami, w tym z Antonem Alichanowem);
- w mniejszym stopniu – **dymisje szefów kilku okręgów municypalnych w obwodzie**, sprawujących swoje funkcje przed początkiem kadencji Alichanowa.

Dymisja Cukanowa (grudzień 2017) zakończyła konflikt, jaki toczył się między nim i Alichanowem od chwili objęcia przez tego ostatniego stanowiska p.o. gubernatora. Cukanow jako pełnomocny przedstawiciel Kremla w PZOF miał faktycznie mniejsze kompetencje niż jako gubernator obwodu kaliningradzkiego (funkcja pełnomocnych przedstawicieli od kilku lat staje się w coraz większym stopniu bardziej prestiżowa niż decyzyjna). Jego możliwości wpływu na szefów regionów PZOF były zatem ograniczone, ale obwód kaliningradzki uważał on za swoje lenno, nie tylko dlatego, że jest rodowitym Kaliningradczykiem, ale też dlatego, że pozostawił w nim rozbudowaną sieć interesów biznesowych, w tym źródła dochodów korupcyjnych. Interesy te zostały zagrożone z chwilą jego wymuszonej dymisji ze stanowiska gubernatora w lipcu 2016 r., niecały rok po wygranych przez niego kolejnych wyborach.

Z uwagi m.in. na obawę wykrycia przez Alichanowa nadużyć finansowych, próbował go dyskredytować w oczach Kremla (m.in. za „nieudolną” politykę socjalną). Według niektórych źródeł Cukanow tak silnie sprzeciwiał się kandydaturze Alichanowa w wyborach gubernatorskich we wrześniu 2017 r., że lobbował w Moskwie za wystawieniem w wyborach jako kandydata Kremla nielubianego przez siebie mera Kaliningradu Aleksandra Jaroszuka. Priorytety, jakimi dla Kremla były wzrost kontroli nad sferą ekonomiczno-finansową obwodu kaliningradzkiego i dbałość o stabilność regionu, sprawiły, że w celu rozwiązania konfliktu odwołano Cukanowa z funkcji w PZOF (obecnie piastuje on stanowisko pełnomocnego przedstawiciela prezydenta Rosji w Uralskim Okręgu Federalnym).

Pozycję Alichanowa wzmocniła również **dymisja Aleksandra Jaroszuka**, mera Kaliningradu (w marcu 2018, a zatem niecałe pół roku po jego ponownym wyborze na to stanowisko), ambitnego regionalnego gracza politycznego i biznesmena. Według jednej z wersji zawarty został w tej sprawie kompromis. Niewygodny dla Alichanowa mer miał odejść po sprawnym ukończeniu projektu budowy stadionu w Kaliningradzie oraz zagwarantowaniu w stolicy regionu wysokiego wyniku Władimira Putina w wyborach prezydenckich. Jaroszuk w wyborach uzupełniających do Dumy Państwowej w 2018 r. uzyskał mandat deputowanego, co oznacza formalny awans i ochronę dzięki immunitetowi, natomiast Alichanow, po zakorzenieniu się w obwodzie kaliningradzkim, pozbył się konkurenta. Ponadto Alichanow zadbał o instytucjonalne osłabienie funkcji mera. Z jego inicjatywy parlament regionalny przyjął w listopadzie 2016 r. ustawę znoszącą bezpośrednio wybory mera na rzecz wyłaniania go przez radę miasta. Według słów samego Alichanowa projekt wpasowuje się w „ogólny federalny trend” (istotnie, w 2018 r. bezpośrednio wybory mera utrzymano jedynie w dziesięciu miastach Rosji), a u jego źródeł tkwiła „wieloletnia rywalizacja między władzami regionalnymi i miejskimi” w Kaliningradzie, „czego skutkiem były m.in. problemy z przyznawaniem miastu środków na projekty infrastrukturalne”. Tym samym mer nie tylko został pozbawiony mandatu wyborców, co osłabiło jego wagę polityczną, ale stał się on o wiele bardziej zależny od przychylności władz obwodu. **Nowy mer Aleksiej Siłanow nie jest** – w przeciwieństwie do Jaroszuka – **graczem politycznym**. Jednocześnie został uznany za kandydaturę kompromisową i akceptowalną dla wszystkich głównych grup wpływu, co może sprzyjać stabilizacji nastrojów w elicie regionalnej.

Jednocześnie widoczne są osłabianie lokalnych układów w elicie oraz **centralizacja zarządzania regionem poprzez odbieranie kompetencji władzom municypalnym**, m.in. w kwestii zagospodarowania przestrzennego (pozwo-

lenia na budowę) czy zamówień publicznych. Ustawa o odebraniu szczeblowi municypalnemu kompetencji w zakresie budownictwa weszła w życie w styczniu 2017 r., była to zatem jedna z wczesnych decyzji nowo mianowanego p.o. gubernatora; uzasadniana była przy tym – poza umożliwieniem lepszego, bardziej spójnego planowania przestrzennego – walką z korupcją. Dokonała się również częściowa rotacja wśród szefów jednostek municypalnych – stanowiska stracili m.in. merowie: Gusiewa (bliski Cukanowowi), Krasnoznamienska czy Swietłogorska. Wszczęte zostały sprawy karne (oskarżenie o nadużycie stanowiska i defraudacje) wobec merów miast Swietłyj czy Sowieck.

Wzrostowi kontroli nad lokalną elitą towarzyszy jednak wyważona polityka kadrowa Alichanowa, stanowiąca ukłon w stronę rdzennych elit kaliningradzkich. Choć początkowo uzasadnione wydawały się obawy, że nowy gubernator odsunie przedstawicieli miejscowych elit od wpływów we władzach regionalnych, dotychczasowe decyzje kadrowe wskazują raczej, że dba on o to, by najwyższe stanowiska powierzać osobom bądź urodzonym w obwodzie kaliningradzkim, bądź długotrwale z nim związanym. O ile pierwszy wicepremier Aleksiej Rodin, formalnie odpowiedzialny za kwestie bezpieczeństwa regionu i kierujący aparatem rządu (w tym nadzorujący sprawy kadrowe), jest przyjezdnym, zaufanym współpracownikiem Alichanowa z czasów moskiewskich, o tyle prawie wszyscy pozostali wicepremierzy oraz dwie trzecie ministrów są od lat związani z obwodem, często też pracowali wcześniej albo w rządzie obwodu, albo na szczeblu municypalnym. Niektórzy wicepremierzy i ministrowie pełnili swoje funkcje jeszcze za poprzednich gubernatorów.

Ostrożne balansowanie Alichanowa wśród regionalnej elity spowodowane jest najpewniej dwoma czynnikami. Po pierwsze, z powodów osobistych i zawodowych musi się on wykazać przed Kremlem jako skuteczny szef trudnego regionu, o kluczowym znaczeniu geostrategicznym, stanowiącego przedmiot szczególnej kontroli ze strony służb specjalnych. Po drugie, podobnie jak wielu innych gubernatorów „technokratów” mianowanych w ostatnich latach, Alichanow nie jest graczem politycznym, lecz raczej nomenklaturowym menedżerem średniego szczebla, mającym niewielką samodzielność w zarządzaniu regionem. Dwa główne zadania, których realizacji Kreml oczekuje od gubernatorów, to wyciszenie konfliktów w elicie regionalnej oraz zagwarantowanie spokoju społecznego. Do obu tych zadań potrzebuje on przynajmniej neutralności liderów najważniejszych regionalnych grup wpływu.

Z punktu widzenia logiki systemu władzy do osobistych sukcesów Alichanowa można zaliczyć m.in. bezproblemowe przeprowadzenie własnego wyboru

na gubernatora obwodu; wysoki wynik, jaki Władimir Putin uzyskał w obwodzie podczas wyborów prezydenckich w marcu 2018 r.; a także udaną organizację Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej w czerwcu i lipcu 2018 r. (łącznie z ukończeniem na czas obiektów sportowych, chociaż harmonogram ich realizacji był wcześniej zagrożony). Z kolei dotychczasowe porażki, jak niemożność sprostania wyzwaniom polityki socjalnej czy podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej regionu, warunkowane są nie tyle czynnikami regionalnymi, ile skutkami decyzji podejmowanych na szczeblu federalnym. Należą do nich: utrzymywanie nieefektywnego modelu gospodarczego, zły klimat inwestycyjny, poważne niedofinansowanie i nieefektywność polityki społecznej oraz agresywna polityka zagraniczna, która doprowadziła do nałożenia na Rosję zachodnich sankcji ekonomicznych.

Wybory prezydenckie w marcu 2018

Władimir Putin oficjalnie uzyskał w obwodzie kaliningradzkim wynik niemal identyczny jak w całej Rosji (76,35% w porównaniu z 76,69% w skali kraju) i o wiele lepszy niż w 2012 r. Wówczas zagłosowało na niego jedynie 52,55% mieszkańców obwodu kaliningradzkiego (mniej jedynie w Moskwie: 47,72%), a wynik ten wyraźnie odbiegał od rezultatu w skali kraju (63,6%). Frekwencja w 2018 r. była nieco niższa niż w całym kraju (62,3% wobec 67,54%)².

Pozycja Alichanowa na tle pozostałych szefów regionów w Rosji jest oceniana przez ekspertów jako silna. Świadczą o tym rankingi opracowywane przez ośrodki w różnym stopniu zbliżone do Kremla. Warto przy tym nadmienić, że rankingi odzwierciedlają nie tyle obiektywne przesłanki trwałości pozycji szefa regionu, ile bieżący układ sił w elicie i użyteczność gubernatora dla realizacji aktualnych celów Kremla.

Alichanow w rankingach gubernatorów

W rankingu wpływu gubernatorów, opracowanym w styczniu 2019 r. przez okołokremłowską Agencję Komunikacji Politycznych i Ekonomicznych APEK, Alichanow zajął 15. miejsce wśród 85 gubernatorów. Według rankingu grupy eksperckiej „Minczenko Consulting”, ogłoszonego we

² *После обработки всех протоколов в Калининградской области Путин получил 76,35% голосов, Калининград.Ру, 19.03.2018; Карта голосования: явка и результат Путина по регионам России, „Ведомости”, 18.03.2018.*

wrzeźniu 2018 r., choć pozycja Alichanowa osłabła, to jednak plasuje się on wysoko (drugie miejsce) w rankingu szefów regionów Północno-Zachodniego Okręgu Federalnego (w rankingu ogólnorosyjskim na 10. miejscu), uzyskawszy siedem na dziesięć możliwych punktów w kategorii „poparcie ze strony Putina”, cztery na pięć punktów w kategorii „zarządzanie wielkimi projektami” oraz dwa na trzy punkty w kategorii „jakość zarządzania politycznego”. Wskazano przy tym na konflikt wewnątrzregionalny, co może świadczyć o narastającym niezadowoleniu wśród regionalnej elity. Według ocen agencji Medialogia, zajmującej się monitorowaniem i analizą mediów i sieci społecznościowych, w 2018 r. Alichanow znacznie pogorszył swoją pozycję na tle innych gubernatorów (spadek z 13. pozycji na 23. miejsce), nie został też zaliczony do dwudziestki szefów regionów najczęściej wymienianych w sieciach społecznościowych. Częściowo ma to związek ze zmniejszeniem jego aktywności medialnej w porównaniu z 2017 rokiem – rokiem wyborów gubernatorskich w obwodzie kaliningradzkim³.

Niejasne jest, czy i na ile dzięki działaniom Alichanowa zmniejszyły się w obwodzie praktyki korupcyjne – dotąd nie pojawiły się konkretne informacje na ten temat, choć w regionie toczy się kilka śledztw antykorupcyjnych. Jednym z nich jest śledztwo w sprawie defraudacji przy budowie stadionu w Kaliningradzie, wskutek którego w areszcie przebywa były minister budownictwa w rządzie b. gubernatora Cukanowa⁴. Na płaszczyźnie formalnej administracja regionalna prowadzi walkę z korupcją: m.in. w grudniu 2018 r. w skutek wykonania ogólnokrajowych wytycznych Władimira Putina Alichanow utworzył służbę ds. przeciwdziałania korupcji (celem są działania o charakterze „profilaktycznym”). 30 maja 2018 r. na wniosek Alichanowa rada miejska Kaliningradu przyjęła poprawkę do swojego statutu, pozwalającą gubernatorowi inicjować dymisje radnych w przypadku naruszenia przez nich przepisów antykorupcyjnych. Wiele wskazuje jednak na to, że **istniejące wcześniej schematy korupcyjne są jedynie centralizowane i przejmowane przez nowo mianowane osoby powiązane z Moskwą**, w tym przedstawiciele ekipy Alichanowa, a elity lokalne zostały pozbawione

³ *Рейтинг влияния глав субъектов РФ. Российские регионы и региональная политика в декабре 2018 года*, АРЕК, 9.01.2019; *Алиханов теряет лидерские позиции в рейтинге устойчивости глав регионов*, RuGrad.EU, 30.09.2018; *В 2018 году Алиханов потерял 13 позиций в медиарейтинге губернаторов*, „Новый Калининград”, 29.01.2019.

⁴ Między innymi w związku z tym śledztwem w 2018 r. aresztowano dwóch biznesmenów, braci Magomiedowów (sprawa nabrała wówczas wymiaru federalnego). Szerzej zob. I. Wiśniewska, *Aresztowanie braci Magomiedowów: zaostrenie rywalizacji w rosyjskiej elicie*, „Analizy OSW”, 11.04.2018.

części renty korupcyjnej. Odnosi się to m.in. do miejskiego przedsiębiorstwa wodociągowego „Wodokanal” w Kaliningradzie, znajdującego się wcześniej pod kontrolą mera Jaroszuka; poprzedni dyrektor przedsiębiorstwa Aleksandr Iwaszczenko, zdymisjonowany w listopadzie 2018 r., został oskarżony o defraudację, rozesłano za nim list gończy. Planowana jest centralizacja zarządzania wodociągami w całym obwodzie poprzez przeniesienie własności istniejących przedsiębiorstw na władze regionu (dotychczas właścicielem były władze municypalne). W czerwcu 2018 r. parlament regionalny przyjął odpowiednią ustawę w tej sprawie.

Jak donoszą niezależne media, za kadencji Alichanowa następuje **stopniowe ograniczanie jawności i przejrzystości procesów decyzyjnych**. Obrady rządu regionu, w tym spotkania z udziałem przedstawicieli władz municypalnych, są coraz częściej zamykane dla mediów, podobnie coraz bardziej zamknięty charakter mają spotkania Alichanowa z przedstawicielami biznesu. Na tym tle na uwagę zasługuje nabycie przez rządową Korporację Rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego, bez publicznej oferty, 26% udziałów w prywatnej regionalnej stacji radiowo-telewizyjnej Kaskad – według niektórych komentarzy, władze regionu noszą się z zamiarem stworzenia rządowego holdingu medialnego⁵.

2. Opozycja polityczna i represje

Opozycja polityczna w regionie jest słaba i podzielona, podobnie zresztą jak w całej Rosji. Struktury władzy przedstawicielskiej zdominowane są przez „partię władzy”, Jedną Rosję (JR). W 2016 r. w wyborach do parlamentu obwodowego i rady miejskiej Kaliningradu JR uzyskała 29 miejsc na 40 w parlamencie regionalnym i 20 miejsc na 28 w radzie miejskiej. Do parlamentu regionalnego weszły również partie koncesjonowanej opozycji oraz dwóch deputowanych z partii Patrioci Rosji, będącej *de facto* partią prokremlowską.

Działalność koncesjonowanej opozycji parlamentarnej, jak Komunistyczna Parta Federacji Rosyjskiej Giennadija Ziuganowa czy Liberalno-Demokratyczna Partia Rosji Władimira Żyrinowskiego, **podporządkowana jest interesom władz. Wątki opozycja antysystemowa** skupiona jest wokół sztabu Aleksieja Nawalnego, ruchu społecznego Otwarta Rosja Michaiła Chodorkow-

⁵ *Расширение «закрытой части»: как правительство Алиханова прячет свою работу*, „Новый Калининград”, 30.01.2019; *Алиханов отказался объяснять покупку доли в телеканале «Каскад»*, RuGrad.EU, 10.02.2019.

skiego i partii pozaparlamentarnych, jak Jabłoko czy Parnas. Żadna z nich nie odgrywa jednak znaczącej roli, ponadto są one poddawane regularnym represjom (zwłaszcza aktywiści Nawalnego i Otwartej Rosji). Słabość opozycji nie powstrzymuje jednak służb specjalnych przed eskalowaniem narracji o zagrożeniu stabilności i bezpieczeństwa obwodu kaliningradzkiego przez zagraniczną agenturę i miejscową „piątą kolumnę” – wynika to ze strategii politycznej przyjętej na szczeblu federalnym.

Poziom represji, mimo specyficznego położenia geopolitycznego regionu i podsycanej przez organy siłowe narracji o obwodzie jako „obłęzonej twierdzy”, nie odbiega od średniej ogólnorosyjskiej. Ze strony władz widoczne są, podobnie jak w większości regionów, próby balansowania między używaniem represji w celach „profilaktycznych” (nadmierny „liberalizm” w tym zakresie źle świadczyłby o zdolności zarówno służb specjalnych, jak i władz cywilnych do kontrolowania sytuacji w regionie) i ograniczania ich skali do działań uznanych za niezbędne z powodów wizerunkowych i w obawie przed niekontrolowanym wzrostem niezadowolenia społecznego w regionie. Należy to najpewniej tłumaczyć **ostrożnością władz: nie chcą one nadmiernie antagonizować miejscowej ludności**, która w przeszłości udowodniła swoją zdolność do masowych protestów. **Ograniczają się zatem do represji wybiórczych**, choć przybierają one nierzadko dotkliwą formę. Wymierzone są głównie w aktywnych zwolenników Nawalnego oraz aktywistów Otwartej Rosji (OR) Chodorkowskiego, na ogół w związku z ich aktywnością wynikającą z ogólnorosyjskiej dynamiki protestów społecznych (jak np. zatrzymania i kary administracyjne dla koordynatorów sztabu Nawalnego w październiku 2018 r. w związku z protestami ekologicznymi czy przeciwko reformie emerytalnej). Ponadto m.in. w grudniu 2017 r. zostali pociągnięci do odpowiedzialności administracyjnej aktywiści OR na podstawie zarzutu o działalność na rzecz „organizacji niepożądaney”.

W kwietniu 2018 r. niezależna gazeta „Nowyje Kolosa” zawiesiła wydawanie papierowej wersji z uwagi na znaczne utrudnienia w dystrybucji. Jej redaktor naczelny Igor Rudnikow od listopada 2017 r. do czerwca 2019 r. przebywał w areszcie pod zarzutem próby wymuszenia łapówki od regionalnego szefa Komitetu Śledczego. Sprawa była niejasna, gdyż poza tym, że Rudnikow mógł przeszkadzać władzom z tytułu swojej działalności dziennikarskiej i demaskatorskiej, niewykluczone jest, że padł on ofiarą bądź został wykorzystany jako narzędzie rozgrywek lokalnych służb. Pośrednio może to potwierdzać fakt, że proces Rudnikowa nie tylko toczył się poza obwodem kaliningradzkim (w Petersburgu), ale został też utajniony. W czerwcu 2019 r. Rudnikow został

jednak wyrokiem sądu uniewinniony od stawianych mu zarzutów i zwolniony z aresztu – najpewniej decyzja taka zapadła w związku z ostrą społeczną reakcją na represje wobec innego dziennikarza Iwana Gołunowa⁶.

Najsłynniejszy przypadek represji politycznych w ostatnich latach to **sprawa karna wszczęta przeciwko niszej, nacjonalistyczno-monarchistycznej organizacji BARS (Bałtycka Awangarda Rosyjskiego Oporu)**. Organizacja w ubiegłych latach naraziła się władzom, m.in. w związku z krytyką rozpętanej przez Rosję wojny na Ukrainie, jednak w żadnym stopniu nie stwarzała zagrożenia politycznego z uwagi na swoją znikomą wagę i rozpoznawalność. Jej trzech aktywiści, aresztowani w maju 2017 r., zostali początkowo oskarżeni o ekstremizm (przestępstwo zagrożone jest karą do 10 lat pozbawienia wolności), w tym o dążenie do siłowego przejęcia władzy w obwodzie kaliningradzkim oraz wyjścia obwodu kaliningradzkiego ze składu Rosji i wstąpienia do UE. W październiku 2018 r. oskarżenie zmieniło kwalifikację zarzucanych im czynów na terroryzm (organizacja grupy terrorystycznej), zagrożony karą dożywocia dla przywódcy grupy Aleksandra Orszulewicza. Sprawa będzie rozpatrywana przez sąd wojskowy w Moskwie. Organizacja obrony praw człowieka Memoriał uznała aresztowanych za więźniów politycznych.

Sprawa BARS wpisuje się w zauważalną w ostatnich latach **wzmoczoną walkę służb specjalnych i organów ścigania z rzekomym ekstremizmem** (na ogół służącą jedynie poprawie statystyk wykrywalności rzekomych przestępstw i dławieniu wolności słowa). Sprawa ta została też wykorzystana w kampanii „antygermanizacyjnej” (lider BARS wzywał do przywrócenia Kaliningradowi nazwy Königsberg) i posłużyła jako pretekst do ataku na Dom Niemiecko-Rosyjski w Kaliningradzie (zob. dalej), a także do szerszych represji wobec aktywistów kaliningradzkiego sztabu Nawalnego i Otwartej Rosji. Między innymi w sierpniu 2017 r. dokonano przeszukań u aktywistów OR (oraz u „nawalnistów”), którą oskarżano, że finansuje BARS jako swoją bojówkę.

W Kaliningradzie w lutym 2019 r. została wszczęta pierwsza w Rosji sprawa administracyjna na podstawie przepisów o karaniu za udział osób niepełnoletnich w niesankcjonowanych akcjach protestu (ustawa została przyjęta w grudniu 2018 r.; niesankcjonowana akcja w tym przypadku to protest 7 lutego przeciwko stosowaniu tortur wobec Orszulewicza). Organizatora protestu (aktywistę sztabu Nawalnego) Iwana Łuzina ukarano grzywną w wysokości 30 tys. rubli.

⁶ O sprawie Gołunowa zob. J. Rogoża, *Rosja: sprawa Gołunowa i sukces presji społecznej*, „Analizy OSW”, 12.06.2019.

3. Nastroje społeczne i aktywność społeczna

Nastroje społeczne w regionie są w znacznym stopniu uwarunkowane sytuacją socjalno-ekonomiczną i występującymi w tych sferach problemami. **Poziom życia w obwodzie znajduje się poniżej średniej rosyjskiej.** Mieszkańcy wyrażają niezadowolenie ze wzrostu cen, taryf komunalnych, wydłużenia wieku emerytalnego, problemów ekologicznych. Niezadowolenie to przejawia się jednak głównie w dyskusjach internetowych bądź – w pojedynczych przypadkach – w listach otwartych kierowanych do władz regionu przez grono aktywistów⁷. W niewielkim stopniu przekłada się ono na aktywne protesty uliczne. Poziom aktywności społecznej, w tym protestacyjnej, w obwodzie kaliningradzkim wykazuje negatywną dynamikę w porównaniu z poprzednią dekadą. Według raportu Instytutu Ekspertyzy Regionalnej⁸ obwód kaliningradzki w 2019 r. zajmuje wśród rosyjskich regionów 23. pozycję pod względem aktywności protestacyjnej; sklasyfikowany został jako region z widocznym (ale nie „wysokim”) poziomem aktywności. Odbywające się protesty są często współorganizowane przez regionalne oddziały partii – zarówno opozycyjnych, jak i bliższych władzom (poza Jedną Rosją).

Największym katalizatorem niezadowolenia w obwodzie kaliningradzkim było w 2018 r. wydłużenie wieku emerytalnego. Kwestia ta budzi duży opór społeczny w całej Rosji – sondaże wykazują, iż przeciwnych tej decyzji jest przeszło 90% badanych. W obwodzie kaliningradzkim decyzja ta uderza zwłaszcza w mężczyzn, którzy według danych kaliningradzkiego oddziału Rosstatu dożywają średnio 67 lat (czyli zaledwie dwa lata powyżej nowego wieku emerytalnego). Protest przeciwko reformie w lipcu 2018 r. zgromadził w Kaliningradzie ok. tysiąca osób, a demonstranci poza hasłami socjalnymi skandowali także polityczne, takie jak „Putin na emeryturę, Miedwiediew do dymisji”⁹. Inne przykłady protestów to akcje przeciwko zanieczyszczeniu środowiska (w tym przez składowiska odpadów), podwyżkom cen paliw, aresztowaniu lokalnego dziennikarza śledczego i b. deputowanego regionalnego parlamentu Igora Rudnikowa – zbierały one z reguły po kilkadziesiąt osób.

⁷ С. Шерстюк, *Открытое письмо Губернатору Калининградской области Алиханову А.А.*, RuGrad.EU, 26.03.2018.

⁸ *Рейтинг протестной активности российских регионов*, Институт региональной Экспертизы, luty 2019.

⁹ Ю. Парамонова, *На митинге оппозиции в Калининграде потребовали отправить Путина на пенсию*, RuGrad.EU, 31.07.2018.

Wobec przywódcy regionu – gubernatora Alichanowa, polityka spoza regionu reprezentującego interesy Moskwy – mieszkańcy prezentują postawę umiarkowanego optymizmu i biernej akceptacji¹⁰. W wyborach gubernatora Alichanow uzyskał 81% poparcia. **Gubernator nie cieszy się poparciem regionalnych elit intelektualnych**, które zarzucają mu niezrozumienie specyfiki regionu, **jednak większość mieszkańców wydaje się biernie przyjmować jego politykę**. Kontrastuje to z aktywnym niezadowoleniem wobec poprzedniego gubernatora, pochodzącego spoza regionu Georgija Boosa – protesty przeciwko niemu w 2010 r., zbierające do 10 tys. osób, ostatecznie doprowadziły do jego dymisji.

Mimo że aktywność protestacyjna w obwodzie jest obecnie stosunkowo niska, funkcjonuje tu **wiele oddolnych inicjatyw społecznych**, w większości apolitycznych, związanych z ochroną spuścizny kulturalnej regionu czy aktywnością charytatywną. Działają tu wiele grup i stowarzyszeń społecznych, np. „Prawo do miasta”, zrzeszających lokalnych aktywistów zajmujących się różnymi aspektami życia w mieście – ekologicznymi, socjalnymi, komunalnymi, architektonicznymi itd. Prowadzą oni kampanie na rzecz rewitalizacji zaniedbanych przestrzeni miejskich z historycznymi zabudowaniami (muraми obronnymi itd.)¹¹. Trudna sytuacja ekologiczna obwodu – zanieczyszczenie wód ściekami, problemy powodowane przez wysypiska (mimo deklaracji władz o likwidacji wszystkich nielegalnych wysypisk w 2016 r. aktywiści wciąż odkrywają nowe), wyręb drzew w miastach – sprawia, że aktywne są tu stowarzyszenia ekologów, np. Ekoszaszczita czy regionalne oddziały organizacji Zielony Front. Organizowane są pikety, blokady drzew przeznaczonych do wyrębu, społeczne akcje sprzątania wybrzeża i in. Wiele inicjatyw powstaje i rozwija się w Internecie, w tematycznych grupach, np. „Musora.bolsze.niet” prowadzących akcje edukacyjne dotyczące sortowania śmieci czy „Aleje obwodu kaliningradzkiego” podtrzymujące tradycje dbania o stare drzewostany i nagłaśniające akcje wyrębu drzew.

¹⁰ Brak jest aktualnych sondaży dotyczących poparcia dla Alichanowa, w sondażu z października 2016 r. przeprowadzonym po zapowiedzi jego nominacji 54,3% badanych wyrażało nadzieję na zmiany na lepsze, 32,3% stwierdziło, że nie oczekuje niczego dobrego, a 13% nie miało zdania. Na pytanie, czy mianowanie młodego gubernatora otwiera nowe perspektywy dla regionu, twierdząco odpowiedziało 43,5%, odmiennego zdania było 36,7%. Zob. *Опрос: Более половины жителей Калининграда ждут лучшей жизни при Алиханове*, Калининград.Ru, 12.10.2016.

¹¹ Zob. А. Колотыгина, К. Черёмушкина, *Вал проблем: Попытки «оживить» Литовский вал и их результаты*, „Твой Бро”, 8.08.2018.

W 2018 r. w Kaliningradzie po raz pierwszy odbył się festiwal praw człowieka „Miasto praw”, skupiający aktywistów zajmujących się prawami człowieka, urbanistyką i ekosystemem miejskim, działalnością charytatywną, kulturą i sztuką społeczną. Do Kaliningradu dotarła polska akcja społeczna „Żywa Ulica”, w ramach której dokonuje się transformacji zaniedbanych przestrzeni publicznych. W Kaliningradzie istnieje szereg miejsc, łączących funkcję przestrzeni publicznych, muzealnych, konferencyjnych, coworkingowych i gastronomicznych i przyciągających aktywne środowiska, np. art-przestrzeń „Brama” ulokowana w historycznych murach Bramy Sackheimskiej, co dodatkowo podkreśla zainteresowanie aktywistów przedwojennymi korzeniami regionu.

Od sześciu lat na kaliningradzkiej części Mierzei Kurońskiej odbywa się Forum Kafki i Orwella – niezależne forum dyskusyjne, wspierane przez lokalny biznes i Komitet Inicjatyw Obywatelskich b. wicepremiera Aleksieja Kudrina. Do udziału organizatorzy zapraszają opozycyjnych polityków, ekspertów, publicystów i poetów, m.in. Lwa Szlosberga, Jewgienija Rojzmana, Andrieja Orłowa i in. Forum od początku było przedmiotem uwagi władz obwodu, a podczas ostatnich obrad we wrześniu 2018 r. OMON przeprowadził rajd w hotelu, gdzie mieszkali uczestnicy, oskarżając ich o handel narkotykami¹².

Okazją do otwarcia regionu na świat i intensyfikacji kontaktów międzyludzkich mieszkańców obwodu i turystów zagranicznych stały się Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej 2018, w ramach których część meczów odbywała się w Kaliningradzie. W czasie mundialu obwód odwiedziło 260 tys. turystów, w tym 90 tys. cudzoziemców¹³. Dodatkową motywacją do odwiedzenia obwodu przez turystów – zarówno zagranicznych, jak i przybywających z innych regionów Rosji – mogą okazać się plany budowy w Kaliningradzie kompleksu kulturalno-rozrywkowego na wyspie Oktiabrskij, gdzie mieści się nowy stadion. Ma tam powstać m.in. filia Galerii Tretiakowskiej, teatr opery i baletu i uczelnie wyższe (ukończenie kompleksu zapowiadane jest na rok 2023)¹⁴.

¹² О. Зурман, В. Невар, *Кafka, Оруэлл и силовики: что произошло после форума в Светлогорске*, „Новый Калининград”, 18.09.2018.

¹³ *Ростуризм подвел туристические итоги Чемпионата мира по футболу FIFA 2018 в России*, Federalna Agencja ds. Turystyki, 3.08.2018.

¹⁴ *Путину показали, как будет выглядеть культурный комплекс на Острове в Калининграде*, Калининград.Ru, 8.01.2019.

4. Tożsamość regionalna i tzw. problem germanizacji

Tożsamość społeczna i historyczna mieszkańców obwodu kaliningradzkiego pozostaje złożona, można w niej jednak dostrzec silną identyfikację z regionem, a także z Europą. Większość mieszkańców (50%) deklaruje się w pierwszej kolejności jako „Kaliningradzcy” (mieszkańcy Kaliningradu i obwodu kaliningradzkiego), nieco mniej – jako „Rosjanie, obywatele Rosji” (44%), jako „Europejczycy” określa się 3% (tu i dalej – na podstawie sondażu ośrodka KMG z października 2018 r.¹⁵). Za „obywateli Rosji” częściej uznają się mieszkańcy obwodu, którzy stosunkowo niedawno przeprowadzili się tam z pozostałej części Rosji lub z obszaru WNP. Opisuując siebie, mieszkańcy najczęściej sięgali po takie określenia, jak „osoby o europejskiej mentalności i stylu życia” (22%), „osoby przyjazne, otwarte i gościnne” (13%), „o stylu życia odmiennym od reszty Rosji” (4%), ale też jako „porzuceni” i „nikomu niepotrzebni” (3%).

Kaliningradzcy przyznają się do odmienności od reszty Rosji – 96% uznało, iż obwód różni się od pozostałych regionów kraju. W pytaniu otwartym o cechy szczególne obwodu 50% wskazało wydobycie bursztynu, 50% – lokalizację nad Morzem Bałtyckim, 42% – sąsiedztwo z państwami Unii Europejskiej, 34% – szczególną historię, 22% – oderwanie od reszty Rosji, 21% – unikalną przyrodę. Przy tym **postrzeganie pozytywów i negatywów tej lokalizacji rozkłada się równomiernie:** 15% uważa, że lokalizacja obwodu daje więcej możliwości, 16% – więcej problemów, 40% uważa, że w równej mierze niesie ze sobą szanse i problemy, a 23% – że nie wpływa na ich życie.

Odwołania do przedwojennej historii regionu stanowią może nie dominujący, lecz istotny element tożsamości mieszkańców. W opisie stolicy regionu mieszkańcy sięgali do określeń „miasto z historią” (11%), „mała Europa” (9%), pojawiały się nawet określenia „rosyjska Europa” czy „rosyjskie Niemcy”. Za najważniejszy zabytek Kaliningradu większość badanych (53%) jednoznacznie uznała protestancką katedrę z grobem Immanuela Kanta. **Mieszkańcy nie potwierdzają jednak – podnoszonej niekiedy przez władze – obawy o nasilenie oddziaływania kulturowego ze strony Niemiec** i próby narzucania im niemieckiej kultury i tradycji. Proces ten zauważa w różnym stopniu 9% badanych, nie odczuwa go 86%. Równie niewielki (aczkolwiek nie marginalny) odsetek mieszkańców obwodu opowiada się za przywróceniem Kaliningradowi przedwojennej nazwy Königsberg – 12%, podczas gdy 81% jest za utrzymaniem

¹⁵ О Калининградцах – Опрос жителей города Калининграда (октябрь 2018), Исследовательская компания «КМГ», 16.11.2018.

obecnej nazwy. Na poziomie oddolnym ma zatem miejsce raczej snobowanie się na „niemieckość”, która traktowana jest nie tyle jako tożsamościowy punkt odniesienia, ile swoisty folklor, ale też synonim jakości, marka turystyczna.

Utrzymujące się poczucie odrębności mieszkańców obwodu wpływa na percepcję przez Moskwę sytuacji społeczno-politycznej w obwodzie kaliningradzkim. W połączeniu z geopolitycznym znaczeniem regionu sprawia to, że jest on przedmiotem specyficznych działań ideologiczno-propagandowych, w tym z zakresu polityki historycznej. Brakuje przy tym jednomyślności wśród zaangażowanych decydentów co do szczegółowych treści tej polityki.

Stałym, sztucznie podsycanym tematem w regionalnej debacie publicznej na temat tożsamości i historii obwodu jest jego rzekoma „germanizacja” i konieczność walki z nią (z pamięcią o niemieckim dziedzictwie w każdym jego wymiarze), podnoszona przez środowiska „patriotyczne”. Te ostatnie są skoncentrowane wokół kilku prokremlowskich mediów o niewielkim zasięgu oddziaływania w regionie (m.in. agencja Regnum) oraz wspierane i wykorzystywane przez armię i służby specjalne. **Na poziomie oficjalnym widoczne jest dążenie do zacierania lub lekceważenia dziedzictwa niemieckiego** (pewnym wyjątkiem jest Immanuel Kant i jego spuścizna) mimo pozorowania działań mających na celu np. ochronę niemieckiej architektury.

Przed rokiem 2016 o „germanizacji” dyskutowano stosunkowo mało intensywnie i głównie w związku z powtarzającymi się inicjatywami przemianowania Kaliningradu na Königsberg, przy czym krytyka ograniczała się do kilku mediów o rysie „patriotycznym”. **Aktywność „antygermanizatorów” w dużo większym stopniu zaczęła się przejawiać od wiosny 2016 r.**, kiedy szefem regionalnego oddziału Ogólnorosyjskiej Państwowej Kompanii Radiowo-Telewizyjnej (WGTRK - największego państwowego holdingu medialnego) został **Nikołaj Dołgaczow**. Wspólnie z **Andriejem Wypołzowem** z agencji Regnum rozpętali oni propagandową akcję dyfamacyjną wobec tzw. germanizatorów („piątej kolumny”). Akcja wymierzona była m.in. w instytucję kulturalną Dom Niemiecko-Rosyjski (DN-R) w Kaliningradzie (jako jedyna taka w Rosji nie podlegała oficjalnej strukturze skupiającej mniejszość niemiecką w Federacji Rosyjskiej), a także w przedstawicieli inteligencji i opozycji nawołujących do ochrony poniemieckich zabytków w regionie.

Regionalna WGTRK pokazała szereg programów o zabarwieniu antyniemieckim i antyopozycyjnym. W sierpniu 2018 r. wyemitowano program dyskre-

dytujący organizację pozarządową Zielenogradsk-Pinneberg, od początku lat 90. realizującą programy współpracy ze stroną niemiecką w ramach partnerstwa dwóch miast. Organizowane przez nią wyjazdy młodzieży do Niemiec przedstawiono jako działalność werbunkową na rzecz niemieckich służb specjalnych. W związku z próbą narzucenia organizacji statusu „agenta zagranicznego” uległa ona likwidacji jako osoba prawna już w marcu 2016 r., choć działała dalej na zasadzie nieformalnej.

Wiele wskazuje na to, że nasilenie „antygermanizacyjnej” kampanii medialnej było osobistą inicjatywą Dołgaczowa i Wypołzowa, wspieraną jednak przez służby specjalne i wpisującą się zarówno w strategię ich działań w obwodzie kaliningradzkim, jak i w polityczne interesy Kremla. Już w marcu 2016 r., a zatem przed przyjazdem Dołgaczowa do Kaliningradu, otwarto w tym mieście filię Akademii Problemów Geopolitycznych (afiliowanej z Ministerstwem Obrony), lansującą tezę o „potężnej wojnie informacyjnej w regionie”, w którym rzekomo prowadzone są działania niemieckie mające wykorzenić rosyjską tożsamość. W walce z „germanizacją” instrumentalnie wykorzystano też sprawę BARS, która posłużyła m.in. do ostatecznej rozprawy z Domem Niemiecko-Rosyjskim, zamkniętym w 2017 r. (wiele wskazuje na to, że BARS pozwolił się wykorzystać do prowokacji wymierzonej w kierownictwo Domu).

Przypadek Domu Niemiecko-Rosyjskiego dobitnie świadczy o **rzeczywistych celach rosyjskich władz i służb. Dążą one nie tylko do „ochrony tożsamości rosyjskiej” przed zakusami „germanizatorów”, lecz także do swoistego zawłaszczenia „niemieckości” w celu realizacji rosyjskich interesów politycznych, ekonomicznych i agenturalnych.** Niedługo po zamknięciu DN-R w październiku 2017 r., Dom otwarto ponownie – już jako podmiot podporządkowany oficjalnej strukturze: Federalnej Autonomii Narodowościowo-Kulturalnej Rosyjskich Niemców, kierowanej przez Gienricha Martensa, w przeszłości aktywnie działającego (jako mąż zaufania) w kampaniach wyborczych Władimira Putina. Martens otwarcie wypowiada się przeciw „germanizacji” obwodu kaliningradzkiego, wskazując na „rosyjskość” zamieszkujących Rosję etnicznych Niemców. Co więcej, działalność nowego Domu rozszerzono – poza działalnością kulturalną ma on zająć się promocją ekonomiczno-biznesowych kontaktów między przedsiębiorcami rosyjskimi i niemieckimi.

Okresowo dochodzi również w obwodzie kaliningradzkim do chuligańskich wybryków „przeciwników germanizacji”. Między innymi w listopadzie 2018 r. zdewastowano (oblano farbą) pomnik Kanta w Kaliningradzie, jego pomnik nagrobny i tablicę pamiątkową. Rozrzucano ulotki, w których

nazywano Kanta zdrajcą, wrogiem i Niemcem. Miały też miejsce prowokacje wobec rosyjskich miejsc pamięci, jakoby ze strony „germanizatorów” – na dewastowanych pomnikach umieszczana była symbolika nazistowska czy wezwania do obalenia władzy w Rosji.

Agresywne działania „antygermanizatorskie”, spójne z lansowanym przez Kreml wizerunkiem Rosji jako „oblężonej twierdzy”, niekoniecznie wpisują się w interesy władz regionalnych, dbających o dobre stosunki z Niemcami i dążących do poprawy klimatu inwestycyjnego w regionie oraz umacniania jego wizerunku jako atrakcyjnej destynacji turystycznej. Antyniemiecką kampanię medialną krytykowało też regionalne przedstawicielstwo MSZ Federacji Rosyjskiej¹⁶, resortu aktywnie działającego na rzecz lobbowania rosyjskich interesów geopolitycznych i biznesowych w RFN. **Oficjalne stanowisko władz obwodu kaliningradzkiego**, w tym Alichanowa, podobnie jak wcześniej Cukanowa, **świadczy o woli dystansowania się od podobnych kampanii propagandowych** (według wypowiedzi Alichanowa z 2016 r., dyskusja o germanizacji obwodu kaliningradzkiego jest „wymyślona”), choć jednocześnie władze nie podejmują aktywnego sprzeciwu wobec takich inicjatyw. **Niejednoznaczne jest również stanowisko władz wobec postulatów ochrony poniemieckiego dziedzictwa historycznego obwodu kaliningradzkiego. Najpewniej wpływają na nie konkretne interesy biznesowe powiązanych z władzami grup wpływu.** Gubernator Alichanow uciął wszelkie spekulacje dotyczące możliwości odbudowy średniowiecznego Zamku Królewskiego w Kaliningradzie, optując za dokończeniem budowy niszczonego od dawna Domu Rad, postawionego na ruinach zamku w czasach ZSRR. Jednocześnie zadeklarował (już w listopadzie 2016 r.) chęć odbudowy starych niemieckich dworców kolejowych (dotychczas odremontowany został dworzec w Pionierskim), w lutym 2018 r. ogłoszono natomiast plan działań mających na celu inwentaryzację obiektów dziedzictwa historycznego. Toczy się również dyskusja (głównie społeczna) na temat przyszłości poniemieckich budynków przemysłowych – spór między zwolennikami wyburzenia i zagarnięcia atrakcyjnych działek pod budowę a stronnikami renowacji i wkomponowania tych stref w turystyczno-rekreacyjną przestrzeń miejską.

¹⁶ *Региональное представительство МИД РФ опубликовало заявление в защиту немецких НКО, RuGrad.EU, 2.06.2016.*

II. SYTUACJA I POLITYKA GOSPODARCZA W OBWODZIE KALININGRADZKIM

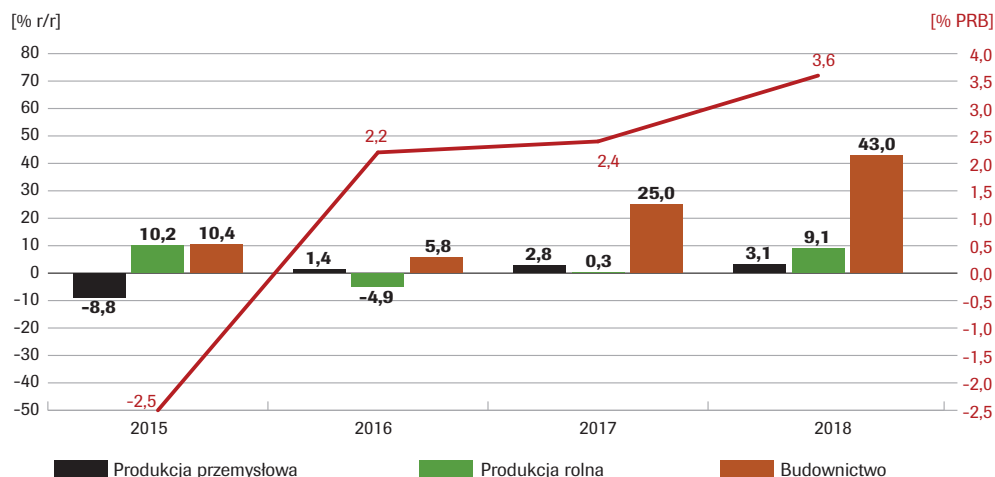
1. Sytuacja społeczno-gospodarcza

Sytuacja ekonomiczna w obwodzie kaliningradzkim jest ściśle uzależniona od rozwoju sytuacji w całej Rosji. **Po załamaniu w 2015 r. gospodarka obwodu w ostatnich trzech latach notowała wzrost. Przy czym tempo wzrostu regionu, jak i większość wskaźników makroekonomicznych były znacznie lepsze od średniej rosyjskiej**¹⁷. Wpłynęło na to kilka czynników, przede wszystkim napływające do regionu (znaczące w porównaniu ze skalą obwodu fundusze federalne na realizację projektów infrastrukturalnych, w tym budowę pływającego terminalu LNG na wybrzeżu bałtyckim, rozbudowę infrastruktury energetycznej czy budowę stadionu piłkarskiego i rozbudowę lotniska niezbędnych dla organizacji meczów mistrzostw świata w 2018 r. Trzeba jednak przy tym zauważyć, że część inwestycji federalnych, która pozytywnie wpłynęła na gospodarkę regionu w trakcie ich realizacji (dając zatrudnienie i zamówienia lokalnym podwykonawcom), w dłuższej perspektywie jednak nie stanie się motorem wzrostu przychodów dla regionu, a wręcz może się okazać dla niego obciążeniem. W przypadku terminalu LNG inwestycja zwiększyła bezpieczeństwo energetyczne regionu, jednak wątpliwe jest, czy terminal będzie wykorzystywany, a jeśli nawet, to dostawy gazu tym szlakiem generować będą poważne koszty dla Gazpromu (więcej informacji w rozdziale II.2.2) i budżetu federalnego. Znacznie trudniejsza z perspektywy regionalnych finansów może się okazać sytuacja związana ze stadionem piłkarskim, który od 2022 r. będzie utrzymywany z budżetu regionalnego (70 mln rocznie).

Należy przy tym zauważyć, że władze federalne podejmują próby utrzymania wysokiego poziomu napływu środków federalnych do regionu, co zapewne będzie pozytywnie wpływać na regionalną gospodarkę w kolejnych latach. Zaplanowana została m.in. budowa centrum kulturalnego w Kaliningradzie, które ma kosztować dwa razy więcej niż stadion piłkarski, trwa rozbudowa i modernizacja sieci drogowej w obwodzie oraz portów regionalnych.

¹⁷ Wskaźniki makroekonomiczne podawane są za Rosstatem (urzędem statystycznym Rosji) i kaliningradzkim oddziałem Rosstatu.

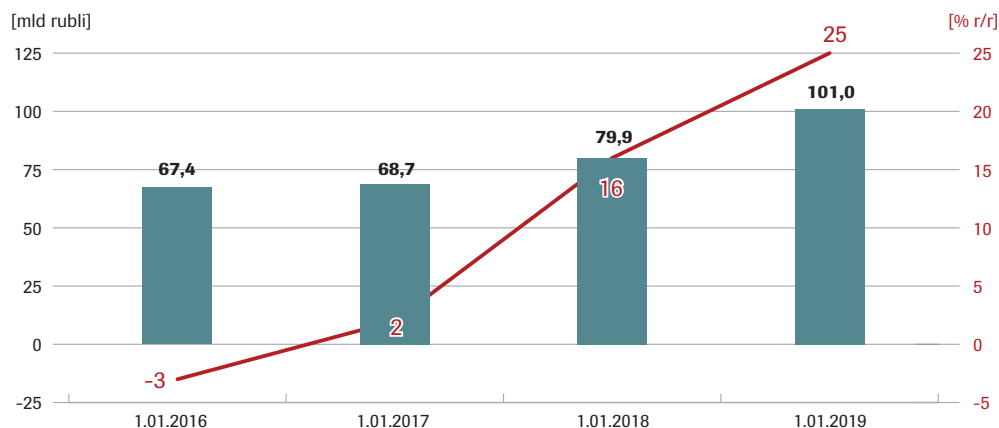
Wykres 1. Produkt regionalny brutto obwodu kaliningradzkiego oraz wyniki produkcji przemysłowej, rolnej i budownictwa

Źródło: Rosstat

Pozytywny wpływ na sytuację gospodarczą regionu w ostatnich dwóch latach miała ponadto dostępność kredytów bankowych, wynikająca z atrakcyjności oprocentowania w związku z niską inflacją oraz łagodnymi wymogami banków wobec kredytobiorców. W konsekwencji Kaliningradzycy w sytuacji spadających dochodów realnych podtrzymywali popyt konsumpcyjny, zaciągając kredyty bankowe (zadłużenie mieszkańców obwodu w 2018 r. wzrosło o ok. 25%, zob. Wykres 2), co przyczyniło się zwłaszcza do wzrostu sprzedaży na rynku samochodowym i hipotecznym. W efekcie mieszczące się w obwodzie kaliningradzkim zakłady Awtotor – jeden z największych w Rosji producentów samochodów i największe przedsiębiorstwo produkcyjne regionu (którego udział w przemyśle przetwórczym obwodu wynosi ok. 50%) odnotowały dynamiczny wzrost produkcji w ostatnich dwóch latach (ponad 50% w 2017 r. i ok. 40% w 2018 r., przy czym wielkość sprzedaży w tych latach wzrosła odpowiednio jedynie o 12% i 13%). W przypadku zakładów Awtotor kluczowe znaczenie dla wyników miało również finansowe wsparcie państwowe, jakie przedsiębiorstwo otrzymuje z budżetu federalnego od 2016 r. w związku z likwidacją ulg celnych, z których korzystało przed zmianą zasad funkcjonowania Specjalnej Strefy Ekonomicznej w obwodzie (zob. dalej). Utrzymanie popytu wewnętrznego na dotychczasowym poziomie na podstawie kredytów będzie jednak bardzo trudne. Z jednej strony związane jest to ze wzrostem inflacji i tym samym cen kredytów, z drugiej – z działaniami banku centralnego, zaniepokojonego nadmiernym zadłużaniem się społeczeństwa, co powoduje zaostrenie polityki kredytowej banków.

Wykres 2. Zadłużenie kredytowe osób fizycznych w obwodzie kalingradzkim

Źródło: Centralny Bank Rosji

W 2018 r. **zwiększyła się (9%) również produkcja rolna w obwodzie kalingradzkim**. Do rozwoju przedsiębiorstw tego sektora przyczyniło się kilka czynników, przede wszystkim ochrona przed zagraniczną konkurencją (którą zapewnia im protekcyjna polityka państwa i kontrsanckje), preferencyjne kredyty bankowe (oprocentowane poniżej inflacji), ale przede wszystkim rozległe preferencje wynikające z funkcjonowania w ramach SSE.

Inflacja w regionie w 2018 r. rosła w tempie wyższym (4,8%) niż średnia dla Rosji (4,3%). Przy czym ceny towarów przemysłowych wzrosły o 5,3%, a spożywczych o 4,6%. Tempo wzrostu niektórych towarów, zwłaszcza spożywczych, było znacznie wyższe, dla przykładu cena jaj w obwodzie wzrosła w 2018 r. o ponad 35%, a cena benzyny (mimo interwencji państwa) zwiększyła się prawie o 10%.

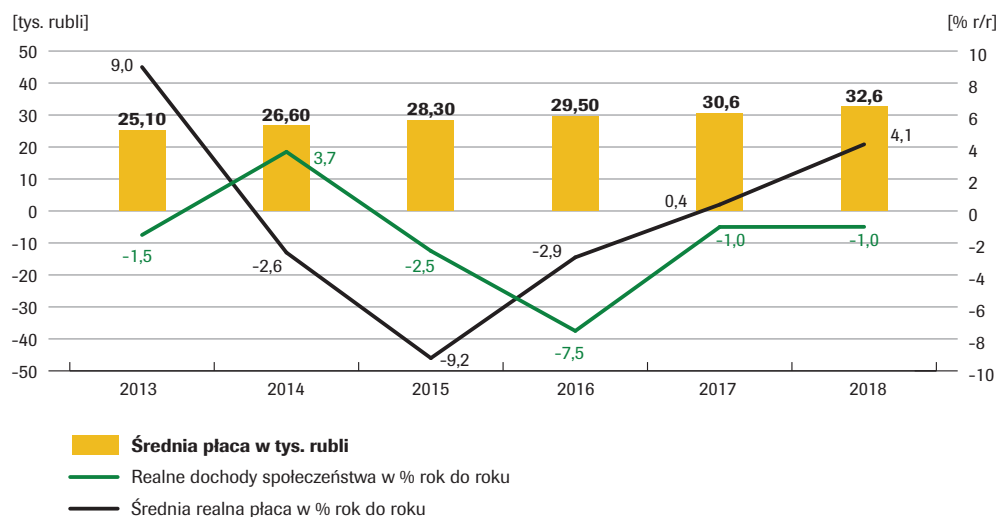
Pomimo pozytywnych trendów wskaźników makroekonomicznych **poziom życia w obwodzie kalingradzkim utrzymuje się poniżej średniej rosyjskiej** – w rankingu socjalno-ekonomicznym rosyjskich regionów zajmuje on 44. miejsce (na 85 regionów). Produkt regionalny brutto *per capita* w obwodzie kalingradzkim stanowi ok. 80% średniej rosyjskiej. Poziom życia Kaliningradczyków, podobnie jak mieszkańców pozostałych regionów, nie poprawia się po spadkach w latach 2014–2016. Mimo iż realne wynagrodzenie rośnie w regionie od 2017 r. i w 2018 r. zwiększyło się o 4%, to realne dochody obywateli nie przestają spadać od pięciu lat. Bezrobocie w regionie systematycznie spada i wyniosło w 2018 r. 4,7%, co plasuje go na 32. miejscu pośród wszystkich regionów Rosji.

Obwód kalingradzki jako jeden z nielicznych regionów Rosji w 2018 r. zanotował przyrost ludności. Łączna liczba mieszkańców obwodu prze-

kroczyła milion. Powodem stał się jednak nie tyle naturalny przyrost demograficzny, ile dodatnie saldo migracyjne. Z danych Rosstatu wynika, że 1 stycznia 2019 r. obwód zamieszkiwało 1 002 271 osób – o 7672 więcej niż rok wcześniej. Mimo iż przyrost naturalny był ujemny (urodziło się 10 316, a zmarło 12 111 osób), zostało to zrekompensowane przez dodatnie saldo migracyjne: do obwodu przybyło 47 266 osób (wyjechało 37 799). Większość przybyszów pochodziła z innych regionów Federacji Rosyjskiej, zaś głównymi krajami pochodzenia imigrantów były Kazachstan, Kirgistan, Uzbekistan i Ukraina¹⁸.

Wykres 3. Realne dochody społeczeństwa w obwodzie kalingradzkim

Źródło: Rosstat

2. Obwód kalingradzki w polityce gospodarczej Moskwy

W ostatnich kilku latach polityka Moskwy wobec obwodu kalingradzkiego staje się coraz bardziej spójna i konsekwentna. Widoczne jest rzeczywiste zainteresowanie Kremla regionem i wola polityczna do angażowania się w nim, czego efektem jest wzrost nakładów federalnych.

Wzrost zainteresowania Moskwy obwodem kalingradzkim z jednej strony jest elementem polityki regionalnej Kremla, wdrażanej w całym kraju, której celem jest zwiększenie kontroli, w tym ekonomicznej, centrum nad regionami przy jednoczesnym uszczelnieniu systemu finansów publicznych poprzez ogra-

¹⁸ Социально-экономическое положение Калининградской области в январе 2019 года, Raport kalingradzkiej służby statystycznej, 21.02.2019. s. 60–62.

niczenie korupcyjnych mechanizmów i zwiększenie efektywności wydatkowanych środków publicznych. Z drugiej jednak strony inwestycje państwowe – w związku z zachodnimi sankcjami i ograniczonymi możliwościami uzyskiwania dochodów za granicą – dla wielu oligarchów z najbliższego otoczenia prezydenta Putina stały się w ostatnich latach źródłem finansowania i zwiększania prywatnych majątków. W konsekwencji realizowanej przez Moskwę polityki rośnie w obwodzie kaliningradzkim obecność i znaczenie koncernów o znaczeniu federalnym, takich jak: korporacja państwowa Rostech, Gazprom, Koleje Rosyjskie czy spółki kontrolowane przez przyjaciół Putina: Arkadija Rotenberga (Strojgazmontaż) i Giennadija Timczenkę (Strojtransgaz).

Trwałą cechą polityki Kremla wobec obwodu kaliningradzkiego jest balansowanie między polityką izolowania regionu od europejskich i nadtowskich sąsiadów i używania go jako instrumentu polityki zagranicznej a wykorzystywaniem specyficznego położenia obwodu do czerpania ekonomicznych korzyści dla regionu i Rosji ze współpracy z sąsiadami.

Świadectwem rosnącej aktywności Kremla w obwodzie kaliningradzkim i osiągania głównych celów polityki Moskwy w ostatnich latach była realizacja kilku dużych projektów inwestycyjnych, m.in. w rozwój potencjału sektora elektroenergetycznego i transportowego regionu oraz organizację meczów mistrzostw świata 2018 w obwodzie, a także wprowadzenie zmian do zasad funkcjonowania specjalnej strefy ekonomicznej czy utworzenie w regionie „raju podatkowego” dla przerejestrowujących się z zagranicy spółek.

Najważniejsze działania Moskwy wobec regionu z ostatnich trzech lat to:

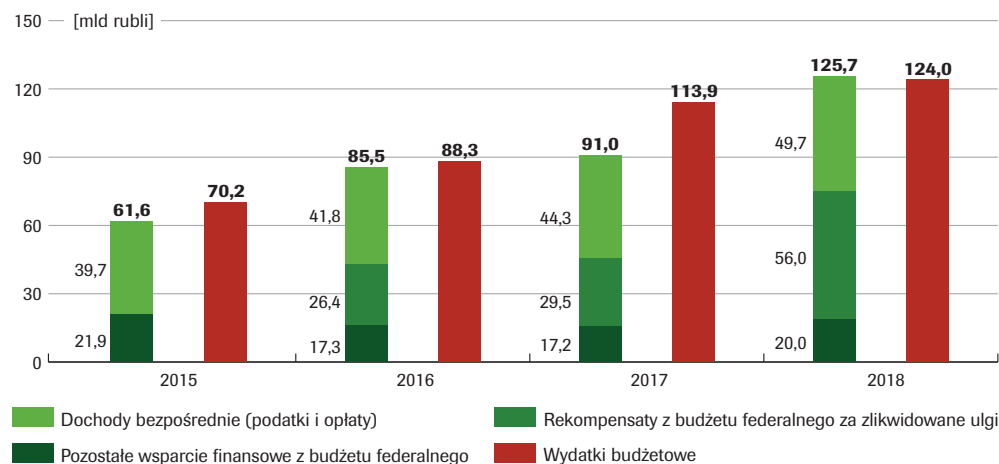
2.1. Nowe zasady funkcjonowania specjalnej strefy ekonomicznej

Obwód ze względu na specyficzne położenie geograficzne od początku lat 90. funkcjonuje na specjalnych zasadach ekonomicznych, które miały na celu przełamanie barier w rozwoju gospodarczym regionu, związanych z problemami transportowymi, małym rynkiem zbytu czy uzależnieniem od importu. Regulowane ustawami federalnymi zasady **specjalnej strefy ekonomicznej (SSE)**¹⁹ w ciągu ostatnich dwudziestu lat kilkakrotnie się zmieniały. Zmiany wprowadzane od 2006 r. miały na celu z jednej strony ograniczenie strat, jakie ponosił budżet rosyjski w związku ze zwolnieniami celnymi dla podmio-

¹⁹ Zob. *Администрация Особой экономической зоны в Калининградской области* 2019.

tów zarejestrowanych w strefie (początkowo było to kilka tysięcy podmiotów), z drugiej jednak strony były sposobem na ograniczenie liczby podmiotów, którym ulgi się należały, i tym samym centralizowanie regionalnej gospodarki poprzez promowanie dużych, w większości federalnych, przedsiębiorstw. Służyło temu wprowadzenie w 2006 r. wysokiego progu inwestycyjnego dla rezydentów w wysokości 150 mln rubli (ok. 5 mln USD po kursie z 2006 r.). Jednak wraz z wycofywaniem się przez Kreml z ulg celnych przysługujących rezydentom, co nastąpiło ostatecznie w 2016 r., władze federalne starały się przeciwdziałać załamaniu się lokalnej gospodarki i uatrakcyjniały SSE również dla mniejszych inwestorów. Przede wszystkim od 2016 r. budżet federalny przekazuje regionowi specjalne środki: w 2018 r. było to 55 mld rubli (ok. 0,8 mld USD) na rekompensaty dla przedsiębiorstw za likwidację ulg celnych. Środki na rekompensaty spowodowały znaczne zwiększenie wsparcia finansowego federalnego centrum dla obwodu i tym samym jego zależności finansowej od Kremla. W konsekwencji w 2017 r. obwód kaliningradzki znalazł się w wąskiej grupie ośmiu regionów, dla których federalna pomoc finansowa stanowi ponad 60% wszystkich dochodów budżetowych, podczas gdy jeszcze w 2015 r. jego budżet uzależniony był od centrum w 30%²⁰. Jak się jednak okazało, ze wsparcia państwa skorzystali jedynie nieliczni rezydenci strefy, a głównym jego beneficjentem stał się koncern samochodowy Awtotor, do którego trafiało 80% wszystkich środków²¹.

Wykres 4. Dochody i wydatki budżetu obwodu kaliningradzkiego

Źródło: Ministerstwo Finansów obwodu kaliningradzkiego

²⁰ Zob. *Министерство финансов Калининградской области* 2019.

²¹ Brak informacji o skali wypłat rekompensat dla Awtotoru w 2018 r., choć prawdopodobnie utrzymała się na podobnym poziomie co w latach 2016 i 2017.

Szczególnie istotne znaczenie dla gospodarki regionu **miały zmiany wprowadzone 1 stycznia 2018 r.**, które dotyczyły m.in. wydłużenia czasu obowiązywania przywilejów do 2045 r. (o 14,5 roku) i rozszerzenia terytorialnej SSE również na obszary portów morskich; obniżenia limitu inwestycyjnego do 10 mln rubli (150 tys. USD) w przypadku inwestycji w służbę zdrowia i do 1 mln rubli (15 tys. USD) w projektach z sektora IT; ponadto rezydenci SSE mogą korzystać z obniżonych stawek ubezpieczeń socjalnych oraz zerowej stawki podatku dochodowego w ciągu sześciu lat od zarejestrowania pierwszego zysku, a w kolejnych sześciu latach stawka ma być zredukowana o połowę (wcześniej podobne zwolnienia obowiązywały przez sześć lat od przyznania statusu rezydenta); wprowadzono ponadto zerową stawkę VAT na przewóz pasażerów i bagażu transportem lotniczym (wcześniej 10% VAT). Kluczowe znaczenie dla współpracy obwodu kalininingradzkiego z zagranicą oraz przyciągania zagranicznych inwestorów i turystów będą miały jednak wprowadzone w lipcu 2019 r. elektroniczne wizy biznesowe, turystyczne i humanitarne (więcej na ten temat zob. rozdział III.2.).

Dzięki zmianom zasad funkcjonowania SSE w 2018 r. liczba zarejestrowanych w strefie rezydentów zwiększyła się o 70 podmiotów (tj. o 30%), przy czym ok. 30% nowo zarejestrowanych stanowiły firmy sektora IT. Kolejną liczną grupą były przedsiębiorstwa z branży rolno-spożywczej²². W 2018 r. rezydentem strefy została również spółka Kate-Development należąca do Jekatieriny Ignatowej, produkująca skrzynie biegów do samochodów. Kate-Development bardzo blisko współpracuje z państwową korporacją Rostech kontrolowaną przez męża Jekatieriny, **Siergieja Czemiezowa**, jednego z bliskich przyjaciół prezydenta Putina. Należy dodać, że Rostech, odkąd w 2012 r. przejął Kaliningradzki Kombinat Bursztynowy, również jest obecny w obwodzie kalininingradzkim.

Obecnie w SSE zarejestrowanych jest niespełna 300 rezydentów, podczas gdy na początku 2016 r. z ulg celnych (dostępnych w ramach SSE z 1996 r.) korzystało w regionie ok. 800 podmiotów.

Awtotor

Spółka akcyjna Awtotor jest jednym z największych producentów samochodów zagranicznych marek w Rosji. Obecnie w zakładach składane są:

²² Администрация Особой экономической зоны, *op. cit.*

BMW, Hyundai, KIA, TATA Daewoo, FAW. Dotychczasowy szczyt swojej produkcji spółka osiągnęła w 2012 r., wypuszczając 265 tys. pojazdów. Po załamaniu produkcji w 2015 r. (do ok. 90 tys. samochodów) w kolejnych latach Awtotor zwiększał liczbę produkowanych samochodów. W 2017 r. spółka odnotowała ponad 50-procentowy wzrost, ze wstępnych danych wynika, że w 2018 r. jej produkcja zwiększyła się o kolejne 40% – do ok. 203 tys. samochodów osobowych i ciężarowych. W tym czasie wielkość sprzedaży Awtotoru wzrosła odpowiednio o 12% i 13%.

Awtotor ma kluczowe znaczenie dla gospodarki obwodu kaliningradzkiego, jego udział w:

- sektorze przetwórczym obwodu wynosi ok. 50%
- morskich i kolejowych przewozach kontenerowych obwodu – 57%
- podatkach płaconych w regionie – 39%.

Jednak z ok. 67 mld rubli podatków zapłaconych w 2018 r. jedynie ok. 1 mld rubli trafiło do budżetu regionalnego. W formie rekompensaty z budżetu federalnego za zniesienie ulg celnych w 2018 r. spółka mogła otrzymać ok. 45 mld rubli (ok. 0,8 mld USD).

Nie ma jasności, kto jest rzeczywistym właścicielem koncernu. Na początku lat 90. Awtotor (jako montownię początkowo KIA) w obwodzie kaliningradzkim założył Władimir Szczerbakow, według doniesień medialnych miał on kontrolować ok. 99,9% spółki. Szczerbakow w czasach ZSRR pracował jako inżynier, a następnie dyrektor w zakładach samochodowych WAZ i Kamaz, następnie robił karierę polityczną w Moskwie, w 1991 r. był pierwszym zastępcą premiera i ministrem gospodarki i prognozowania ZSRR (wcześniej resort ten nazywano Państwowym Komitetem Planowania Gospodarczego ZSRR). Z informacji medialnych wynika, że w 2016 r. Szczerbakow przekazał swoje udziały mieszkającemu w Szwajcarii synowi Siergiejowi. Siergiej kontroluje Awtotor poprzez spółkę Automotive Development Holding zarejestrowaną w 2016 r. w Luksemburgu, której jedynym właścicielem jest Automotive Development Group Limited zarejestrowana również w 2016 r. w Hongkongu.

Biorąc pod uwagę, że rodzina Szczerbakowów nie należy do bliskiego kręgu obecnej rosyjskiej elity polityczno-biznesowej, dodatkowo kontroluje zakłady poprzez raje podatkowe (w sytuacji, gdy prezydent Putin wymusza na biznesie rosyjskim repatriację kapitału) i otrzymuje wielomiliardowe

rekompensaty z budżetu państwa, można przypuszczać, że faktycznymi beneficjentami spółki nie jest rodzina Szczerbakowów, lecz osoby z bliskiego otoczenia prezydenta Rosji.

2.2. Rozwój potencjału sektora energetycznego

W strategię wzmacniania izolacji obwodu kaliningradzkiego wpisują się również działania władz federalnych podejmowane w sferze energetycznej, głównie w sektorze gazowym i elektroenergetycznym.

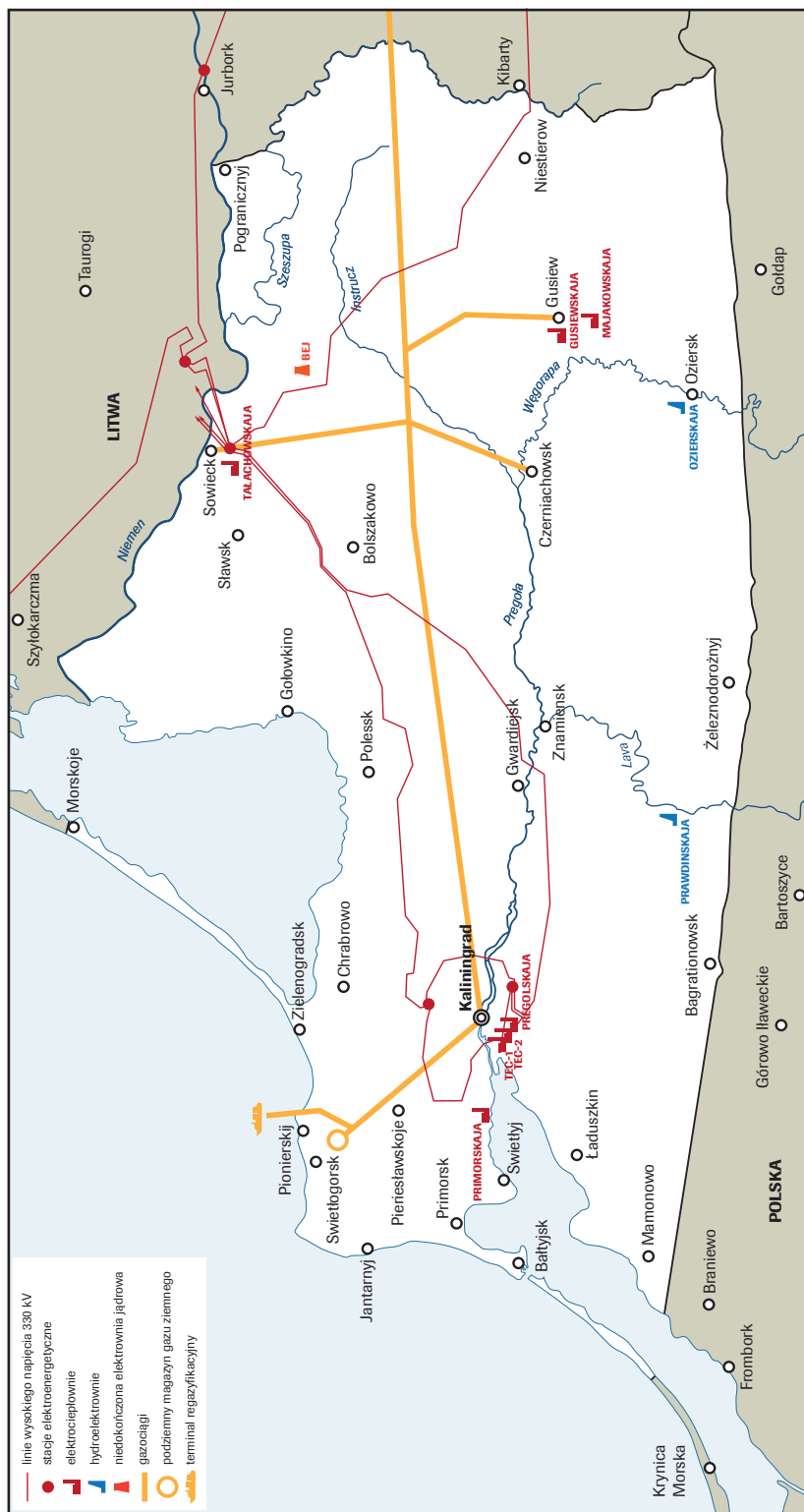
Kluczową inwestycją zapewniającą samowystarczalność obwodu w sektorze gazowym było **uruchomienie w styczniu 2019 r. pływającego terminalu regazyfikacyjnego LNG „Marszałek Wasilewski”**.

Pływający terminal LNG w obwodzie kaliningradzkim

Moc regazyfikacyjna pływającego terminalu regazyfikacyjnego LNG wynosi 2,3 mln ton (ok. 3,1 mld m³), a pojemność zbiorników sięga 174 tys. m³. Jednostkę wyprodukowano w koreańskiej stoczni Hyundai Heavy Industries na początku stycznia 2017 r., ale ze względu na uszkodzenie jednego z kotłów regazyfikacyjnych została ona przekazana Gazpromowi z niemal rocznym opóźnieniem, czyli 31 października 2018 r. Opóźnienie w realizacji spowodowane było także zniszczeniami, jakie dotknęły infrastrukturę nabrzeżną ze względu na sztorm, który miał miejsce na Morzu Bałtyckim w listopadzie 2017 r. Projekt wymagał również budowy odpowiedniej infrastruktury lądowej gazociągu morskiego o długości 3,5 km, prowadzącego od terminalu do części lądowej portu oraz infrastruktury nabrzeżowej (zob. Mapa 2). Koszt budowy jednostki pływającej wyniósł ostatecznie 295 mln USD (bez podatku VAT). Uwzględniając natomiast koszty budowy infrastruktury w porcie kaliningradzkim – wykonawcą inwestycji była kontrolowana przez Giennadija Timczenkę spółka Strojtransnieftiegaz – całkowity budżet wyniósł 60 mld rubli (ok. 1 mld USD).

Inwestycja wpisuje się w rosyjską strategię wzmacniania niezależności energetycznej obwodu kaliningradzkiego; jednocześnie jest mało prawdopodobne, by oddany do użytku terminal był w najbliższych latach w pełni wykorzystywany. Dzięki nowej infrastrukturze Gazprom będzie mógł co prawda zrezygnować z przesyłania gazu do obwodu gazociągiem przechodzącym przez terytoria Białorusi i Litwy, zaspokajając jednocześnie w pełni potrzeby konsumpcyjne regionu (2,6 mld m³ w 2018 r.), jest jednak mało

Mapa 2. Infrastruktura energetyczna obwodu kaliningradzkiego

prawdopodobne, by w najbliższych latach faktycznie miał ograniczyć przesył gazu dotychczasowym szlakiem tranzytowym.

Po pierwsze, do końca 2025 r. Gazprom jest związany z Litwą kontraktem na tranzyt 2,5 mld m³ gazu rocznie, a w październiku 2018 r. przedstawiciele koncernu zapowiedzieli zwiększenie w 2019 r. dostaw gazu do obwodu szlakiem przez Białoruś i Litwę z 2,5 do 3,2 mld m³.

Po drugie, cena LNG sprowadzanego do obwodu kaliningradzkiego byłaby wyższa od ceny gazu przesyłanego systemem gazociągowym (cena gazu dostarczanego odbiorcom w obwodzie wynosi obecnie ok. 70 USD za 1000 m³; w 2018 r. ceny LNG na rynku europejskim kształtowały się natomiast w przedziale 200–300 USD za 1000 m³). Dodatkowo Gazprom nie byłby w stanie samodzielnie zaopatrywać terminalu własnym LNG. Budowany w obwodzie leningradzkim zakład skraplania gazu, niedaleko stacji kompresorowej Portowaja, ma być oddany do użytku w drugiej połowie 2019 r., a jego moc produkcyjna ma wynosić jedynie 1,2 mln ton (ok. 1,6 mld m³)²³, czyli zaledwie 61% zapotrzebowania obwodu. Z kolei dostawy LNG nabywanego przez Gazprom na rynkach spotowych generowałyby bardzo duże koszty. Tym samym ewentualne ograniczenie tranzytu przez Litwę na rzecz dostaw LNG zależeć będzie od politycznej decyzji Kremla.

Rozbudowano jednocześnie sieć gazociągową na terenie obwodu, co jest elementem ogólnokrajowej strategii Gazpromu dotyczącej gazyfikacji Federacji Rosyjskiej²⁴. W 2016 r. uruchomiono odnogę gazociągu Mińsk–Wilno–Kowno–Kaliningrad do Czerniachowska (długość odnogi 25 km); z kolei w październiku 2017 r. Gazprom zakończył rozbudowę dwóch odnog gazociągu – do miast Gusiew i Sowieck, co zwiększyło bezpieczeństwo dostaw do elektrociepłowni Majakowskaja i Tałachowskaja²⁵ (zob. dalej). Poziom gazyfikacji obwodu kaliningradzkiego wzrósł z 54,5% w 2010 r. do 83,6% w 2018 r., przekraczając tym samym średnią wartość wskaźnika w skali ogólnokrajowej (68,6%)²⁶. Jedno-

²³ Wykonawcą inwestycji jest spółka ООО НИПИ НГ „Петон”, a jej koszt ma wynieść 127 mld rubli. Gaz z terminalu LNG w obwodzie leningradzkim Gazprom planuje sprzedawać do Finlandii i Estonii. Газпром создал подразделение, ответственное за подачу газа в Nord Stream 2, „Нефтегазовое Обозрение”, 22–28 февраля 2018 года, s. 37–38; Небольшие задержки. 1-й из 3-х комплексов СПГ в Ленинградской области запустят в феврале–марте 2019 г., Neftegaz.Ru, 15.02.2019.

²⁴ Program gazyfikacji finansowany jest w 41% przez regiony Federacji Rosyjskiej, w 56% przez Gazprom, a w 3% ze środków federalnych rozdzielanych w ramach programów celowych.

²⁵ Поставки природного газа потребителям Калининградской области, Gazprom, 27.01.2019.

²⁶ Виктор Зубков: в Калининградской области есть все предпосылки для выхода на новый уровень использования природного газа на транспорте, Gazprom, 29.05.2019.

częśnie z rozbudową wspomnianych odnóg Gazprom oddał do użytku trzy automatyczne stacje dystrybucji gazu – w Czerniachowsku (w sierpniu 2016 r.) oraz w Sowiecku i Gusiewie (obie w 2017 r.). Poza tym kontrolowana przez Gazprombank spółka Kriogaz buduje w Kaliningradzie mały zakład do produkcji LNG o mocy 150 tys. ton rocznie; budowa ma zostać ukończona w 2019 r.

Gazprom rozbudowuje także magazyny gazowe na terenie obwodu kaliningradzkiego²⁷. We wrześniu 2013 r. zakończono budowę dwóch pierwszych magazynów, w grudniu 2017 r. – dwóch kolejnych. Ich łączna moc wynosi obecnie 174 mln m³. Docelowo, czyli do 2025 r., Gazprom planuje zwiększenie ich liczby do 14, a ich łączna moc ma wynieść 800 mln m³ (moc dobowego odbioru ma wynosić 12 mln m³).

Ważnym elementem wzmocnienia samodzielności energetycznej jest także **rozbudowa infrastruktury umożliwiającej wykorzystywanie gazu ziemnego jako paliwa samochodowego**. W Kaliningradzie działa należący do spółki Gazprom Gazomotornoje Topliwo (spółka córka Gazpromu), mały zakład produkcji LNG i CNG o mocy 21 tys. ton rocznie (w jego skład wchodzi także stacja sprężania gazu o mocy produkcyjnej 6 tys. m³ na dobę)²⁸. 24 grudnia 2013 r. spółka Gazprom Gazomotornoje Topliwo podpisała z rządem obwodu kaliningradzkiego porozumienie o rozszerzeniu wykorzystania gazu ziemnego jako paliwa samochodowego. Obecnie w obwodzie działają cztery mobilne stacje paliw – w Bagrationowsku, Czerniachowsku, Kaliningradzie oraz Sowiecku – oferujące odbiorcom indywidualnym gaz LNG i CNG. Według danych za 2018 r. sprzedały one klientom 2,2 mln m³ gazu (jedenastokrotnie więcej niż w 2015 r.)²⁹.

Jeśli chodzi o sektor elektroenergetyczny, niezależnie od zamrożenia projektu budowy Bałtyckiej Elektrowni Jądrowej (BEJ)³⁰ **Moskwa rozbudowuje infrastrukturę elektroenergetyczną na terenie obwodu kaliningradzkiego**. Do marca 2018 r. funkcjonowały w obwodzie kaliningradzkim trzy elektrociepłownie: Kaliningradskaja-1 (22,5 MW), Kaliningradskaja-2 (875 MW) i Gusiewskaja (15,5 MW) oraz trzy hydroelektrownie o znikomym znaczeniu (Prawdinskaja,

²⁷ Program został zainicjowany w 2009 r.

²⁸ Компания «Газпром газомоторное топливо» приобрела комплекс по производству СПГ и КНГ в Калининграде, Gasworld, 4.07.2014.

²⁹ Виктор Зубков: в Калининградской области есть все предпосылки для выхода на новый уровень использования природного газа на транспорте, *op. cit.*

³⁰ Projekt budowy dwóch bloków elektrowni jądrowej o łącznej mocy 2300 MW został zawieszony w czerwcu 2013 r. Szerzej o projekcie w: J. Rogoża, A. Wierzbowska-Miazga, I. Wiśniewska, *Wyspa na uwięzi: Kaliningrad między Moskwą a UE*, [Seria „Prace OSW”, nr 41], Warszawa 2012, s. 39–41.

Ozierskaja, Małaja Zaoziornaja). 2 marca 2018 r. oficjalnie oddano do użytku dwie nowe elektrownie gazowe – Majakowskaja (w Gusiewie) i Tałachowskaja (w Sowiecku) – o mocy 156 MW każda. 6 marca 2019 r. w obecności wicepremiera Dmitrija Kozaka oraz ministra energetyki Aleksandra Nowaka uruchomiono elektrownię gazową Priegolskaja w rejonie guriewskim Kaliningradu (o mocy 455,2 MW)³¹. Łączna moc produkcyjna wszystkich elektrowni działających w obwodzie wynosi obecnie ok. 1667,2 MW, co stanowi około 200% maksymalnego rocznego zapotrzebowania na energię elektryczną.

W trakcie budowy jest elektrownia węglowa Primorskaja (o mocy 195 MW) – oddanie do użytku planowane jest w pierwszej połowie 2020 r. Koszt budowy czterech obiektów (Majakowskaja, Tałachowskaja, Priegolskaja, Primorskaja) szacowany jest na 100 mld rubli. Inwestycja realizowana jest przez spółkę OOO Kaliningradskaja Gienieracyja, kontrolowaną prawie w 100% przez Rosneftiegaz; operatorem inwestycji jest z kolei spółka Inter RAO³².

Aktualne zapotrzebowanie na energię elektryczną w obwodzie kaliningradzkim wynosi do 830 MW rocznie. Moskwa wskazuje, że rozbudowa mocy wytwórczych o ok. 950 MW jest związana z prognozowanym wzrostem konsumpcji w obwodzie nawet o 100% do 2020 r. Poza tym zwraca się uwagę, że inwestycje mają również na celu stworzenie zabezpieczenia na wypadek konieczności przeprowadzania prac remontowych lub podyktowanego innymi względami wyłączenia z eksploatacji działających elektrociepłowni.

Trwająca rozbudowa mocy elektroenergetycznych nie tylko wpisuje się we wzmacnianie samowystarczalności energetycznej obwodu, lecz także ma umożliwić **rezygnację z przesyłu energii elektrycznej przez Litwę w przypadku planowanej desynchronizacji państw bałtyckich** z postradziecką siecią elektroenergetyczną (według przyjętego w 2018 r. harmonogramu ma to nastąpić do 2025 r.). Choć już obecnie potrzeby energetyczne obwodu kaliningradzkiego zaspokajane są przy wykorzystaniu lokalnych elektrowni, to rolę mocy rezerwowych pełniły elektrownie Rosji właściwej, połączone z obwodem kaliningradzkim sieciami elektroenergetycznymi przechodzącymi przez terytorium Litwy. Pierwsza próba pracy kaliningradzkiego systemu w trybie

³¹ Е. Вавина, *Калининградская область добилась энергетической независимости*, „Ведомости”, 7.03.2019.

³² Газпром планирует развитие в Калининградской области объектов газовой генерации – Миллер, „Нефтегазовое Обозрение”, 25–31 августа 2016 года, s. 46–47. Dostawcą rur dla elektrociepłowni Priegolskiej i Primorskiej jest spółka OAO Pervouralsky Novotrubny Zavod.

izolowanym przeprowadzona w roku 2014 nie powiodła się. Udane 72-godzinne testy przeprowadzone zostały w maju 2019 r., co zostało potwierdzone przez Antona Alichanowa 20 czerwca 2019 r.³³

2.3. Rozbudowa potencjału transportowego

W ostatnich dwóch latach obserwujemy **wzrost nakładów na sektor transportowy obwodu kaliningradzkiego**. Z jednej strony **celem tych działań jest ograniczenie zależności transportowej regionu od tranzytu przez Litwę, Białoruś czy Polskę**. Służą temu inwestycje w porty i lotnisko. Z drugiej strony **inwestycje te mają pozwolić na wykorzystanie potencjału tranzytowego regionu szczególnie do dynamicznie rosnących przewozów między Azją i Europą**. W tym celu rozbudowywana jest zwłaszcza infrastruktura kolejowa i portowa regionu.

Region stara się wykorzystać przede wszystkim swoje **atuty transportowe**, w tym dwie stacje kolejowe: Kaliningrad i Czerniachowsk usytuowane na styku torów o europejskim (1435 mm) i rosyjskim (1520 mm) rozstawie oraz porty regionu, jedyne rosyjskie niezamarzające porty morskie na Morzu Bałtyckim.

Dotychczasowe działania rosyjskich władz, podjęte zwłaszcza w ostatnich dwóch latach, pozwoliły na **stworzenie w obwodzie kaliningradzkim dwóch centrów transportowo-logistycznych (CTL): w Kaliningradzie na stacji Dzierżyńska-Nowaja i w Czerniachowsku**, które zdolne są do przeładunku towarów z wagonów rosyjskich na europejskie i odwrotnie (zob. Mapa 3). W obu przypadkach Koleje Kaliningradzkie (część Kolei Rosyjskich) bazowały na istniejącej infrastrukturze kolejowej, w której rozbudowę i modernizację zainwestowano dotychczas ponad 5 mln USD. Dzięki temu w 2017 r. udało się po raz pierwszy przeładować na terytorium Rosji węgiel na europejski wagon (dotychczas przeładunek odbywał się w Polsce albo na Białorusi), a także przeładować z wagonów europejskich na rosyjskie kontenery jadące tranzytem z Europy do Chin. Prowadzone są dalsze prace zarówno nad rozwojem lądowego szlaku kolejowego przez Polskę, jak i multimodalnego połączenia kolejowego z Chin przez obwód kaliningradzki i dalej porty w Kaliningradzie i Rotterdamie, co pozwoliło na testowe odprawianie pociągów tymi szlakami w 2018 r. W konsekwencji towarowe przewozy kolejowe w 2018 r. zwiększyły się o ok. 17%³⁴.

³³ Калининградская энергосистема успешно прошла тест на работу в изолированном режиме, Переток.ру, 20.06.2019.

³⁴ Zob. Калининградская железная дорога 2019.

Ambicją rosyjskich władz jest stworzenie wokół terminalu w Czerniachowsku parku przemysłowego, który ma się specjalizować w transporcie i logistyce, a także produkcji materiałów budowlanych. Projekt ten, obecnie znajdujący się w fazie przedinwestycyjnej, wzorowany był na parku przemysłowym i suchym porcie w Chorgos na granicy chińsko-kazachstańskiej³⁵.

Duży wpływ na powodzenie planu stworzenia z obwodu kaliningradzkiego hubu transportowego będą miały stosunki Rosji z Litwą i Polską, przez których terytorium pociągi muszą przejechać tranzytem. Na razie strona rosyjska prowadzi rozmowy o połączeniach kolejowych przede wszystkim na szczeblu biznesowym, tj. spółek kolejowych zaangażowanych w przesył. Kluczową kwestią dla projektu jest również polityka Moskwy dotycząca stawek transportowych i gotowość do ich subsydiowania. Subsydia federalne przeznaczone na zrekompensowanie kaliningradzkim przedsiębiorcom części kolejowych taryf przewozowych zostały wycofane w 2018 r., pieniądze te zostały bowiem przekierowane m.in. na budowę nowych promów mających obsługiwać morskie połączenie obwodu kaliningradzkiego z Rosją. Według szacunków koszt przesyłu towarów koleją z/do obwodu przez terytorium Litwy i Białorusi jest o ok. 40% droższy niż transport towarów na analogiczną odległość wewnątrz Rosji. Dla przykładu zakłady Awtotor sprowadzające części do montażu samochodów z Korei Południowej nie zdecydowały się na zmianę szlaku ich dostaw, ponieważ mimo iż czas przesyłu mógł się skrócić do 12 dni z obecnych 45 dni, to jednak morski fracht okazał się prawie o połowę tańszy od lądowego.

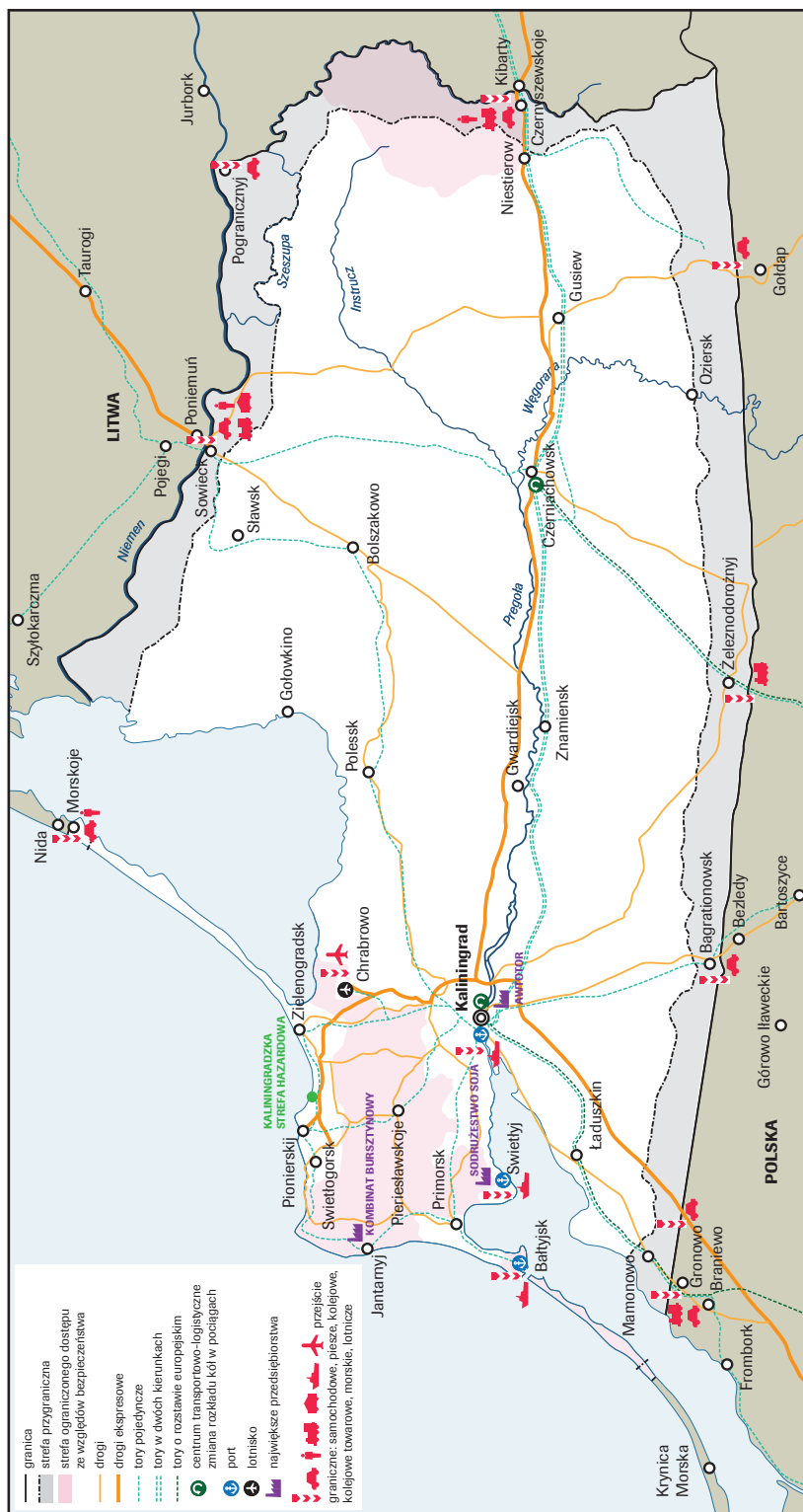
Rosyjskie władze podjęły również działania mające na celu **zwiększenie bezpieczeństwa transportowego i zaopatrzenia regionu** uzależnionego od dostaw surowców i towarów z zewnątrz. Służyć temu ma rozbudowa infrastruktury portowej i lotniska umożliwiająca przesył towarów i osób z pominięciem tranzytu. Ważnym czynnikiem rozwoju potencjału przeładunkowego jest m.in. budowa **głębokowodnego międzynarodowego terminalu towarowo-pasażerskiego w Pionierskim**³⁶, który ma zostać oddany do użytku jesienią 2019 r. Projekt, szacowany na 7,3 mld rubli, zakłada rekonstrukcję i rozbudowę infrastruktury portowej w Pionierskim³⁷ z dostępem do otwartego morza. Terminal ma być przystosowany do obsługi ok. 300 tys. pasażerów rocznie oraz przeładunku do 90 tys. pojazdów towarowych. Dzięki budowie nowego portu, który będzie zdol-

³⁵ Zob. *Корпорация развития Калининградской области*, 2019.

³⁶ Zob. *Морское строительство и технологии 2019*.

³⁷ W czasach radzieckich w Pionierskim mieściła się baza floty rybołówstwa oceanicznego ZSRR.

Mapa 3. Infrastruktura transportowa obwodu kaliningradzkiego

ny do przyjmowania również dużych statków wycieczkowych, ma zwiększyć się przede wszystkim liczba turystów odwiedzających obwód³⁸. Projekt realizowany jest przez samarską spółkę Bolwerk (należącą do Stanisława Łobania).

Rząd Federacji Rosyjskiej rozważa ponadto możliwość budowy głębokowodnego towarowego portu morskiego w miasteczku Jantarnyj, decyzję w tej sprawie ma podjąć jesienią 2019 r. Budowa portu o mocy przeładunkowej 48 mln ton (w tym terminal kontenerowy na 35 mln ton) ma kosztować 200 mld rubli, z czego 50 mld pochodzić ma z budżetu państwa³⁹.

Istotnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi potencjału kaliningradzkich portów było również objęcie ich w 2018 r. zasadami SSE i możliwość skorzystania z przywilejów ekonomicznych przez zarejestrowane tam podmioty. Powinno to zwiększyć atrakcyjność portów obwodu kaliningradzkiego. Obecnie jedynie niespełna 1/3 ich potencjału jest wykorzystywana (są w stanie przeładować ok. 45 mln ton towarów rocznie, podczas gdy w 2017 r. przeładowały jedynie ok. 14 mln ton). Kaliningradzkie porty kontroluje państwowe przedsiębiorstwo Rosmorport.

Istotne znaczenie dla rozwoju alternatywnych szlaków transportowych miała również decyzja rosyjskiego rządu o budowie dwóch nowych promów do obsługi wewnątrzrosyjskich przewozów na linii Bałtyjsk-Ust-Ługa (pierwszy prom ma trafić do obwodu w 2020 r., w 2018 r. na ten cel przeznaczono ok. 80 mln USD z budżetu federalnego). Obecnie połączenie to obsługują dwa promy skonstruowane jeszcze w latach 80., które często ulegają awariom. Dodatkowo znaczną część mocy transportowych promów rezerwuje Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej na potrzeby przewozu wojska i sprzętu wojskowego do i z obwodu kaliningradzkiego.

Dla zwiększenia regionalnego ruchu pasażerskiego bez konieczności wykorzystywania szlaków tranzytowych duże znaczenie ma **rozbudowa lotniska Chrabrowo** ukończona w 2018 r. przed mistrzostwami świata. Właścicielem lotniska jest spółka Nowaport kontrolowana przez miliardera Romana Trocen-

³⁸ Do portu w Kaliningradzie prowadzi 40-kilometrowy kanał o głębokości 9–10,5 m, nieprzystosowany do przyjmowania jednostek klasy oceanicznej. Pionierskij zostanie połączony z infrastrukturą drogową obwodu kaliningradzkiego i do Kaliningradu będzie można się dostać drogą szybkiego ruchu. Zob. Ю. Парамонова, *Грузопассажирский терминал: может не сработать?* RuGrad.EU, 14.05.2018.

³⁹ А. Веденева, О. Мордюшенко, *Новый порт — янтарными темпами*, „Коммерсантъ”, 27.05.2019.

kę, będącego m.in. doradcą Igora Sieczina, prezesa państwowej Rosniefti. Chrabrowo jest obecnie dostosowane do przyjmowania samolotów prawie wszystkich rozmiarów. W 2018 r. obsłużyło 2,1 mln pasażerów, tj. o 20% więcej niż rok wcześniej, przy obecnej możliwości obsługi 3 mln pasażerów rocznie. Ambicją kaliningradzkiego lotniska jest stworzenie w obwodzie hubu turystycznego i odebranie części ruchu pasażerskiego zwłaszcza Gdańskowi, który Kaliningradczycy chętnie wykorzystują do podróży po świecie. Dlatego też międzynarodowe rejsy z Kaliningradu uruchomiła spółka Pobieda – rosyjskie tanie linie, należące do Grupy Aeroflot, jednak oferta jej połączeń jest na razie skromna (Rzym, w sezonie letnim dodatkowo ma zostać uruchomiony rejs do Paryża).

2.4. Inwestycje w regionie sposobem na dofinansowanie oligarchów

W ostatnich kilku latach w regionie realizowanych było kilka dużych projektów infrastrukturalnych finansowanych ze środków federalnych, i to w sytuacji, kiedy Kreml wdrażał politykę konsolidacji budżetu federalnego prowadzącą do redukcji wydatków państwowych.

Projekty te na etapie realizacji przyczyniły się niewątpliwie do dynamicznego wzrostu inwestycji w regionie, dając w ostatnich latach zatrudnienie i zamówienia dla wielu lokalnych podwykonawców. W dłuższej jednak perspektywie część projektów, jak np. inwestycje w sektor energetyczny czy stadion piłkarski, staną się obciążeniem finansowym dla inwestorów i budżetu regionalnego.

Jak się zatem wydaje, priorytetowe znaczenie przy realizacji tych projektów miały po pierwsze wzmocnienie bezpieczeństwa państwowego dzięki rozbudowie potencjału energetycznego i transportowego regionu, po drugie prestiż międzynarodowy, jaki wiązał się z organizacją Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej 2018, po trzecie **wyprowadzenie państwowych środków na prywatne konta wybranych oligarchów dzięki realizacji finansowanych z budżetu państwa drogich projektów inwestycyjnych**. Znacznie mniejsze znaczenie miał natomiast rozwój ekonomiczny regionu – czy szerzej rosyjskiej gospodarki.

Najdroższe projekty realizowane są w sektorze energetycznym regionu. Budowa (szacowana na 100 mld rubli) czterech nowych elektrowni (Majakowskaja, Tałachowskaja, Priegolskaja, Primorskaja) realizowana była przez państwową spółkę Rosnieftiegaz kontrolowaną przez Igora Sieczina. Natomiast budowę pływającego terminalu LNG (42 mld rubli) realizowała prywatna spółka Strojtransgaz kontrolowana przez Giennadija Timczenkę. Timczenko jest jednym z najbliższych przyjaciół prezydenta Putina (więcej na ten temat w rozdziale II.2.2).

Zorganizowane w Rosji w 2018 r. **Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej** stały się najdroższym mundialem wszech czasów, pochłaniając przeszło 13 mld USD. **Na organizacji międzynarodowych rozgrywek, w dużej mierze finansowanych z budżetu państwa, skorzystało biznesowe otoczenie prezydenta:** spółki kontrolowane przez przyjaciół Putina były głównymi beneficjentami przetargów na wykonanie obiektów sportowych i transportowych⁴⁰. Kaliningrad znalazł się w gronie jedenastu miast organizatorów meczów mundialu. **Stadion**, który powstał w obwodzie, finansowany był z budżetu federalnego; jego głównym wykonawcą było państwowe przedsiębiorstwo Sport Engineering kontrolowane przez Ministerstwo Sportu z ministrem Witalijem Mutką na czele. Kaliningradzki stadion był jednym z najdroższych w przeliczeniu na jedno miejsce siedzące na trybunach (mimo że w trakcie realizacji zrezygnowano z budowy rozsuwanego dachu). Dynamiczny wzrost wydatków w trakcie jego realizacji w dużej mierze wiązał się z jego lokalizacją na bagnistej wyspie Oktiabrskij w centrum miasta. Ostateczny koszt inwestycji był o ok. 70% wyższy, niż początkowo planowano, i wyniósł 17,5 mld rubli, ponadto kolejne 10 mld rubli pochłonęła budowa infrastruktury dojazdowej i zagospodarowanie obszaru wokół stadionu⁴¹. Jednak dzięki tej kapitałochłonnej inwestycji powiększyły się atrakcyjne tereny deweloperskie na wyspie Oktiabrskij, którymi obecnie dysponuje gubernator obwodu (powstanie na nich m.in. kompleks kulturalno-rozrywkowy czy raj podatkowy dla przerejestrowujących się z zagranicy spółek). Przygotowanie i umocnienie gruntu pod budowę stadionu nie tylko wymagało zwiększenia nakładów i wydłużenia czasu realizacji inwestycji, okazało się również korupcjogenne. Rosyjski oligarcha Zijawudin Magomedow, którego spółka odpowiedzialna była za te prace, przebywa obecnie w areszcie m.in. w związku z zarzutami związanymi z wykonywaniem tego kontraktu. Problemy ze stadionem i wzrost wydatków pojawiły się jednak już na etapie projektowania, którym ostatecznie bez przetargu zajęła się spółka Crocus International S.A. należąca do oligarchy Araza Agałarowa.

⁴⁰ Więcej na ten temat zob. I. Wiśniewska, J. Rogoża, *Mundial w Rosji – igrzyska zamiast chleba?*, „Komentarze OSW”, 17.09.2018.

⁴¹ Wykonawcą szacowanego na ok. 5 mld rubli projektu wschodniej estakady łączącej wyspę Oktiabrskij z lądem była firma WAD (objęta zachodnimi sankcjami w związku z aktywnością na Krymie) należąca do Walerija Abramowa i Wiktora Pieriewałowa. Spółka ta od kilku już lat realizuje duże projekty w ramach zamówień państwowych, według rosyjskich mediów najprawdopodobniej dzięki poparciu Arkadija Rotenberga. Więcej o projekcie budowy stadionu i infrastruktury dojazdowej: М. Алфимов, *Самый проблемный стадион ЧМ-2018. На песке украли 750 млн рублей*, Sports.ru, 31.03.2018.

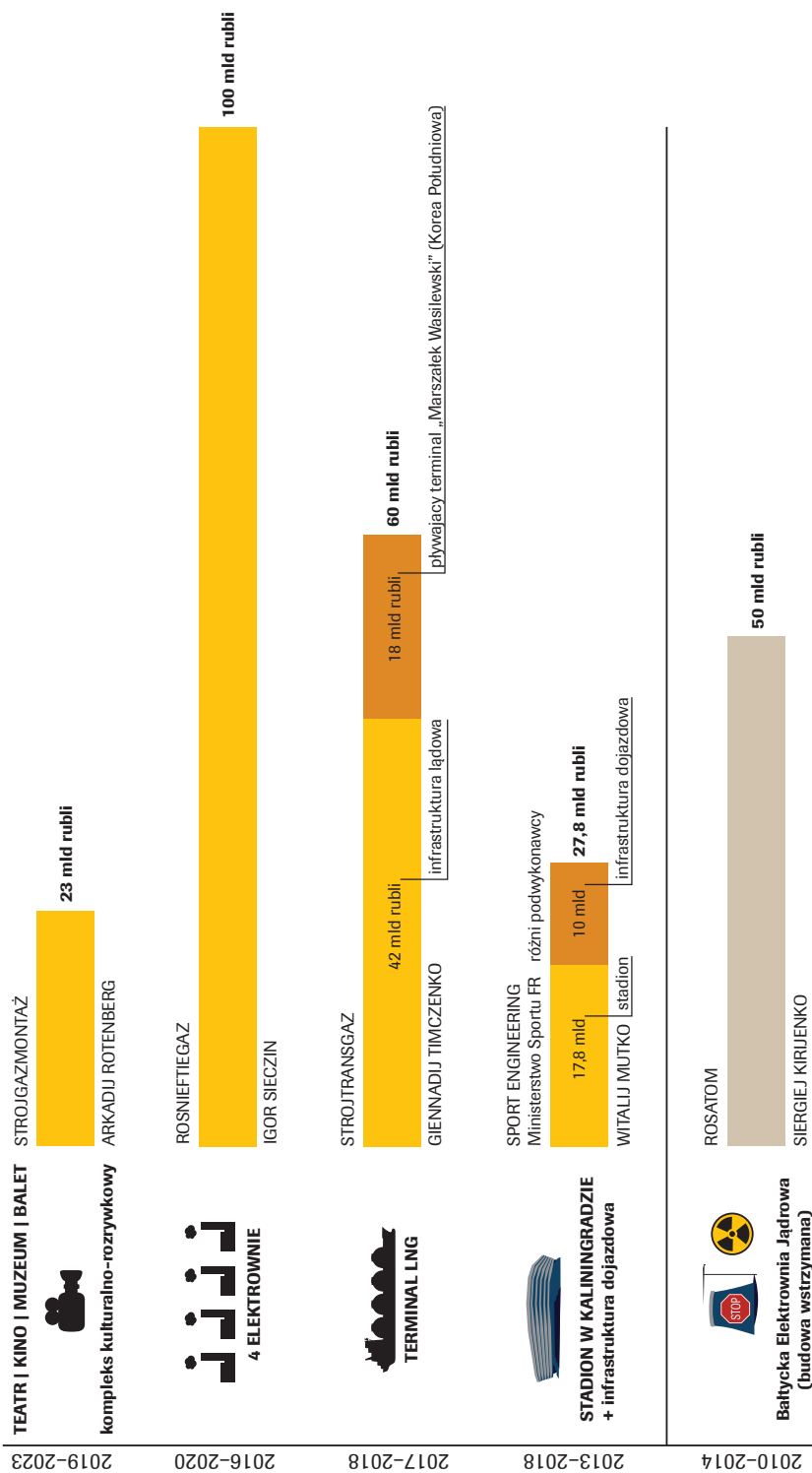

Stadion w 2019 r. ma stać się własnością władz regionalnych, choć jeszcze do 2023 r. budżet federalny zobowiązał się do finansowania większości kosztów jego eksploatacji. Jak dowodzą władze regionalne, **utrzymanie stadionu z dochodów z organizacji meczów kaliningradzkiego klubu Bałtika czy innych imprez sportowo-kulturalnych, jak zakładają rządowe pomysły, jest niemożliwe**. Ministerstwo Sportu oceniło koszty eksploatacji stadionu w Kaliningradzie na lata 2019–2021 na sumę 1 mld rubli.

Wiele wątpliwości wzbudza również dochodowość i celowość kolejnego dużego projektu inwestycyjnego rosyjskich władz zaplanowanego w regionie, tj. **budowy na wyspie Oktiabrskij kompleksu kulturalnego**, który ma pomieścić m.in. filie Teatru Wielkiego z Moskwy oraz największych muzeów rosyjskich: petersburskiego Ermitażu i moskiewskiej Galerii Tretiakowskiej. Koszt budowy tego kompleksu jest prawie dwukrotnie większy niż stadionu piłkarskiego. Wykonawcą tego projektu ma być spółka Strojgazmontaż należąca do Arkadija Rotenberga, jednego z najbliższych przyjaciół prezydenta⁴². Jak wynika z szacunków przedstawionych przez doradcę prezydenta Putina (Andrieja Biełousowa), roczne utrzymanie tego obiektu po oddaniu go do eksploatacji w 2023 r. może sięgać 3 mld rubli, przy czym nie została rozstrzygnięta kwestia, z jakich środków zostaną pokryte te koszty. Kompleks w przyszłości może okazać się zatem obciążeniem dla regionalnego budżetu.

⁴² Podobne inwestycje zaplanowane zostały jeszcze we Władywostoku i Samarze. Łączna suma kontraktu dotycząca trzech kompleksów, który Strojgazmontaż Rotenberga powinien zrealizować do 2023 r., opiewa na minimum 80 mld rubli. Więcej na temat zob. Т. Дзядко, *Музеи от Ротенберга: как бизнесмен зарабатывает на культурных проектах*, РБК, 15.11.2018.

Wykres 5. Największe projekty infrastrukturalne w obwodzie kaliningradzkim w ostatnich latach

2.5. Kaliningrad rajem podatkowym

Kreml w lipcu 2018 r. wybrał Kaliningrad i Władywostok na miejsce lokalizacji „specjalnych stref administracyjnych” (SSA) – tzw. rajów podatkowych. W Kaliningradzie strefa ta mieści się na wyspie Oktiabrskij (obecnie znajduje się tam stadion piłkarski). Utworzenie SSA w Rosji jest pomysłem Kremla na wsparcie dla rosyjskich biznesmenów, którzy zostali objęci zachodnimi sankcjami i mają trudności z prowadzeniem biznesu za granicą. Jednocześnie jest jednak sposobem na zachęcenie rosyjskich oligarchów do przeniesienia pod rosyjską jurysdykcję kapitału, który wcześniej ukryty był w rajach podatkowych.

Rezydentami SSA w Kaliningradzie mogą zostać jedynie podmioty prawne (spoza sektora finansowego), które przerejestrują się do Kaliningradu z zagranicy. Mają one obowiązek zainwestowania w Rosji (niekoniecznie w obwodzie kaliningradzkim) co najmniej 50 mln rubli (ok. 0,8 mln USD) w ciągu pół roku od rejestracji. W zamian firmy mogą korzystać z niskiego opodatkowania i uproszczonej kontroli. Rezydenci strefy będą zwolnieni z podatku od sprzedaży aktywów i dochodów z dywidend oraz z obniżonej (5%) stawki od dywidend z akcji spółek holdingowych⁴³.

Do końca maja 2019 r. rezydentami strefy kaliningradzkiej było osiem spółek. Jako pierwsza zarejestrowała się ADANIMOV TRADING LIMITED (zarejestrowana wcześniej na Cyprze) należąca do biznesmenów z Omska Ilii i Giennadija Fridmanów. W maju 2019 r. rezydentami strefy zostatało ponadto siedem spółek powiązanych Olegiem Deripaską – rosyjskim oligarchą od kwietnia 2018 r. objętym amerykańskimi sankcjami: Trans Sektor Holdings, Samolus Investments, Prime Emerald Tradin, Fenestraria Consultants, Langdale Holding, Rasperia Trading, Ceratozamia Consultants.

Jesienią 2018 r. gotowość ubiegania się o status rezydenta sygnalizował również koncernu En+ i kontrolowany przez niego koncern aluminiowy Rusał, których większościowym właścicielem do niedawna był również Oleg Deripaska. En+ i Rusał w kwietniu 2018 r. również zostały objęte sankcjami USA, dzięki jednak zredukowaniu przez Deripaskę swoich udziałów w tych koncernach poniżej 50%, w styczniu 2019 r. amerykańska administracja zdjęła restrykcje z nich. Nowi właściciele do końca maja 2019 r. nie złożyli jednak wniosku o status rezydenta strefy.

⁴³ Zob. Н. Еремина, *Сдавайте валюту: зачем России понадобились офшоры*, Gazeta.ru, 29.07.2018.

III. OBWÓD KALININGRADZKI WOBEC OTOCZENIA ZEWNĘTRZNEGO

1. Polityczne relacje transgraniczne

Relacje transgraniczne obwodu kaliningradzkiego z otoczeniem zewnętrznym podporządkowane są zarówno logice autorytarnego systemu rządów, jak i postępującej od lat centralizacji zarządzania regionami przez Moskwę. Oznacza to brak samodzielności regionu w zakresie wyboru kierunków i form współpracy. Polityka zagraniczna kształtowana jest i kontrolowana przez władze federalne. Jednak choć stosunki między obwodem kaliningradzkim i sąsiadami stanowią w dużej mierze pochodną stanu relacji Kremla z partnerami zagranicznymi, to są one zauważalnie lepsze niż relacje na szczeblu międzyrządowym.

Na szczeblu międzypaństwowym stosunki dwustronne obwodu kaliningradzkiego z Polską i Litwą pogorszyły się od 2014 r. (agresja rosyjska na Ukrainę, eskalacja antyzachodniej propagandy). Niezależnie od napięć międzypaństwowych dwustronne kontakty międzyregionalne są poprawne – mimo zawieszenia przez stronę polską porozumienia o małym ruchu granicznym w roku 2016 oraz intensyfikacji przygotowań do budowy kanału żeglownego przez Mierzeję Wiślaną w roku 2018.

Problem żeglugi po Zalewie Wiślanym w stosunkach polsko-rosyjskich

W wyniku zmian terytorialnych po II wojnie światowej terytorium byłych niemieckich Prus Wschodnich zostało podzielone pomiędzy ZSRR i Polskę. Dotyczyło to także Zalewu Wiślanego. W związku z tym **jedyna droga wodna łącząca Morze Bałtyckie z Zalewem Wiślanym i portem w Elblągu wiodła odtąd przez Cieśninę Piławską, w całości znajdującą się na terytorium ZSRR**. Zasady żeglugi przez cieśninę i Zalew Wiślany zostały ustalone protokołem do polsko-radzieckiej umowy o granicy państwowej z 16 sierpnia 1945 r. Zgodnie z nią ZSRR zagwarantował swobodny przepływ do Polski statków handlowych pod polską banderą w czasie pokoju. Dostęp statków państw trzecich zależał od decyzji władz radzieckich. Od lipca 1991 r. Polska toczyła rozmowy z ZSRR, a następnie z Federacją Rosyjską w kwestii podpisania nowej umowy. Strona polska zabiegała m.in. o swobodny dostęp do tej drogi wodnej statków państw trzecich. Strona rosyjska była temu przeciwna. W Cieśninie Piławskiej zlokalizowany jest bowiem port wojenny w Bałtyjsku, będący głównym miejscem stacjonowania

rosyjskiej (a wcześniej radzieckiej) Floty Bałtyckiej. W związku z tym i w związku z planami rozwoju portu w Elblągu od 1993 r. rozważano w Polsce ideę przekopu Mierzei Wiślanej w celu stworzenia alternatywnej drogi wodnej, jednak przez długi czas projekt ten pozostawał w sferze luźnych koncepcji. W 2004 r. Rosja zastrzyła zasady wykorzystywania przez obce statki drogi przez Cieśninę Piławską, a w 2006 r. całkowicie ją zablokowała. Do odblokowania żeglugi doszło po podpisaniu we wrześniu 2009 r. polsko-rosyjskiej umowy o zasadach żeglugi (przewidującej swobodę przepływu dla statków handlowych Polski i Rosji, która mogła być czasowo ograniczona z powołaniem się na względy ekologiczne lub bezpieczeństwa i obrony). Ruch statków państw trzecich został dopuszczony na ograniczonych zasadach na podstawie jednostronnej rosyjskiej regulacji z lipca 2009 r., która w każdej chwili mogła być cofnięta. Przewiduje ona konieczność uzyskania zezwolenia na przepływ z 15-dniowym wyprzedzeniem. Koszt zezwolenia wynosi 50 euro od jednej jednostki pływającej. W praktyce system ten jest wykorzystywany w niewielkim stopniu. W latach 2006–2007 i ponownie od 2016 r. rząd RP powrócił do idei przekopu kanału żeglownego przez Mierzę Wiślaną. W lutym 2017 r. przyjęto w tej kwestii ustawę, w grudniu 2018 r. rozpisano przetarg na realizację inwestycji, a w lutym 2019 r. wydano pozwolenie na budowę i rozpoczęto prace przygotowawcze.

Mapa 4. Przekop Mierzei Wiślanej

Zgodnie z planami rządu RP **kanał żeglowny przez Mierzę Wiślaną** ma zostać wybudowany w rejonie dawnej miejscowości Nowy Świat, mieć długość 1260 m, szerokość od 20 do 60 m, głębokość 5 m. Infrastruktura ma obejmować śluzę, wrota sztormowe, falochrony, dwa mosty zwodzone, stanowisko postojowe i obiekty przejścia granicznego. Kanał ma umożliwić przepływ statkom i okrętom o długości do 100 m, szerokości do 20 m i zanurzeniu do 4 m. Koszt realizacji projektu ma wynieść 880 mln złotych,

a inwestycja ma zostać ukończona do 2022 r. Deklarowanym celem projektu jest stworzenie nowej, niezależnej od Rosji drogi wodnej łączącej Morze Bałtyckie, przez Zalew Wiślany, z portem w Elblągu, co ma pozwolić na jego rozbudowę i zwiększenie dochodów z przewozów towarowych. Kanał ma także zwiększyć ruch turystyczny (w tym żeglarski) w regionie i poprawić obronność, poprzez umożliwienie dostępu niewielkich jednostek Marynarki Wojennej i Straży Granicznej.

Projekt budowy na terytorium Polski kanału żeglownego przez Mierzeję Wiślana wywołuje **negatywne reakcje w Rosji**, zarówno na szczeblu oficjalnym, jak i w mediach. Reakcje oficjalne na razie ograniczają się do niższego szczebla politycznego. Jeśli chodzi o organy federalne, to we wrześniu 2017 r. minister ochrony środowiska i zasobów naturalnych Rosji Siergiej Donskoj wystosował pismo do ministra środowiska RP Jana Szyszki, wzywające władze RP do udzielenia sąsiednim państwom wyczerpującej informacji dotyczącej projektu i do konsultacji z Rosją na temat potencjalnych szkodliwych jego następstw przed podjęciem ostatecznej decyzji w kwestii realizacji projektu. W sierpniu 2018 r. wiceminister rolnictwa i szef Federalnej Agencji Rybołówstwa Ilja Szestakow wystosował oficjalne pismo do komisarza UE ds. środowiska, gospodarki morskiej i rybołówstwa Karmenu Velli, skarżąc się na niekonsultowanie projektu przez władze polskie ze stroną rosyjską, zwracając uwagę na potencjalne zagrożenia ekologiczne i gospodarcze dla Rosji i wzywając do analizy problemu oraz podjęcia działań zapobiegawczych. W grudniu 2018 r. w opublikowanym komunikacie poinformowano, że minister ochrony środowiska i zasobów naturalnych Dmitrij Kobyłkin w rozmowie z polskim odpowiednikiem Henrykiem Kowalczykiem podczas szczytu klimatycznego w Katowicach wyraził zaniepokojenie realizacją projektu i wezwał do oceny jego oddziaływania na środowisko oraz prowadzenia konsultacji na ten temat. Krytycznie o projekcie wypowiadali się indywidualnie deputowani do rosyjskiego parlamentu oraz Rada ds. Praw Człowieka przy prezydencie Rosji (w wydanym w lutym 2019 r. oświadczeniu).

Jeśli chodzi o władze kaliningradzkie, to p.o. gubernator Anton Alichanow w marcu 2017 r. ogłosił decyzję o powołaniu specjalnej grupy roboczej, złożonej z 17 osób: urzędników, ekspertów i działaczy ekologicznych, której zadaniem ma być przeanalizowanie skutków (głównie ekologicznych) polskiego projektu dla obwodu. Grupa ta, wedle informacji medialnych, przygotowała latem 2017 r. raport (nieopublikowany), który został przekazany do Moskwy (do resortu ochrony środowiska i zasobów naturalnych). Alichanow w swoich

wypowiedziach sugerował, że projekt, mogący wyrządzić obwodowi szkody ekologiczne i gospodarcze, ma raczej charakter polityczny i wojskowo-strategiczny niż ekonomiczny, jednak władze obwodu nie chcą „uczyć Polaków”, choć oczekują od nich konsultowania się ze stroną rosyjską (kwiecień 2017). Innym razem stwierdził on, że projekt może negatywnie oddziaływać na sytuację ekologiczną na Zalewie Wiślanym, jednak władze obwodu nie traktują go jako zagrożenie (styczeń 2019). Krytycznie o projekcie wypowiadali się dla mediów kaliningradzcy urzędnicy, eksperci i aktywiści ekologiczni. Media kaliningradzkie obszernie informowały o kolejnych decyzjach władz Polski dotyczących projektu i relacjonowały debatę na jego temat w Polsce, cytując głównie krytyczne opinie.

W rosyjskiej narracji na temat projektu budowy kanału pojawiają się głównie zarzuty o charakterze ekologicznym. Twierdzi się zwłaszcza, że przekop zwiększy zasolenie wód Zalewu Wiślanego i zagrozi populacji zamieszkujących je ryb słodkowodnych (co spowoduje straty dla rybołówstwa w obwodzie kaliningradzkim), zagrozi siedliskom ptactwa i naruszy trasy przelotu gatunków wędrownych, zmieni układ prądów morskich, negatywnie oddziałując na wybrzeża Mierzei Wiślanej. Od 2017 r. zaczęły się częściej pojawiać ze strony rosyjskiej argumenty dotyczące bezpieczeństwa. Według nich kanał miałby sprzyjać militaryzacji polskiego pogranicza, stworzeniu nowych polskich i natowskich instalacji wojskowych (rzekomo takim celem miałyby, wedle pojedynczych wypowiedzi, służyć planowana wyspa refulacyjna na Zalewie Wiślanym), tym samym zwiększając zagrożenie bezpieczeństwa militarnego dla obwodu kaliningradzkiego. Formułowane są także zarzuty o charakterze polityczno-prawnym. Polsce zarzuca się, że projekt, potencjalnie negatywnie oddziałujący na obwód kaliningradzki, nie jest konsultowany ze stroną rosyjską, stanowiąc naruszenie prawa międzynarodowego, podobnie jak jednostronne przekształcenie części Mierzei Wiślanej w wyspę (w rzeczywistości Rosja, nie będąc stroną międzynarodowej konwencji z Espoo o ocenach transgranicznego oddziaływania na środowisko, nie ma możliwości formalnego dochodzenia swoich praw na jej podstawie, mogąc jedynie liczyć na dobrą wolę strony polskiej).

Mimo pogorszenia stosunków oba kraje - Polska i Litwa - utrzymują kontakty transgraniczne z obwodem kaliningradzkim w kwestiach ważnych dla obu stron - zarówno w ramach krajowych programów współpracy, jak i programów zatwierdzanych i finansowanych przez Unię Europejską.

Współpraca międzyregionalna między polskimi województwami (pomorskim i warmińsko-mazurskim) **i obwodem kaliningradzkim** odbywa się w ramach Polsko-Rosyjskiej Rady ds. Współpracy Regionów Rzeczypospolitej Polskiej z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej (ostatnie spotkanie odbyło się w październiku 2016 r. w Olsztynie). W ramach Rady działa jedenaście komisji tematycznych, m.in. do spraw przejść granicznych, transportu, rolnictwa, kultury, sportu i turystyki oraz ochrony środowiska. Mimo zawieszenia oficjalnych kontaktów na szczeblu Rady utrzymywane są bieżące kontakty robocze, m.in. przedstawiciele straży granicznych.

Kontakty odbywają się też w formie spotkań izb handlowo-przemysłowych i gospodarczych, wspólnych forów gospodarczych, np. Bałtyckiego Forum Biznesu, wizyt studyjnych przedstawicieli władz lokalnych oraz wspólnych projektów (np. szlak zamków gotyckich realizowany wspólnie z województwem pomorskim). W październiku 2016 r. (przy okazji posiedzenia Rady) odbyło się w Olsztynie polsko-rosyjskie forum współpracy biznesu z udziałem 130 polskich firm, a w grudniu 2016 r. w Kaliningradzie – III seminarium „Współpraca gospodarcza Polski z Obwodem Kaliningradzkim – Warmia i Mazury: tradycje i nowe możliwości współpracy”, w którym uczestniczyli marszałek województwa warmińsko-mazurskiego Gustaw Marek Brzezina oraz p.o. gubernator obwodu kaliningradzkiego Anton Alichanow. Podczas seminarium przyjęto plan pracy województwa warmińsko-mazurskiego i obwodu kaliningradzkiego na lata 2017–2019 (m.in. w obszarze turystyki). W kwietniu 2018 r. Kaliningrad odwiedziła delegacja władz Olsztyna na czele z prezydentem miasta Piotrem Grzymowiczem (25-lecie współpracy). Co roku odbywa się też w obwodzie kaliningradzkim Forum Regionów Partnerskich Obwodu Kaliningradzkiego z udziałem przedstawicieli Polski, Litwy, Niemiec, Finlandii, Białorusi, Norwegii i Estonii (ostatnie w czerwcu 2019 r. w Kaliningradzie). Spotkania w ramach Forum są m.in. okazją do prezentacji aktualnego stanu realizacji Programu Współpracy Transgranicznej Polska–Rosja 2014–2020. Przedstawiciele władz lokalnych spotykają się również w ramach Forum Parlamentów Południowego Bałtyku.

Współpraca dwustronna wpisuje się też w szersze ramy strategii Unii Europejskiej wobec wschodniego sąsiedztwa. W latach 2007–2013 realizowany był program współpracy Litwa-Polska-Rosja, finansowany ze środków Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa. W kolejnej perspektywie finansowej, na lata 2014–2020, program trójstronny został podzielony na dwa programy: polsko-rosyjski (Program Współpracy Transgranicznej Polska–Rosja na lata 2014–2020 – PWT) i analogiczny program litewsko-rosyjski.

Program Współpracy Transgranicznej został uruchomiony na początku 2018 r. (w grudniu 2016 r. został zaakceptowany przez Komisję Europejską, a rok później podpisana została umowa finansowa między Polską, Rosją i Komisją Europejską). Ze strony polskiej PWT objęte są województwa pomorskie, warmińsko-mazurskie i podlaskie, z rosyjskiej – obwód kaliningradzki. Głównym celem PWT jest wspieranie transgranicznej współpracy w sferze społecznej, środowiskowej, gospodarczej i instytucjonalnej. W programie ustanowiono cztery priorytety: współpraca w zakresie zachowania i transgranicznego rozwoju dziedzictwa historycznego, przyrodniczego i kulturowego; współpraca na rzecz czystego środowiska naturalnego na obszarze transgranicznym; dostępne regiony oraz trwałe transgraniczny transport i komunikacja; wspólne działania na rzecz efektywności i bezpieczeństwa na granicach. W styczniu 2019 r. w Swietłogorsku odbyło się posiedzenie Wspólnego Komitetu Monitorującego PWT. Głównym celem było zatwierdzenie projektów złożonych w ramach pierwszego naboru wniosków w celu tematycznym „Dziedzictwo” (współpraca kulturalna i turystyczna, ochrona dziedzictwa historycznego).

W obwodzie kaliningradzkim istnieje możliwość fakultatywnej nauki języka polskiego (ogółem w dziesięciu placówkach w ramach powszechnego systemu oświaty, z czego połowa znajduje się w Kaliningradzie), naukę polskiego prowadzą też organizacje polonijne. Ważną rolę w zakresie promocji języka i kultury polskiej odgrywa, we współpracy z Konsulatem RP, Wydział Filologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. I. Kanta w Kaliningradzie, prowadzący kierunek filologia polska.

W odniesieniu do **współpracy obwodu kaliningradzkiego z Litwą** również obowiązuje Program Współpracy Transgranicznej z Rosją na lata 2014–2020. Priorytety to: współpraca w dziedzinie kultury, ochrona dziedzictwa historycznego, kontakty międzyludzkie, bezpieczeństwo granicy, transport, ekologia. W 2018 r. obie strony porozumiały się co do zacieśniania współpracy w zakresie wspólnych projektów i szlaków turystycznych.

Uwagę zwraca negatywny wizerunek Litwy (choć w mniejszym stopniu, niż ma to miejsce w przypadku „germanizacji”) w narracji rosyjskich środowisk „patriotycznych” w obwodzie kaliningradzkim. Jest ona oskarżana o inspirowanie w obwodzie tendencji separatystycznych. Strona litewska skarży się regularnie na problemy w realizacji działań na rzecz podtrzymania kultury i tożsamości mniejszości litewskiej zamieszkującej obwód. Między innymi Wilno od lat bezskutecznie zabiega o utworzenie w obwodzie kaliningradzkim pełnowymiarowej litewskiej szkoły. Choć w obwodzie istnieje możliwość

nauki języka litewskiego w publicznych placówkach oświatowych na zasadzie fakultatywnej, to jednak nauczyciele litewskiego z Litwy mają problemy bądź z uzyskaniem wizy wjazdowej w ogóle, bądź z uzyskaniem wizy uprawniającej do podjęcia pracy. Władze niechętnie odnoszą się również do bezpośrednich kontaktów dyrekcji szkół z Litwą. Na uniwersytecie Kanta języka litewskiego można się uczyć wyłącznie w ramach programu filologii polskiej.

2. Transgraniczny ruch osobowy

Mieszkańcy obwodu kaliningradzkiego wykazują się większą mobilnością niż statystyczny obywatel Federacji Rosyjskiej. Odsetek Kaliningradczyków posiadających paszporty zagraniczne, według różnych danych, szacowany był w ostatnich latach na 60–70% (średnio w Rosji – 28%)⁴⁴. Związane jest to z częstymi podróżami do państw Unii Europejskiej, przede wszystkim ościennych Polski i Litwy, które przyciągają niższymi cenami i wyższą jakością artykułów spożywczych i przemysłowych oraz usług medycznych czy turystycznych. Kolejnym powodem jest wymóg posiadania przez mieszkańców obwodu kaliningradzkiego paszportu również do przejazdów do pozostałych regionów Rosji w przypadku podróży tranzytem lądowym przez Litwę.

Intensywność wyjazdów do Polski i Litwy oraz wartość zakupów dokonywanych w tych krajach przez mieszkańców obwodu uległa jednak zmniejszeniu po roku 2014. W wyniku aneksji Krymu i wprowadzonych wobec Rosji sankcji zachodnich doszło do znaczącego **spadku wartości rubla**, co z kolei zmniejszyło zdolność zakupową Kaliningradczyków i atrakcyjność zakupów w krajach unijnych. Dwa lata później, w roku 2016, Polska podjęła decyzję o **zawieszeniu trybu małego ruchu granicznego (MRG)**, umożliwiającego ułatwione i bezpłatne przekraczanie granicy z Polską, co również mogło przyczynić się do spadku liczby przyjazdów mieszkańców obwodu kaliningradzkiego.

W roku 2015, w ostatnim roku obowiązywania MRG, liczba przekroczeń polskiej granicy przez cudzoziemców podróżujących z obwodu kaliningradzkiego (z których absolutna większość to mieszkańcy obwodu, obywatele Rosji) wyniosła 2,7 mln. W roku 2017 zanotowano 2,5 mln przekroczeń, a w 2018 – 2,3 mln.

⁴⁴ *Доля имеющих загранпаспорта россиян осталась на уровне 28%*, Interfax, 26.04.2016. Po aneksji Krymu, która spowodowała dewaluację rubla i wzrost nastrojów antyzachodnich, liczba wydawanych paszportów zarówno w całej Rosji, jak i w obwodzie kaliningradzkim, spadła, zob. *Количество выданных загранпаспортов в Калининградской области сократилось вдвое*, RuGrad.EU, 7.03.2016.

Jeszcze większy (i pogłębiający się z roku na rok) spadek dotyczy liczby obywateli polskich, podróżujących do obwodu. Liczba przekroczeń granicy przez obywateli RP zmniejszała się z 3,3 mln w roku 2015 do 2 mln w 2016, 1,4 mln w roku 2017 i 1,3 mln w roku 2018⁴⁵. Trendu spadkowego nie zahamowała nawet organizacja w Kaliningradzie czterech meczów mistrzostw świata w 2018 r.

Obecnie mieszkańcy obwodu podróżują do Polski na podstawie wiz Schengen, w większości wielokrotnych (w roku 2018 wizy wielokrotne – najczęściej dwuletnie lub roczne – stanowiły blisko 89% wszystkich wiz wydanych przez Konsulat Generalny RP w Kaliningradzie). Podobnie jak liczba przekroczeń granicy, liczba wiz wydawanych przez Konsulat Generalny RP w Kaliningradzie mieszkańcom obwodu maleje. W roku 2017 Konsulat wystawił 87 459 wiz (w tym 85 447 wiz Schengen i 2012 wiz krajowych), zaś w 2018 r. – 82 211 (z czego wiz Schengen 79 895, a wiz krajowych 2316).

Konsulat Generalny Litwy wystawił mieszkańcom obwodu w 2017 r. 27 730 wiz, a w 2018 r. – 25 265 (z czego większość to wizy wielokrotne i długoterminowe).

Po dewaluacji rubla w 2014 r. spadła wartość wydatków cudzoziemców w Polsce, deklarowanych na polsko-rosyjskiej granicy lądowej (dopiero w 2017 r. nastąpiło odbicie, wynikające z ustabilizowania się rosyjskiej waluty). Z kolei w przypadku obywateli Polski decydującym czynnikiem, który zaważył na spadku liczby przekroczeń granicy oraz wydatków dokonywanych w obwodzie kaliningradzkim, stało się zamrożenie trybu MRG – od tego czasu notowany jest znaczący spadek wizyt i wydatków, pogłębiający się z każdym rokiem⁴⁶.

⁴⁵ Statystyki Straży Granicznej.

⁴⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą w III kwartale 2017 roku*.

Tabela 1. Ruch graniczny oraz wydatki mieszkańców obwodu kaliningradzkiego w Polsce i obywateli RP w Rosji

	Liczba przekroczeń granicy (w tys.)		Wydatki (w mln PLN)	
	cudzoziemcy	Polacy	cudzoziemcy	Polacy
2014	3355	3357	866	496
2015	2800	3300	581	442
2016	3300	2000	481	283
2017	2600	1400	568	224
2018	2800	1600	552	205

Ponadto od 1 stycznia 2019 r. w Rosji weszły w życie przepisy, które ograniczają ilość towaru wwożonego bez opłat celnych (tzw. bagaż osobisty) z 50 do 25 kg na osobę (za „nadbagaż” naliczana jest opłata w wysokości 30% wartości), co może jeszcze bardziej ograniczyć skalę zakupów Kaliningradczyków w unijnych krajach ościennych.

Działaniem zachęcającym cudzoziemców do odwiedzania obwodu kaliningradzkiego może się okazać **wprowadzenie bezpłatnych wiz elektronicznych od lipca 2019 r.** Wizy te będą wydawane na okres ośmiu dni, bezpośrednio na granicy, po uprzednim (co najmniej cztery dni wcześniej) elektronicznym wypełnieniu zgłoszenia. Ułatwienia wizowe objęły obywateli 53 państw, w tym Polski i Litwy⁴⁷.

3. Stosunki gospodarcze

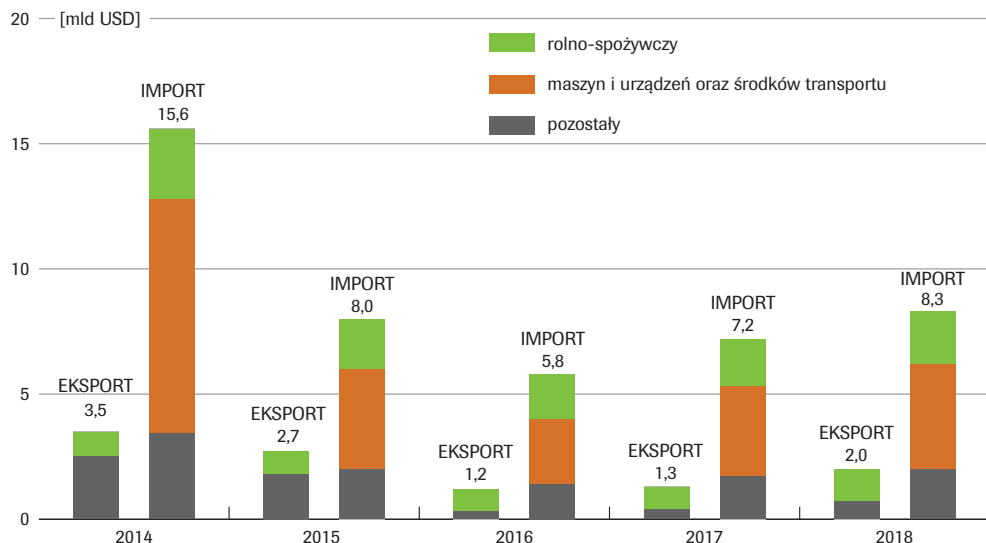
Obwód kaliningradzki znajduje się w pierwszej dziesiątce rosyjskich regionów o najintensywniejszych relacjach handlowych z zagranicą.

Po załamaniu się obrotów handlowych w 2015 r., co było wynikiem przede

⁴⁷ *Власти опубликовали список стран, граждане которых смогут ездить в Калининград по бесплатной визе*, 27.06.2019. Elektroniczne wizy wydawane są od sierpnia 2017 r. obywatelom osiemnastu państw (w tym Chin) przy wjeździe do Kraju Nadmorskiego na Dalekim Wschodzie Rosji. W ciągu pierwszego roku obowiązywania tego rozwiązania skorzystało z niego ponad 22 tys. osób.

wszystkim dewaluacji rosyjskiego rubla, w mniejszym stopniu również wprowadzenia zachodnich sankcji i rosyjskich kontrsankcji, obserwujemy ich odbudowywanie się w ostatnich dwóch latach. W 2018 r. eksport Kaliningradu w ujęciu dolarowym wzrósł do 2 mld USD, tj. o ponad 50%, a import do 8,3 mld USD, tj. o 15%. Nadal jednak utrzymuje się duże ujemne saldo handlowe.

Wykres 6. Wymiana handlowa obwodu kaliningradzkiego

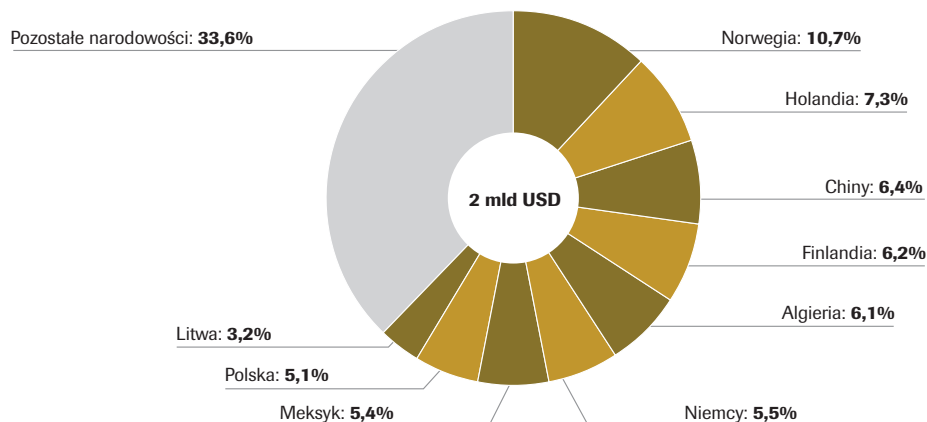
Źródło: Służba Celną w obwodzie kaliningradzkim

Głównym towarem eksportowym obwodu kaliningradzkiego (ok. 65% całości eksportu) **są towary rolno-spożywcze**, eksport ten jest jednak zmonopolizowany przez jeden podmiot Holding Sodrużestwo (przypada na niego 90% całości eksportu rolno-spożywczego regionu)⁴⁸. Właścicielem zarejestrowanego w Luksemburgu zintegrowanego wertykalnie holdingu zajmującego się uprawą i przetwórstwem roślin oleistych oraz handlem i logistyką są Aleksandr i Natalia Łucenko⁴⁹. Dzięki działalności Sodrużestwa udział obwodu kaliningradzkiego w eksporcie towarów rolno-spożywczych z całej Rosji wynosi ok. 5%. Głównymi odbiorcami kaliningradzkiego eksportu w 2018 r. były: Norwegia, Holandia i Chiny.

⁴⁸ Zob. *Калининградская область увеличила экспорт сельхозпродукции до \$1,3 млрд*, TASS, 14.02.2019.

⁴⁹ Łucenko - z pochodzenia Białorusin urodzony w NRD. W 1994 r. karierę wojskową zamienił na biznes. W 2014 r. rozpoczął budowę zakładów przetwórstwa roślin oleistych Sodrużestwo-Soja w obwodzie kaliningradzkim, które początkowo przerabiało soję sprowadzaną z Brazylii. W 2018 r. „Forbes” ocenił jego majątek na 0,7 mld USD. Do małżonków Łucenko należy 90% holdingu, pozostałe 10% do japońskiego tradera Mitsui & Co.

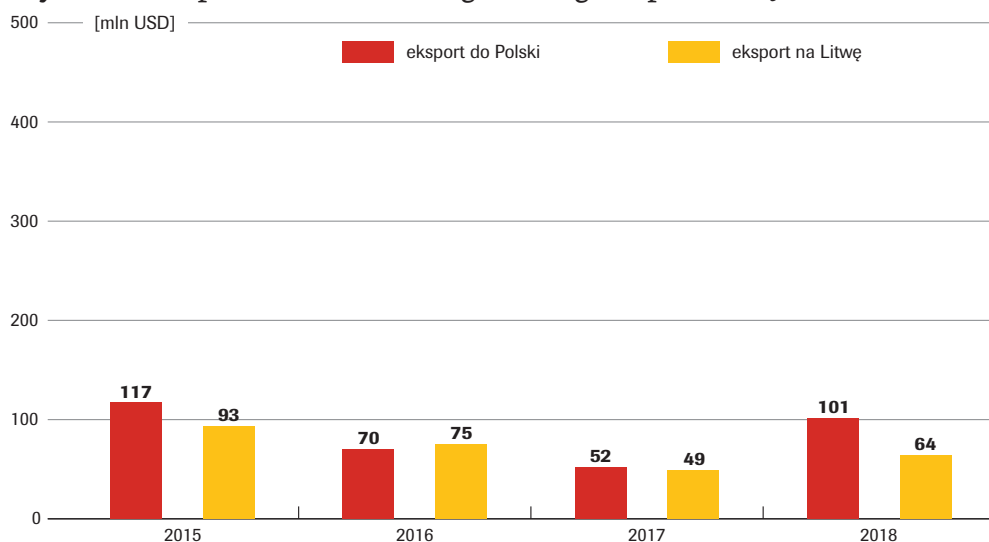
Wykres 7. Eksport obwodu kaliningradzkiego – najważniejsi partnerzy

Źródło: Służba Celna w obwodzie kaliningradzkim

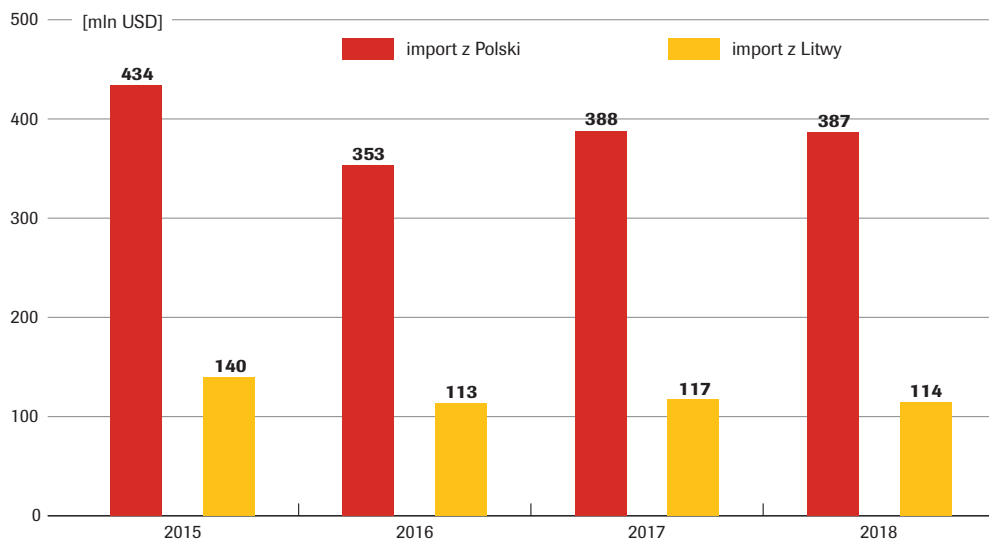
Sąsiedzi obwodu kaliningradzkiego – Polska i Litwa – pozostają ważnymi importerami kaliningradzkiej produkcji, ale mimo stopniowego zwiększania zakupów w ostatnich dwóch latach, nadal poziom ich importu jest znacznie mniejszy niż przed kryzysem. W 2018 r. Polska zakupiła w obwodzie kaliningradzkim towary na sumę 101 mln USD, co pozwoliło jej znaleźć się w pierwszej dziesiątce największych importerów Kaliningradu. Poziom zakupów Litwy był znacznie niższy i wyniósł 64 mln USD, co uplasowało ten kraj na początku drugiej dziesiątki odbiorców.

Wykres 8. Eksport obwodu kaliningradzkiego do państw sąsiednich

Źródło: Służba Celna w obwodzie kaliningradzkim

Wykres 9. Import obwodu kaliningradzkiego z państw sąsiednich

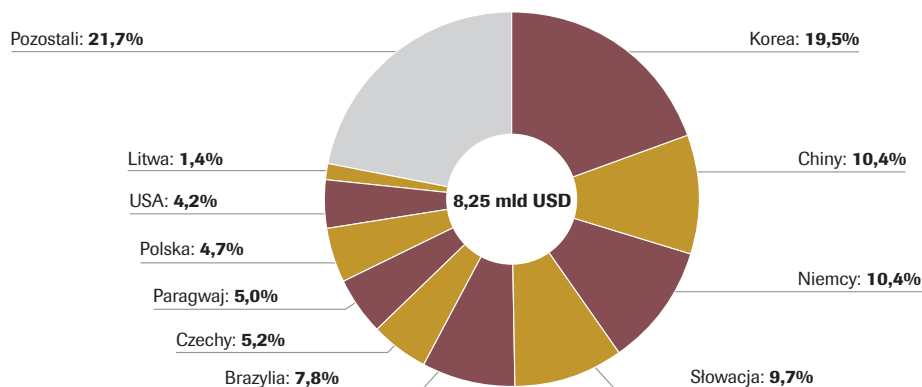

Źródło: Służba Celna w obwodzie kaliningradzkim

Import obwodu kaliningradzkiego również dynamicznie wzrastał w ostatnich dwóch latach. Większość towarów sprowadzanych do regionu to jedna pozycja: maszyny i urządzenia oraz środki transportu; znaczną część tej pozycji stanowią części i podzespoły do montażu samochodów sprowadzane na potrzeby produkcji AwtoTrot z Korei Południowej, Niemiec, Słowacji czy Czech. Nadal 1/4 importu obwodu kaliningradzkiego stanowią artykuły rolno-spożywcze, co z jednej strony pokazuje ograniczoną efektywność starań władz regionalnych o zapewnienie rolno-spożywczej samowystarczalności regionu, z drugiej jest wynikiem sprowadzania znacznej ilości zbóż jako surowca przetwarzanego w zakładach Sodrużestwa (np. z Brazylii czy Paragwaju).

Głównymi dostawcami towarów do regionu w 2018 r. były Korea, Chiny i Niemcy. Polska i Litwa również znalazły się w pierwszej dziesiątce. Przy czym poziom ich eksportu w wyrażeniu dolarowym w ostatnich trzech latach był podobny i w 2018 r. wyniósł w przypadku Polski ok. 390 mln USD i prawie 114 mln USD w przypadku Litwy (zob. Wykres 9).

Wykres 10. Import obwodu kaliningradzkiego – najważniejsi partnerzy

Źródło: Służba Celna w obwodzie kaliningradzkim

W przypadku eksportu usług przez obwód kaliningradzki dominującą pozycję zajmuje kompleks transportowy, na który w pierwszej połowie 2018 r. przypadało ok. 92% ogólnej wartości eksportu usług regionu (tj. 157 mln USD). Przy czym obwód na razie nie jest w stanie w pełni wykorzystać swego potencjału, co wiąże się z koniecznością tranzytu przez terytorium państw trzecich.

Szczególne znaczenie dla sektora transportowego obwodu kaliningradzkiego ma postawa Litwy. Litewskie stawki tranzytowe czy polityka wobec tranzytu są decydującymi czynnikami wpływającymi na efektywność najbardziej eksploatowanego połączenia między obwodem kaliningradzkim a Rosją właściwą, jakim jest lądowy szlak kolejowy. Konieczność przekroczenia dwóch granic państwowych oraz skorzystania z usług przewoźników obcych państw znacznie podraża ten transport (jest on znacznie droższy, nawet o ok. 40%, niż transport wewnątrz Rosji). Dlatego też kluczowe znaczenie ma poziom taryf tranzytowych ustalanych zwłaszcza przez przewoźnika litewskiego. Sposobem na wzmocnienie pozycji negocjacyjnej Rosyjskich Kolei jest wzmacnianie alternatywnego (wobec tranzytu), tj. promowego szlaku dostaw (zob. rozdział II.2.3). Należy przy tym zaznaczyć, że transport morskim szlakiem jest droższy i bardziej czasochłonny niż transport lądowy⁵⁰. Dotychczasowe doświadczenia pokazują jednak, że Koleje Litewskie podnosiły taryfy tranzytowe, kiedy kaliningradzkie promy ulegały awarii, a kiedy wszystkie promy gotowe były do pracy, obniżały je, czyniąc ofertę promów nierentowną.

⁵⁰ Według kaliningradzkich szacunków w pierwszym kwartale 2018 r. transport wagonu węgla z obwodu do Rosji właściwej promem był o ponad 20% droższy niż drogą lądową. Por. В. Хлебников, *Денег нет: как Москва перестала компенсировать Калининграду его оторванность*, „Новый Калининград”, 23.03.2018.

W ostatnich dwóch latach rośnie jednak znaczenie współpracy obwodu kaliningradzkiego z Litwą i Polską w sektorze kolejowym ze względu na rosyjskie plany uczynienia z obwodu kaliningradzkiego hubu transportowego dla przewozów Azja-Europa-Azja. Powodzenie tego planu zależy bowiem od gotowości sąsiadów Kaliningradu do otwarcia się szerzej na tranzyt kolejowy.

Połączenia towarowe między obwodem kaliningradzkim i Rosją właściwą

Około połowy usług transportowych realizowanych przez region dotyczy przewozu towarów między obwodem i Rosją właściwą. Wielkość wewnętrzrosyjskich przewozów wynosiła w 2017 r. ok. 6 mln ton (3,5 mln ton wwóz i 2,5 mln ton wywóz)⁵¹. Głównym towarowym szlakiem transportowym zapewniającym zaopatrzenie obwodu kaliningradzkiego jest lądowe połączenie kolejowe (ok. 4,5–5 mln ton rocznie). **Aktualnie istnieją dwa szlaki łączące obwód kaliningradzki z pozostałą częścią Rosji:**

- **północny** – przez Litwę, a następnie Łotwę i dalej do Rosji oraz
- **południowy** – przez Litwę i Białoruś, skąd pociągi wjeżdżają na terytorium Rosji.

Dzięki szerokim torom na Litwie i Łotwie rosyjskie pociągi nie muszą tracić czasu na przeładunek towarów. Konieczność przekroczenia dwóch granic i korzystania z usług przewoźników innych państw powoduje, że koszt przesyłu towarów koleją z/do obwodu przez terytorium Litwy i Białorusi jest o ok. 40% droższy niż transport towarów na analogiczną odległość wewnątrz Rosji.

Bezpośrednie (z pominięciem państw tranzytowych) dostawy towarów do obwodu kaliningradzkiego z Rosji zapewnia **morskie (w tym kolejowe) połączenie promowe Bałtyjsk-Ust-Ługa**. Obecnie połączenie to obsługują dwa promy wybudowane jeszcze w latach 80., zapewniające transport ponad 1 mln ton towarów rocznie.

Kluczowym użytkownikiem kaliningradzkiego sektora transportowego są zlokalizowane w obwodzie kaliningradzkim zakłady Awtotor. W 2017 r. 69%

⁵¹ Koleje Kaliningradzkie – część składowa państwowych Kolei Rosyjskich; por. *Калининградская железная дорога*.

kontenerowego przeładunku w porcie w Kaliningradzie i 65% w porcie w Bałtyjsku było zrealizowane na potrzeby koncernu, przypadało na niego ponadto 36% wszystkich towarowych przewozów Kolei Kaliningradzkich. Produkowane przez Awtotor samochody dostarczane są na rynek rosyjski głównie wagonami kolejowymi, w tym połączeniem promowym Bałtyjsk-Ust-Ługa.

IV. SYTUACJA I POLITYKA W SFERZE BEZPIECZEŃSTWA I OBRONY W OBWODZIE KALININGRADZKIM

1. Sytuacja w strukturach bezpieczeństwa i ich aktywność

Strategiczne położenie obwodu w regionie Morza Bałtyckiego i obecność tam kontyngentu Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej warunkuje wzmożoną aktywność instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo wewnętrzne, również w aspekcie wywiadowczym. **Szczególną rolę odgrywają struktury Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB) i Federalnej Służby Ochrony (FSO)**, odpowiedzialnych za ochronę kontrwywiadowczą i rządową łączność specjalną. W związku z dużą aktywnością jednostek wojskowych stacjonujących w obwodzie **rośnie aktywność kontrwywiadu wojskowego FSB. Kaliningrad pozostaje nadal bazą wypadową przy realizacji zadań wywiadowczych na obszarze Litwy i Polski.**

Stworzenie w kwietniu 2016 r. **Federalnej Służby Wojsk Gwardii Narodowej (FSWGN)** zapoczątkowało proces reorganizacji jednostek wchodzących wcześniej w skład wojsk wewnętrznych oraz oddziałów specjalnych będących poprzednio w składzie MSW – m.in. specjalnego pułku zmotoryzowanego FSWGN (JW nr 2659) czy oddziałów OMON. Struktury te oprócz wypełniania dotychczasowych zadań porządkowych i ochronnych w coraz większym stopniu są włączane w kompleks zadań realizowanych przez Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej. Szczególną wagę podczas procesu szkolenia przywiązuje się do prowadzenia działań przeciwko oddziałom dywersyjnym i ochrony zaplecza sił zbrojnych.

Od 2016 r. odnotowano szereg zmian kadrowych w kierownictwie obwodowych agend resortów siłowych. Ich charakterystyczną cechą było kierowanie do służby w obwodzie kaliningradzkim funkcjonariuszy niezwiązanych wcześniej z obwodem i niemających kontaktów z przedstawicielami lokalnej elity politycznej i gospodarczej. Świadczy to, że **ich głównym zadaniem było dokonanie zmian kadrowych w podległych instytucjach i przejęcie od przedstawicieli lokalnego biznesu, resortów siłowych czy wojska kontroli nad schematami korupcyjnymi.** W 2016 r. doszło do dymisji dowództwa Floty Bałtyckiej, m.in. za fałszowanie sprawozdawczości finansowej. W listopadzie 2018 r. wszczęto sprawę karną przeciwko b. pułkownikowi służby granicznej FSB Siergiejowi Radziwilukowi. Po odejściu ze służby rozwinął on nielegalną działalność finansową. W latach 2014–2018 wyprowadził z kont kontrolowanych firm kwotę ok. 5 mld rubli, a po wykryciu sprawy zbiegł na Łotwę.

Szefem Zarządu MSW w obwodzie został w grudniu 2016 r. generał major Igor Iłarionow. Zwraca uwagę, że przed przyjazdem do Kaliningradu pełnił on funkcję zastępcy Głównego Zarządu Bezpieczeństwa Wewnętrznego MSW, odpowiedzialnego m.in. za niejawną kontrolę funkcjonariuszy resortu. Skierowanie Iłarionowa do Kaliningradu, co pozornie można uznać za formę degradacji, świadczy o zleceniu mu przez kierownictwo MSW specjalnych zadań związanych m.in. ze zmianą formuły relacji z lokalną elitą, mającą wcześniej duży wpływ na kształt nieformalnych kontaktów z lokalnym MSW.

Podobny charakter miały roszady kadrowe w **obwodowym zarządzie FSB**. W 2016 r., gdy ówczesny szef tego zarządu Jewgienij Ziniczew (obecnie minister ds. sytuacji nadzwyczajnych) awansował na p.o. gubernatora, w kaliningradzkim FSB zastąpił go przeniesiony z Wołogdy generał major Leonid Michajluk. Jesienią 2018 r., po objęciu przez Michajluka placówki na okupowanym Krymie, stanowisko szefa obwodowego FSB objął Walerij Bielicki, szefujący wcześniej obwodowemu FSB w Kemerowie. Obserwowana „karuzela kadrowa” w kaliningradzkim FSB potwierdza tezę, że **kierownictwo służby uznaje obwód kaliningradzki za obszar wymagający szczególnej kontroli**. Okresowe zmiany szefów służby mają ułatwić moderowanie wewnętrznych niejawnych układów i zapobiegać osłabieniu kontroli władz centralnych nad sytuacją w obwodzie.

Szefem obwodowego zarządu FSWGN został w styczniu 2018 r. pułkownik Aleksandr Niestierienko, który od 1993 r. pracował w strukturach petersburskiego MSW. Przez ostatnie dziesięć lat zajmował stanowisko szefa Zarządu Ochrony Pozaresortowej MSW/FSWGN w Petersburgu (odpłatna ochrona obiektów administracji publicznej, muzeów, sądów itp.). Jego poprzednik w kaliningradzkim zarządzie FSWGN (październik 2016 – styczeń 2018) generał major Oleg Gorszkow jest obecnie szefem analogicznej struktury w obwodzie moskiewskim.

Organy ścigania przywiązują dużą wagę do realizacji zadań związanych ze zwalczaniem przejawów „ekstremizmu politycznego”. Pojęcie to obejmuje szerokie spektrum działań interpretowanych jako zagrażające stabilności systemu władzy. **Specyfiką aktywności resortów siłowych w obwodzie kaliningradzkim jest przeciwdziałanie aktywności interpretowanej przez władze jako działanie na rzecz osłabienia związków z Rosją**. Efektem tych działań jest ograniczenie aktywności środowisk opowiadających się za wieloaspektową współpracą z Niemcami, czego jaskrawym przykładem było zamknięcie w styczniu 2017 r. Domu Niemiecko-Rosyjskiego. Pod obserwacją FSB i MSW są

osoby reprezentujące poglądy radykalne i postawy niechętnie władzom. Działania służb mają charakter ciągły i świadczą o rozwiniętym systemie inwigilacji. W grudniu 2018 r. nagłośniono informację o skazaniu na karę ośmiu lat pozbawienia wolności mieszkańca obwodu, który według organów ścigania był zwolennikiem ideologii nacjonalistycznej i nawiązał kontakty z radykalnymi organizacjami ukraińskimi. Według aktu oskarżenia był on obserwowany od 2015 r., a jego aktywność miała charakter ekstremistyczny i wiązała się z zamiarem podjęcia służby w nielegalnej formacji wojskowej. **Widoczny jest również wzrost aktywności służby kontrwywiadu FSB.** Latem 2018 r. media rosyjskie nagłośniły sprawę Antoniny Ziminy, zatrzymanej pod zarzutem prowadzenia działalności szpiegowskiej na rzecz zachodniego wywiadu. Zatrzymana była szefową Bałtyckiego Centrum Dialogu Kultur w Kaliningradzie i współpracowała z prokremlowską Fundacją Wspierania Dyplomacji Publicznej im. Gorczakowa. Biorąc pod uwagę fakt, że w 2015 r. została ona wydalona z Litwy, gdzie brała udział w konferencji poświęconej polityce międzynarodowej, nie jest wykluczone, że współpracowała z rosyjskimi służbami specjalnymi. Miejscowe FSB informuje również o zatrzymywaniu osób podejrzewanych o prowadzenie działalności wywiadowczej w sferze wojskowości, podkreślając przy tym prewencyjny charakter działań. W październiku 2017 r. upubliczniono informację o przeprowadzeniu rozmowy ostrzegawczej z mieszkańcem Kaliningradu, mającym zamiar przekazać niejawne informacje na temat stanu bezpieczeństwa obwodu jednej z obcych służb wywiadowczych.

Obwód kaliningradzki pełni nadal funkcję punktu wypadowego dla rosyjskiej aktywności wywiadowczej. Potwierdzają to m.in. kolejne raporty litewskich służb specjalnych⁵², w których zwraca się uwagę na negatywne konsekwencje dalszej militaryzacji obwodu, uznawanego przez Rosję za wysuniętą placówkę mającą przeciwdziałać zwiększaniu potencjału obronnego NATO. W sferze zainteresowania rosyjskich służb wywiadowczych – oprócz kwestii militarnych – pozostaje oddziaływanie na poglądy przedstawicieli elit politycznych sąsiednich państw. Według służb litewskich rosyjski wywiad prowadzi działania inspiracyjne, mające skłonić przedstawicieli elit politycznych i gospodarczych Litwy do promowania rozwiązań ułatwiających kontakty biznesowe (w tym kontekście ułatwień w ruchu granicznym) czy popularyzacji poglądu o konieczności prowadzenia „pragmatycznej” polityki wobec Rosji. **Funkcjonariusze rosyjskich służb w obwodzie kaliningradzkim wykorzystują do działalności wywiadowczej wsparcie służb specjalnych Białorusi.** Na po-

⁵² Zob. *National Threat Assessments*, Vilnius 2018.

czątku lipca 2017 r. litewski sąd skazał na karę dziesięciu lat pozbawienia wolności podpułkownika FSB Nikołaja Filipczenkę, któremu udowodniono prowadzenie działalności wywiadowczej i próbę werbunku funkcjonariuszy litewskich służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo obiektów rządowych.

2. Sytuacja militarna w obwodzie kaliningradzkim

W latach 2017–2018 modernizacja i rozbudowa potencjału militarnego w obwodzie kaliningradzkim zostały zintensyfikowane, przyczyniając się do widocznego wzrostu zdolności ofensywnych dyslokowanego tam zgrupowania Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej.

2.1. Rozwój infrastruktury

Infrastruktura wojskowa w obwodzie kaliningradzkim jako jedna z nielicznych w Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej nie była modernizowana i rozwijana *de facto* od czasów sowieckich. Przystosowana w latach 90. XX wieku do rozmieszczenia kontyngentu liczącego w szczytowym okresie ponad 100 tys. żołnierzy (po przesunięciu do obwodu jednostek wycofywanych z byłych krajów satelickich ZSRR), po jego znaczącej redukcji na początku następnej dekady do poziomu 25 tys. żołnierzy uznawana była za wystarczającą w stosunku do potrzeb całego zgrupowania, także w przypadku konieczności jego wzmocnienia. **Rozpoczęcie prac nad modernizacją infrastruktury wiązało się z postępującym uzawodowieniem (niosącym zwiększone wymagania żołnierzy co do warunków służby), przede wszystkim zaś rozpoczęciem procesu przebrojenia jednostek w obwodzie kaliningradzkim w nowe typy uzbrojenia i sprzętu wojskowego.** W latach 2017–2018 przygotowano m.in. **nowe obiekty** pod systemy Iskander, w które wyposażono 152. Brygadę Rakietową (Czerniachowsk), oraz systemy Bał i Bastion, w które wyposażono 25. pułk rakietowy obrony wybrzeża (Donskoje). Rozpoczęto także modernizację istniejącej infrastruktury jednostek ogólnowojskowych (m.in. dla nowo sformowanego 11. pułku czołgów, o czym dalej) i wsparcia oraz obiektów zabezpieczenia logistycznego. Z tych ostatnich uwagę zwraca **magazyn do przechowywania amunicji, w tym jądrowej, którego rekonstrukcję zakończono w połowie roku 2019**⁵³. Z obserwacji zdjęć satelitarnych (udostępnionych przez stronę amerykańską) wynika, że położony w rejonie miejscowości Kulikowo nieopodal Kaliningradu obiekt został w dużej mierze zbudowany od nowa.

⁵³ Interfax, TASS, 17.07.2019.

Najpoważniejsze dotychczas zmiany infrastrukturalne objęły sieć lotniskową. **W październiku 2018 r. ostatecznie oddano do użytku lotnisko Czkałowski**, które w wyniku prowadzonej od 2012 r. modernizacji i rozbudowy **jest obecnie jednym z największych lotnisk wojskowych w Rosji**, zdolnym przyjmować praktycznie wszystkie kategorie samolotów, z ciężkimi maszynami transportowymi włącznie. Pas startowy wydłużono z 2600 do 3100 m, poszerzając go w celu umożliwienia równoczesnego startu kilku maszyn, znacząco zwiększono liczbę hangarów i miejsc postojowych. Aktualne rozmieszczenie w Czkałowsku dwóch odtworzonych w ostatnich latach pułków lotnictwa bojowego (o których dalej) najprawdopodobniej nie stanowi rozwiązania docelowego i należy je wiązać z **rekonstrukcją lotniska Czerniachowski**, na którym do jesieni 2018 r. w związku z remontem Czkałowska bazowały wszystkie samoloty bojowe ówczesnej 72. Bazy Lotniczej. Rozbudowę infrastruktury lotniskowej należy więc postrzegać nie tylko w kontekście ww. odtworzenia dwóch pułków lotnictwa bojowego, lecz także jako podstawę do ewentualnego przemieszczenia do obwodu kaliningradzkiego wsparcia lotniczego w liczbie dwóch (zakładając podobną skalę modernizacji lotniska Czerniachowski) kolejnych pułków lotnictwa bojowego.

2.2. Rozbudowa zgrupowania sił zbrojnych

W historii zgrupowania Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej rok 2018 zapisze się jako pierwszy, w którym – po dekadach redukcji, a potem stagnacji – **przystąpiono do rozbudowy zgrupowania powietrzno-lądowego, kładąc nacisk w pierwszej kolejności na formowanie jednostek o charakterze ofensywnym**. Reaktywowane zostały **dwa pułki lotnictwa bojowego** (w składzie 72. Bazy Lotniczej, od maja 2019 r. 132. Mieszanej Dywizji Lotniczej) oraz **pułk czołgów** (w bezpośrednim podporządkowaniu dowództwa 11. Korpusu Armijnego), przy czym w przypadku jednostek lotniczych zostały one odtworzone na bazie istniejących eskadr i uzupełnione, natomiast jednostka pancerna została sformowana w całości od podstaw w oparciu o kadry i wyposażenie spoza eksklawy.

Odtwarzanie 4. pułku lotnictwa szturmowego Marynarki Wojennej (Czkałowski, do października 2018 r. Czerniachowski) rozpoczęło się w 2017 r., wraz z rozpoczęciem dostaw do jednostki nowych samolotów bojowych Su-30 (o czym dalej). 4. pułk lotnictwa szturmowego powstał na bazie eskadry lotnictwa szturmowego byłej 72. Bazy Lotniczej, wyposażonej w starszego typu samoloty bombowe i rozpoznania radioelektronicznego Su-24M/Su-24MR. Jesienią 2018 r. jednostka osiągnęła gotowość bojową w sile dwóch eskadr (na Su-24 i Su-30). **Do odtwarzania 689. pułku lotnictwa myśliwskiego** przystąpiono

no w 2018 r. w związku z finalizowaniem rozbudowy lotniska Czkałowsk. 689. pułk lotnictwa myśliwskiego powstał na bazie eskadry myśliwskiej byłej 72. Bazy Lotniczej. W odróżnieniu od 4. pułku lotnictwa szturmowego w jego wyposażeniu znajdują się wyłącznie samoloty rodziny Su-27. **Konsekwencją odtworzenia pułków było rozwinięcie struktur dowódczo-sztabowych całego zgrupowania lotniczego w obwodzie kaliningradzkim i przekształcenie 72. Bazy Lotniczej w 132. Mieszaną Dywizję Lotniczą. Poza ww. pułkami w 132. Dywizji Lotniczej formowany jest pułk śmigłowców.**

W styczniu 2019 r. rosyjski resort obrony potwierdził, że w składzie 11. Korpusu Armijnego **sformowano 11. samodzielny pułk czołgów (Gusiew)**⁵⁴, wyposażony w zmodernizowane czołgi T-72B. Jednostka powstała na bazie samodzielnego batalionu czołgów utworzonego w lipcu 2018 r.; w ramach rozwijania jej do szczebla pułku utworzono drugi batalion, a formowanie trzeciego, ostatniego batalionu czołgów oraz pozostałych pododdziałów pułku ma się zakończyć w 2019 r. 11. pułk czołgów to pierwsza jednostka ogólnowojskowa tego szczebla rozwinięta w obwodzie kaliningradzkim od rozpadu Związku Sowieckiego. Sformowanie w obwodzie kaliningradzkim pułku czołgów należy traktować jako **pierwszy i jednocześnie najtrudniejszy krok do odtworzenia na terytorium eksklawy dywizji zmechanizowanej**, ponieważ wcześniej doszło do niemal całkowitej likwidacji stacjonujących w obwodzie formacji wojsk pancernych⁵⁵. Do lipca 2018 r. jedynym pododdziałem pancernym w obwodzie kaliningradzkim był batalion czołgów w 79. Brygadzie Zmechanizowanej (Gusiew).

W planach na 2019 r. znalazło się **rozwinięcie w ramach 25. pułku rakietowego obrony wybrzeża dodatkowego (trzeciego) dywizjonu raketowego (Donskoje)**, wyposażonego w systemy Bał. W rezultacie jednostka będzie miała w swoim składzie dwa dywizjony wyposażone w systemy Bał i jeden dy-

⁵⁴ Biorąc pod uwagę rosyjską pragmatykę, zgodnie z którą nowe jednostki rozpoczynają funkcjonowanie z początkiem kolejnego okresu szkolenia Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (1 grudnia lub 1 czerwca), należy przyjąć, że 11. pułk czołgów, podobnie jak 689. pułk lotnictwa myśliwskiego, zostały oficjalnie włączone do struktur armii rosyjskiej 1 grudnia 2018 r., a 4. pułk lotnictwa szturmowego prawdopodobnie pół roku wcześniej.

⁵⁵ Pozostałe pułki ogólnowojskowe i wsparcia rozformowanej w 2002 r. 1. Gwardyjskiej Dywizji Zmechanizowanej nie zostały zlikwidowane – jeden z nich pozostał rozwinięty (obecnie 7. pułk zmechanizowany; Kaliningrad), a pozostałe dwa pułki zmechanizowane i pułk artylerii skadowano i przekształcono w bazy przechowywania uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Jedynie pułk czołgów, a także bataliony czołgów w pułkach zmechanizowanych zostały zlikwidowane w całości (czołgi zostały wywiezione do Rosji, batalion czołgów w 7. pz pozostawiono jako strukturę skadowaną bez uzbrojenia).

wizjon z systemami Bastion (o czym dalej). Docelowo – po wzmocnieniu – nie można wykluczyć rozwinięcia pułku do szczebla brygady⁵⁶.

2.3. Modernizacja techniczna

Zgrupowanie Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w obwodzie kaliningradzkim, w odróżnieniu od ogółu formacji Zachodniego Okręgu Wojskowego, którego część stanowi, przez długi czas pozostawało na marginesie procesu modernizacji technicznej. Wyjątkiem było wyposażenie marynarki wojennej (nowe okręty i jednostki pomocnicze Floty Bałtyckiej z miejscem stacjonowania w Bałtyjsku wchodzi do służby nieprzerwanie od 2008 r.) oraz obrony powietrzno-kosmicznej (systemy S-400 rozmieszczono w obwodzie kaliningradzkim, jako pierwszym miejscu w europejskiej części Federacji Rosyjskiej poza okolicami Moskwy, w 2013 r.). **Dopiero pod koniec 2016 r. rozpoczęto dostarczanie nowego uzbrojenia o charakterze ofensywnym⁵⁷.**

Szczególne znaczenie – nie tylko ze względów wojskowych, lecz także politycznych, ma **przebrojenie 152. Brygady Raketowej (Czerniachowski) w systemy raketowe Iskander**, zakończone w listopadzie 2017 r. W ich zasięgu nominalnym (500 km) znajdują się Polska oraz Estonia, Litwa i Łotwa, a w przypadku – co jest tylko kwestią czasu – wyposażenia wyrzutni w rakiety manewrujące 9M729, cała Europa⁵⁸. Wyposażenie 152. Brygady Raketowej w systemy Iskander przez ponad dekadę było demonstracyjnie przedstawiane przez Rosję nie jako założony element programu modernizacji technicznej Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej do 2020 r., lecz ewentualna retorsja za działania amerykańskie w Europie Środkowo-Wschodniej, zwłaszcza rozmieszczenie przez Stany Zjednoczone elementów systemu obrony przeciwraketowej na terytorium Polski. Zwraca uwagę, że ostatecznie Iskandery trafiły do eksklawy zgodnie z przyjętym harmonogramem, niezależnie od postępów budowy amerykańskiej bazy w Redzikowie, aczkolwiek 152. Brygada Raketowa

⁵⁶ W części źródeł 25. pułk raketowy obrony wybrzeża już od kilku lat figuruje jako 25. Brygada Raketowa Obrony Wybrzeża, jednak nie zostało to dotychczas potwierdzone, nie wskazywała też na to dwuwizyjowa struktura.

⁵⁷ Zgodnie z klasyfikacją przyjętą w Traktacie o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (CFE) z 1990 r. są to czołgi, bojowe wozy opancerzone, artyleria (w tym raketowa) kalibru 100 mm i powyżej, samoloty bojowe i śmigłowce bojowe.

⁵⁸ Stanowiące pogwałcenie przez Rosję traktatu INF (ostatecznie w lutym 2019 r. wypowiedzianego przez Stany Zjednoczone, a następnie Rosję) wprowadzenie do wyposażenia systemów Iskander rakiet 9M729 (opartych na raketach Kalibr) zwiększa ich zasięg nawet do 2600 km.

została w nie przebrojona jako przedostatnia z aktualnie istniejących brygad raketowych rosyjskich Wojsk Lądowych⁵⁹.

W perspektywie strategicznej należy postrzegać także wyposażenie w 2017 r. w systemy Bastion drugiego z dywizjonów 25. pułku raketowego obrony wybrzeża (Donskoje; pierwszy dywizjon 25. pułku raketowego obrony wybrzeża wyposażony został w przeciwokrętowe systemy raketowe Bał w 2016 r., w 2019 r. ma je otrzymać nowo formowany trzeci dywizjon). Systemy te, służące zasadniczo do niszczenia celów morskich, mogą być uzbrojone nie tylko w rakiety Oniks (o zasięgu do 600 km), lecz także Kalibr (o zasięgu co najmniej 1500 km)⁶⁰. Jak wykazały działania w Syrii, oba typy rakiet mogą być odpalane z wyrzutni systemu Bastion nie tylko do celów morskich, lecz także do celów lądowych. Przy nominalnym zastosowaniu Bastionów jako nosicieli rakiet przeciwokrętowych, ich rozmieszczenie w obwodzie kaliningradzkim przekształca akwen Morza Bałtyckiego (przynajmniej jego południową i środkową część) w strefę antydostępową (A2/AD), w przypadku konfliktu zbrojnego – utrudniającą bądź wręcz uniemożliwiającą swobodę żeglugi, porównywalną do takiej strefy tworzonej w przestrzeni powietrznej przez systemy S-400.

W ramach kontynuacji przebrojenia jednostek 44. Dywizji Obrony Powietrznej (Kaliningrad) w 2018 r. zakończono wyposażanie w systemy S-400 183. pułku raketowego obrony powietrznej (Gwardiejsk), a w marcu 2019 r. wyposażono w nie pierwszy z dwóch planowanych na ten rok dywizjonów 1545. pułk raketowy obrony powietrznej (Znamiensk). **Ogółem do końca 2019 r. w obwodzie kaliningradzkim będzie rozwiniętych sześć dywizjonów z systemami S-400 (48 wyrzutni, łącznie 192 rakiety w jednorazowej salwie), co pod względem nasycenia tego typu uzbrojeniem stawia eksklawę na drugim miejscu po obwodzie moskiewskim.** W 1545. pułku pozostały dwa dywizjony wyposażone w starszego typu systemy S-300PS, przy czym według części źródeł zostały one przeniesione do rezerwy w oczekiwaniu na przebrojenie⁶¹. Należy podkre-

⁵⁹ Zgodnie z pierwotnymi założeniami w systemy Iskander miało zostać przebrojonych 10 brygad raketowych do 2020 r. W roku 2015 sformowano jedenastą brygadę, a w 2018 rozpoczęto formowanie dwóch kolejnych. Do końca 2018 r. w Iskandery wyposażono 11 brygad, jako ostatnią 448. BR (Kursk).

⁶⁰ Zasięg rakiet Ch-35 systemu Bał wynosi do 260 km i są one przystosowane wyłącznie do rażenia celów nawodnych.

⁶¹ Dywizjony S-300PS miały być przesunięte do 1545. pułku raketowego obrony powietrznej ze 183. pułku raketowego obrony powietrznej. Natomiast będące wcześniej w wyposażeniu 1545. pułku raketowego obrony powietrznej systemy S-300W4 (łącznie dwa dywizjony) zostały najprawdopodobniej w ogóle wycofane ze służby.

ślić, że wymiana uzbrojenia wiązała się z rozwinięciem 1545. pułku raketowego obrony powietrznej, którego stan przez wiele lat ograniczał się do dwóch dywizjonów raketowych.

W grudniu 2016 r. do Czerniachowska dotarły pierwsze od momentu utworzenia zgrupowania lotniczego w obwodzie kaliningradzkim **nowe samoloty bojowe – Su-30SM**. Ogółem do lipca 2018 r. liczba tego typu maszyn w składzie 4. pułku lotnictwa szturmowego Marynarki Wojennej wzrosła do ośmiu, a dostawy mają być kontynuowane. Według części źródeł do 4. pułku lotnictwa szturmowego w celu pełnego ukończenia eskadry trafiło także osiem starszej wersji samolotów **Su-30M2**⁶². Do eskalawy przemieszczono także dodatkowe samoloty z rodziny **Su-27**, przekazane do 689. pułku lotnictwa myśliwskiego z 790. pułku lotnictwa myśliwskiego (Chotiłowo w obwodzie twerskim), po wprowadzeniu tam do służby nowych **Su-35S**. Osiągnięcie pełnej liczebności obu eskadr nie zostało jednak jeszcze potwierdzone⁶³. Docelowo Su-27 z 689. pułku lotnictwa myśliwskiego również mają zostać zastąpione przez Su-35S.

Dostarczane do obwodu kaliningradzkiego od 2018 r. **czołgi T-72B** nie należą do najnowocześniejszych w armii rosyjskiej⁶⁴, **odtworzenie pododdziałów pancernych należy jednak uznać za czynnik w zdecydowanie największym stopniu wzmacniający zdolności ofensywne zgrupowania Wojsk Lądowych na terytorium eskalawy**. Do lipca 2018 r., kiedy to sformowano załączek przyszłego 11. pułku czołgów, rosyjskie zgrupowanie lądowe w obwodzie kaliningradzkim liczyło zaledwie 41 czołgów (batalion w składzie 79. Brygady Zmechanizowanej). **Po zakończeniu formowania 11. pułku czołgów**

⁶² Zależnie od źródeł w wyposażeniu 4. pułku lotnictwa szturmowego Marynarki Wojennej znajduje się od 14 do 16 maszyn rodziny Su-24M i od ośmiu do szesnastu maszyn rodziny Su-30 (osiem Su-30SM i ewentualnie osiem Su-30M2).

⁶³ Zależnie od źródeł w wyposażeniu nowo sformowanej eskadry 689. pułku lotnictwa myśliwskiego znajduje się 13 maszyn najnowocześniejszego wariantu Su-27SM3 lub starszych Su-27P. Najprawdopodobniej mogą się w niej znajdować samoloty obu wersji, przy czym niekoniecznie w standardzie SM3 (według części źródeł w 790. pułku lotnictwa myśliwskiego, było zaledwie sześć Su-27SM). Z kolei w eskadrze przejętej z podporządkowania 72. Bazy Lotniczej 13-14 jednomiejscowych Su-27/Su-27P (łącznie 9-10 maszyn) oraz dwumiejscowych Su-27UP/Su-27UB (5 maszyn).

⁶⁴ Brak informacji na temat pakietu modernizacyjnego czołgów przekazanych do 11. pułku czołgów. Najprawdopodobniej są to czołgi w starszym wariantcie T-72B1 (tego typu wozy zademonstrowano w styczniu 2019 r. grupie hiszpańskich inspektorów), należy jednak podkreślić, że od kilku lat trwa masowa modernizacja czołgów T-72B pozostających na stanie Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej do standardu T-72B3 – o możliwościach porównywalnych z czołgiem T-90. Należy przyjąć, że docelowo podstawowym czołgiem w jednostkach 11. Korpusu Armijnego również stanie się T-72B3.

liczba czołgów w obwodzie kaliningradzkim wzrosnie do 135⁶⁵. Przyjmując utworzenie pułku czołgów jako krok wstępny do odtworzenia w obwodzie kaliningradzkim dywizji zmechanizowanej⁶⁶, wraz z zakończeniem odtwarzania pozostałych pułków zmechanizowanych, a także planowanym przywróceniem batalionów czołgów w 7. pułku zmechanizowanym i 336. Brygadzie Piechoty Morskiej, **do początku następnego dekady łączna liczba czołgów w jednostkach 11. Korpusu w obwodzie kaliningradzkim wzrosnie do 300⁶⁷**. Proporcjonalnie wzrosnie wówczas także liczba bojowych wozów opancerzonych i jednostek artylerii (zob. Aneks).

W zestawieniu z postęпами modernizacji technicznej formacji lądowo-powietrznych, w latach 2017–2018 dostawy nowego bądź zmodernizowanego uzbrojenia dla potrzeb działań na Bałtyku (należy pamiętać, że całe zgrupowanie w obwodzie kaliningradzkim podlega bezpośrednio dowództwu Floty Bałtyckiej i traktowane jest jako jej komponent powietrzny i lądowy) można wręcz uznać za nieznaczące. Wyjątek stanowiły **zmodernizowane śmigłowce do zwalczania okrętów podwodnych (ZOP) Ka-27M**, których siedem egzemplarzy Flota Bałtycka otrzymała do października 2018 r. Biorąc pod uwagę, że liczba ta stanowi trzecią część wszystkich śmigłowców ZOP bazowania lądowego zmodernizowanych dotychczas dla potrzeb Marynarki Wojennej Federacji Rosyjskiej, **świadczy to o priorytetowym traktowaniu przygotowania do zwalczania sił podwodnych NATO na Bałtyku**.

Jedynym nowym okrętem Floty Bałtyckiej z miejscem bazowania w Bałtyjsku jest prototypowa korweta raketowa „Mytiszczii” projektu 22800 Karakurt. Okręt wszedł do służby w grudniu 2018 r., a jego główne uzbrojenie stanowią rakiety Kalibr. **W 2019 r. spodziewane jest wzmocnienie zgrupo-**

⁶⁵ Rosyjski pułk czołgów (także brygada pancerna) składa się etatowo z trzech batalionów czołgów (po 31 czołgów w każdym; licząc czołg dowódcy pułku/brygady, daje to 94 wozy), batalionu zmechanizowanego (41 bojowych wozów piechoty) oraz pododdziałów wsparcia i zabezpieczenia działań. Batalion czołgów w brygadach i pułkach zmechanizowanych ma o jedną kompanię więcej (łącznie 41 czołgów).

⁶⁶ Pułki pancerne i zmechanizowane nie występują w strukturach Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej samodzielnie. Utrzymywanie samodzielnego 7. pułku zmechanizowanego (wcześniej rozwiniętego do szczebla brygady) wskazywało na istnienie planów reaktywowania w obwodzie kaliningradzkim dywizji, a utworzenie 11. pułku czołgów stanowi tego potwierdzenie.

⁶⁷ Rosyjska dywizja zmechanizowana ma w swoim składzie trzy pułki zmechanizowane i jeden pułk czołgów. Biorąc pod uwagę, że jeden z pułków zmechanizowanych (7. pułk zmechanizowany) już istnieje, nie można wykluczyć rozwiązania, w którym z dwóch brakujących tylko jeden pułk zmechanizowany zostałby odtworzony, a drugi sformowany na bazie 79. Brygady Zmechanizowanej. Charakterystyka operacyjna obwodu kaliningradzkiego wskazuje jednak, że 79. Brygada Zmechanizowana pozostanie samodzielnym związkiem taktycznym.

wania w Bałtyjsku o kolejną jednostkę tego typu – „Sowietsk”. Kierunek na przekształcenie zgrupowania morskiego Floty Bałtyckiej we wspierającą operację powietrzno-lądową potwierdza także decyzja o **przystosowaniu do odpalania rakiet Kalibr korwet projektu 20380 Stierieguszczij**, których cztery weszły do służby we Flocie Bałtyckiej w latach 2008–2014, kończącej obecnie remont (nb. w kaliningradzkiej stoczni „Jantar”) **fregaty „Nieustraszymy” projektu 11540 Jastrieb**, a także operujących z Kronsztadu dwóch pozostałych na Bałtyku **okrętów podwodnych projektu 877** (po remoncie ma do nich dołączyć trzecia jednostka tego typu, przesunięta do Floty Bałtyckiej z Floty Czarnomorskiej)⁶⁸.

2.4. Aktywność szkoleniowa

Zgrupowanie Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w obwodzie kaliningradzkim od wielu lat zalicza się do najaktywniejszych pod względem zaangażowania w różnorakie przedsięwzięcia szkoleniowe. **Przynajmniej od połowy 2017 r., kiedy to stacjonujące na terytorium eksklawy jednostki przygotowywały się do ćwiczeń strategicznych pod kryptonimem Zapad-2017, ich aktywność szkoleniowa uległa widocznemu zwiększeniu, a stan taki utrzymuje się od tamtej pory nieprzerwanie.** Ćwiczenia odbywają się niezależnie od pory roku na poligonach eksklawy i na Bałtyku, a wybrane jednostki są w stadium permanentnego szkolenia poligonowego. Do jesieni 2018 r. 26 z nich uzyskało status tzw. uderzeniowych (stałej gotowości)⁶⁹.

Z obserwacji ćwiczeń wynika, że zgrupowanie w obwodzie kaliningradzkim przygotowuje się do regularnego starcia zbrojnego w ramach operacji połączonej ze zgrupowaniem powietrzno-lądowo-morskim NATO. Szczególną uwagę zwracają formacje pierwszego kontaktu z przeciwnikiem – obrona powietrzna, lotnictwo bojowe, wojska raketowe i walki radioelektronicznej, a także 336. Brygada Piechoty Morskiej, która jako jedyna wśród rosyjskich jednostek

⁶⁸ Zwraca uwagę, że nosicielami Kalibrów są dwie korwety projektu 21631 Bujan-M (poprzednicy typu Karakurt), które przebazowano do Bałtyjska w 2016 r. Zadaniem korwet projektu 20380 i fregat projektu 11540 (w służbie we Flocie Bałtyckiej pozostają dwie jednostki tego typu, jedyne w Marynarce Wojennej Federacji Rosyjskiej) jest ponadto realizacja zadań z zakresu obrony powietrznej. Należy je traktować jako uzupełnienie naziemnych systemów i rozszerzenie strefy antydostępowej (A2/AD) w akwenie Morza Bałtyckiego.

⁶⁹ Między innymi dywizjony wyposażone w systemy raketowe Bastion, Iskander i S-400, wyposażona w rakiety Kalibr korweta „Sierpuchow”, szybkie kutry desantowe „Miczman Lermontow” i „Denis Dawydow”, eskadra 4. pułku lotnictwa szturmowego oraz bataliony 79. Brygady Zmechanizowanej i 336. Brygady Piechoty Morskiej.

piechoty morskiej ma w składzie etatowy batalion desantowo-szturmowy wzorowany na analogicznych pododdziałach Wojsk Powietrznodesantowych. Do najczęściej powtarzanych elementów ćwiczeń należą:

- zwalczanie środków napadu powietrznego przeciwnika (samolotów i rakiet);
- uderzenie na cele na głębokim zapleczu przeciwnika;
- zwalczanie zgrupowań jednostek nawodnych;
- wykrywanie i zwalczanie okrętów podwodnych;
- przeprowadzanie operacji desantowych na zapleczu przeciwnika metodą kombinowaną (z użyciem szybkich kutrów desantowych i śmigłowców);
- zakłócanie systemów dowodzenia i łączności przeciwnika.

Z realizowanych przedsięwzięć można odczytać założenie prowadzenia przez zgrupowanie działań w oderwaniu od głównych sił armii rosyjskiej na zachodnim (z punktu widzenia Moskwy) kierunku strategicznym. Ćwiczone są m.in. przesunięcie samolotów na lotniska zapasowe oraz wycofanie okrętów spod uderzenia przeciwnika. Rozwijana przez 11. Korpus Armijny obrona manewrowa wskazuje z kolei, że głównym jego zadaniem będzie wiązanie sił lądowych przeciwnika. Za charakterystyczne należy uznać, że 4. plsz, będący nominalnie jednostką lotnictwa morskiego, częściej niż działania w akwenie Morza Bałtyckiego ćwiczy atakowanie formacji lądowych nieprzyjaciela. O realności przygotowań do starcia zbrojnego świadczą przeprowadzone we wrześniu 2018 r. ćwiczenia w zakresie ewakuacji i remontu uzbrojenia uszkodzonego w walkach, z ponownym wprowadzeniem go do działań włącznie, a także ćwiczenia w zakresie ewakuacji rannych (w tym szybkimi łodziami i śmigłowcami z głębi ugrupowania nieprzyjaciela oraz z lądowej strefy desantu na okręt).

Stałym elementem działalności zgrupowania są **obserwowane co najmniej od 2014 r. prowokacje wobec sił państw NATO, przede wszystkim w wykonaniu lotnictwa** (naruszenia przestrzeni powietrznej, utrudnianie identyfikacji, niebezpieczne zbliżenia do samolotów i okrętów państw NATO). W styczniu 2019 r., w związku z wejściem amerykańskich okrętów na Bałtyk, rosyjskie korwety wraz z systemami Bastion przeprowadziły demonstracyjne ćwiczenia w zakresie niszczenia wrogich jednostek, według części źródeł

- biorąc na cel ww. amerykańskie okręty⁷⁰. Kwestią otwartą pozostaje, czy i kiedy w związku z tego typu prowokacjami dojdzie do incydentu, w ramach którego nastąpi realna wymiana ognia.

⁷⁰ W lutym 2018 r. nowo rozmieszczone w obwodzie kaliningradzkim systemy Bastion ćwiczyły topienie lotniskowców, jednak biorąc pod uwagę fikcyjność założenia możliwości wprowadzenia tej kategorii okrętów na Bałtyk, wymowa tych ćwiczeń miała wyłącznie charakter propagandowy.

PERSPEKTYWY

Z uwagi na centralizację zarządzania obwodem kaliningradzkim i skupienie go w rękach gubernatora przy jednoczesnym ograniczeniu jego samodzielności wobec Moskwy **sytuacja społeczno-polityczna** w regionie w najbliższych latach będzie pochodną procesów ogólnorosyjskich. Intencją Kremla pozostanie zachowanie pełnej kontroli nad regionem i dalsze wykorzystywanie jego położenia geopolitycznego na potrzeby antyzachodniej kampanii propagandowej oraz militaryzacji.

Odpowiedzialnością za stabilność obwodu będzie obciążany gubernator, mający bardzo ograniczony wpływ na główne uwarunkowania tej stabilności wypracowywane na szczeblu federalnym: dysfunkcyjny model gospodarczy i niedofinansowanie polityki społecznej, klimat inwestycyjny, działalność służb specjalnych, relacje z zagranicą. Do wzrostu niezadowolenia społecznego lub napięć w elicie regionalnej może dojść na tle obniżającego się poziomu życia ludności lub przejmowania kolejnych aktywów przez podmioty powiązane z Moskwą. W takim przypadku odpowiedzią Kremla będzie najpewniej nasilenie represji wobec wybranych grup społecznych oraz establishmentu (przy użyciu pokazowej walki z korupcją oraz represyjnych ustaw przyjmowanych w skali ogólnorosyjskiej). W ostateczności może nastąpić przedterminowa wymiana kierownictwa regionu, co nie wpłynie na logikę zarządzania nim ze szczebla federalnego.

Sytuacja gospodarcza w obwodzie kaliningradzkim jest ściśle uzależniona od sytuacji w całej Rosji. Zgodnie z większością prognoz w najbliższych kilku latach należy spodziewać się umiarkowanego wzrostu rosyjskiej gospodarki (ok. 1% PKB w 2019 r. i 3% po 2020 r.). Oznacza to, że również produkt regionalny brutto obwodu będzie się zwiększał, choć utrzymanie tempa wzrostu z 2018 r. (ok. 3,6%) może okazać się bardzo trudne. Dotychczasowe czynniki wzrostu regionu będą się bowiem wyczerpywać. Rosnące ceny kredytów bankowych i zaostrzenie przez bank centralny warunków udzielania kredytów osobom fizycznym przy spadających dochodach obywateli będą negatywnie wpływać na popyt, a tym samym na wyniki finansowe Awtotoru – największego przedsiębiorstwa obwodu kaliningradzkiego. Jednak utrzymanie popytu inwestycyjnego również jest niepewne. Większość bowiem dużych projektów infrastrukturalnych napędzających gospodarkę obwodu kaliningradzkiego zostało już ukończonych, w tym stadion piłkarski czy terminal LNG. Władze federalne planują co prawda kolejne projekty, m.in. budowę kompleksu muzealno-kulturalnego w Kaliningradzie czy dalszą rozbudowę infrastruktury

drogowej, jednak nakłady inwestycyjne będą najprawdopodobniej niższe niż w ostatnich dwóch latach.

Budowana ostatnimi czasy samowystarczalność energetyczna i transportowa obwodu kaliningradzkiego w najbliższych kilku latach będzie najprawdopodobniej jedynie sposobem na zapewnienie bezpieczeństwa regionowi na wypadek zaostrenia się relacji Rosji z sąsiadami lub potencjalnym instrumentem nacisku na sąsiadów. Nie będzie jednak prowadzić do całkowitego odizolowania regionu i przerwania dotychczasowej współpracy tranzytowej z państwami sąsiedzkimi, która jest dla Rosji znacznie bardziej korzystna finansowo niż wykorzystanie drogi morskiej dla dostaw do obwodu kaliningradzkiego. Poza tym pozytywny rozwój relacji transportowych z Litwą i Polską jest niezbędny do wykorzystania potencjału rozbudowywanych w regionie centrów logistyczno-transportowych i planów stworzenia w obwodzie kaliningradzkim hubu logistyczno-transportowego do przewozów między Azją i Europą.

Utrzymanie na dotychczasowym poziomie federalnego finansowania obwodu kaliningradzkiego (w formie inwestycji federalnych czy dotacji budżetowych) w kolejnych kilku latach będzie jednak testem, na ile obserwowane w ostatnich latach zwiększone zainteresowanie Kremla regionem ma trwały charakter.

W stosunkach z otoczeniem zewnętrznym mimo zacieśniania kontroli Moskwy nad obwodem kaliningradzkim jego unijne sąsiedztwo będzie czynnikiem oddziaływającym na mentalność i styl życia Kaliningradczyków, sprzyjającym ich otwartości, mobilności i szeroko pojętej aktywności. Sąsiedztwo to może też być czynnikiem podnoszącym atrakcyjność obwodu na tle innych rosyjskich regionów, przyciągającym do niego zarówno przybyszów z pozostałych regionów Federacji Rosyjskiej, jak i imigrantów z państw WNP.

W kolejnych latach dzięki wprowadzeniu od lipca 2019 r. elektronicznych wiz do obwodu kaliningradzkiego można się spodziewać zwiększonego napływu turystów do regionu. Sprzyjać temu będzie również planowane na jesień 2019 r. oddanie do użytku głębokowodnego terminalu morskiego w Pionierskim, gotowego przyjmować duże statki wycieczkowe. Jednak ze względu na słabo rozwiniętą infrastrukturę turystyczną w regionie, zwłaszcza bazę hotelową czy niedoinwestowane atrakcje turystyczne, nie należy się spodziewać, że turystyka stanie się motorem napędowym lokalnej gospodarki.

W sferze bezpieczeństwa obwód kaliningradzki pozostanie regionem znajdującym się pod szczególnym nadzorem służb specjalnych. Decydującym

czynnikiem umacniającym pozycję FSB będzie zapewnienie osłony kontrwywiadowczej stacjonującego tam kontyngentu sił zbrojnych. Będzie to miało negatywny wpływ na swobodny rozwój kontaktów z zagranicą. Obwód pozostanie ważną placówką dla rosyjskich służb wywiadowczych zainteresowanych prowadzeniem działań na terytoriach Polski i Litwy. Opinie FSB jako instytucji odpowiedzialnej za całokształt bezpieczeństwa wewnętrznego na obszarze obwodu będą miały duży wpływ na realizację planów inwestycyjnych miejscowych władz czy aktywność biznesową poszczególnych podmiotów.

Działania prowadzone w obwodzie kaliningradzkim **w sferze militarnej** pozwalają przyjąć, że skupione na terytorium eksklawy zgrupowanie powietrzno-lądowe docelowo – w perspektywie końca obecnej i początku kolejnej dekady – zostanie zwiększone nawet dwukrotnie. Odbędzie się to na bazie struktur skadrowanych, pozostałych na miejscu po redukcjach prowadzonych w armii rosyjskiej na przełomie tysiącleci, a także jednostek sformowanych od podstaw. Za najważniejsze w tym względzie należy uznać odtwarzanie struktur dywizji zmechanizowanej, jednostki o charakterze *stricte* ofensywnym. Poza tym stałym trendem pozostają przekształcenia morskiego komponentu Floty Bałtyckiej, który jako jedyny nie jest zwiększany liczebnie, lecz postępują w nim wyłącznie zmiany jakościowe. Sugeruje to służebną rolę jego działań na Bałtyku względem operacji powietrzno-lądowej w potencjalnym konflikcie zbrojnym w regionie Morza Bałtyckiego.

Prace nad tekstem zakończono w lipcu 2019 r.

ANEKSY

Aneks 1. Wybrane wskaźniki społeczno-ekonomiczne obwodu kaliningradzkiego

	2015	2016	2017	2018
Produkt regionalny brutto (zmiana w %)	-2,5	2,2	2	3,6 (prognoza)
Produkcja przemysłowa (zmiana w %)	-8,8	1,4	1,9	3,1
Produkcja rolna (zmiana w %)	10,2	-4,9	0,3	9,1
Budownictwo (wartość zrealizowanych prac) (zmiana w %)	10,4	9,2	25,1	43,2
Handel detaliczny (zmiana w %)	-6,2	-0,7	1,1	5
Inflacja (grudzień do grudnia)	11,7	4,7	2,8	4,8
Inwestycje w kapitał podstawowy (zmiana w %)	-3,7	15,5	37,4	-3,9
Realne dochody mieszkańców obwodu kaliningradzkiego (zmiana w %)	-2,5	-7,5	-1	-1
Realne płace (w przedsiębiorstwach, zmiana w %)	-9,2	-2,9	0,4	4,1
Zadłużenie kredytowe osób fizycznych w bankach (rublowe i walutowe łącznie) zaciągnięte w obwodzie kaliningradzkim (na początek roku, w mld rubli) (zmiana w %)	69,4 +17%	7,4 -3%	68,7 +2%	79,9 +16% (na 1.01.2019 r. wzrost o 27%)
Bezrobocie (w %)	5,9	6	5,2	4,6
Dochody budżetu obwodu kaliningradzkiego (w mld rubli)	59	85,5	111	126
z czego wsparcie budżetu federalnego (w % do całości dochodów)	32	51	60	60
Wydatki budżetu obwodu kaliningradzkiego (w mld rubli)	70	88	114	124
Nadwyżka/deficyt (w mld rubli)	-11	-2,5	-3	2

Źródło: Rosstat

Aneks 2. Sytuacja gospodarcza w obwodzie kaliningradzkim na tle całej Rosji (2018)

	Obwód kaliningradzki	Rosja
PRB <i>per capita</i> (w tys. rubli, 2017)	421,5	510,3
Dynamika realnych dochodów (zmiana w %)	-1	-0,2
Produkcja przemysłowa (zmiana w %)	3,1	2,9
Produkcja przetwórcza (zmiana w %)	3,6	2,6
Budownictwo (zmiana w %)	43,2	5,3
Obroty handlu detalicznego (zmiana w %)	5	2,6
Inflacja (w %)	4,8	4,3

Źródło: Rosstat

Aneks 3. Współpraca handlowa obwodu kaliningradzkiego z Polską i Litwą
(w mln USD)

	2015	2016	2017	2018
Eksport, w tym do	2742	1239	1270	1998
Polski	117	70	52	101
Litwy	93	75	49	64
Import, w tym z	7965	5809	7209	8249
Polski	434	353	388	387
Litwy	140	113	117	114

Źródło: Służba Celna obwodu kaliningradzkiego

Aneks 4. Jednostki Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w obwodzie kaliningradzkim (stan na koniec lutego 2019 r.)

*(w składzie jednostek wyszczególniono pododdziały ogólnowojskowe i wsparcia bojowego oraz ich podstawowe uzbrojenie zgodnie z CFE; **czzerwonym kolorem zaznaczone zostały jednostki rozwinięte i uzbrojenie dostarczone po 1 grudnia 2016 r.)***

Jednostki centralnego podporządkowania

- 1407. Centralna Baza Uzbrojenia Artylerii – Kaliningrad

Wojska Lądowe (jednostki podporządkowane bezpośrednio dowództwu Zachodniego Okręgu Wojskowego)

- 82. Brygada Radiotechniczna – Primorje (część jednostki, druga część w obwodzie smoleńskim)
- 841. Centrum Walki Radioelektronicznej – Jantarnyj

Siły Powietrzno-Kosmiczne

- NN. Węzeł Radiotechniczny (stacja radiolokacyjna Woronieź-DM) – Pionierskij
- 26. Punkt Pomiarowy (stacja kwantowo-optyczna Sażeń-TM, system dowódczo-pomiarowy Fazan).

Marynarka Wojenna (Flota Bałtycka)

Komponent morski

- 128. Brygada Okrętów Nawodnych – Bałtyjsk (2 fregaty projektu 11540, 4 korwety projektu 20380 wyposażone w rakiety Kalibr; w 2016 r. wycofano ze służby 2 niszczyciele projektu 956A – „**Biespokojnyj**” **przeznaczony został na muzeum, a przywrócony do służby „Nastojczywyj” w 2019 r. ma przejść remont**);
- 71. Brygada Okrętów Desantowych – Bałtyjsk (4 okręty desantowe projektu 775/775M, 2 poduszkowce desantowe projektu 12322 Zubr, 2 kutry

desantowe projektu 21820, 3 kutry desantowe projektu 11770, 1 kuter desantowy projektu 1176);

- 64. Brygada Okrętów Ochrony Rejonu Wodnego – Bałtyjsk (146. grupa taktyczna okrętów ZOP – 6 korwet ZOP projektu 1331M; 323. dywizjon trałowców – 4 trałowce bazowe projektu 12650, 6 trałowców redowych projektu 13000 i 10750; 313. Oddział SpecNaz);
- 36. Brygada Kutrów Raketowych – Bałtyjsk (1. dywizjon kutrów raketowych – 7 korwet raketowych projektu 12411/12411M; 106. dywizjon małych okrętów raketowych – 4 korwety raketowe projektu 12341; NN. dywizjon małych okrętów raketowych – 2 korwety projektu 21631, **1 korweta projektu 22800); wprowadzenie do służby w 2019 r. drugiej korwety projektu 22800;**
- 342. oddział awaryjno-ratowniczy – Bałtyjsk (12 jednostek ratowniczych i pożarnych);
- 72. dywizjon okrętów rozpoznawczych – Bałtyjsk (2 średnie okręty rozpoznawcze projektu 864, 2 małe okręty rozpoznawcze projektu 503M);
- 603. dywizjon okrętów hydrograficznych – Bałtyjsk (1 okręt hydrograficzny projektu 861, 7 kutrów hydrograficznych);
- 51. rejon służby hydrograficznej – Bałtyjsk (6 kutrów hydrograficznych);
- grupa jednostek zabezpieczenia – Bałtyjsk (11 jednostek pomocniczych, w tym 2 zbiornikowce i 8 holowników).

Komponent lądowy

- 336. Brygada Piechoty Morskiej – Bałtyjsk (2 bataliony piechoty morskiej, batalion desantowo-szturmowy, 2 dywizjony artylerii; 134 transportery opancerzone BTR-80/82A, 18 haubic samobieżnych 122 mm 2S1 Goździk, 12 haubic samobieżnych 120 mm 2S9 Nona-S, 6 wieloprowadnicowych wyrzutni pocisków raketowych 122 mm BM-21 Grad); **plano-**
wane przywrócenie batalionu czołgów;
- 561. morski punkt rozpoznawczy – Parusnoje (2 kompanie SpecNaz);

- 25. pułk rakietowy obrony wybrzeża – Donskoje (2 dywizjony rakietowe; 4 wyrzutnie systemu Bał, 4 wyrzutnie systemu Bastion); rozwinięcie w 2019 r. trzeciego dywizjonu rakietowego (4 wyrzutnie systemu Bał);
- NN. Arsenał – Bałtyjsk.

Komponent powietrzny

- eskadra śmigłowców ZOP 72. Bazy Lotniczej (docelowo włączona do nowo formowanego pułku śmigłowców 132. Mieszanej Dywizji Lotniczej) – Donskoje (14 śmigłowców ZOP Ka-27PŁ/PS, 7 śmigłowców ZOP Ka-27M, 3 śmigłowce Ka-29).

Zgrupowanie Wojsk Lądowych podległe dowództwu Floty Bałtyckiej

11. Korpus Armijny – Kaliningrad – w składzie:

- 11. pułk czołgów – Gusiew (2 bataliony czołgów; 62 czołgi T-72B); jednostka w trakcie formowania;
- 7. pułk zmechanizowany – Kaliningrad (3 bataliony zmechanizowane, batalion czołgów, dywizjon artylerii samobieżnej; 85 bojowych wozów piechoty BMP-2, 30 czołgów T-72B, 18 haubic samobieżnych 152 mm 2S3 Akacja, 12 haubic ciągnionych 120 mm 2B16 Nona-K; bataliony ogólnowojskowe o strukturze trzykompanijnej);
- 79. Brygada Zmechanizowana – Gusiew (3 bataliony zmechanizowane, batalion czołgów, 2 dywizjony artylerii samobieżnej, dywizjon artylerii rakietowej, dywizjon artylerii przeciwpancernej; 41 czołgów T-72B, 159 transporterów opancerzonych MT-LB, 11 transporterów opancerzonych BTR-80, 36 haubic samobieżnych 152 mm 2S3 Akacja, 18 moździerzy samobieżnych 120 mm 2S12 Sani, 12 wieloprowadnicowych wyrzutni pocisków rakietowych 122 mm BM-21 Grad, 12 armat przeciwpancernych 100 mm MT-12 Rapira; bataliony ogólnowojskowe o strukturze czterekompanijnej);
- 244. Brygada Artylerii – Kaliningrad (dywizjon artylerii samobieżnej, dywizjon artylerii rakietowej; 18 haubic ciągnionych 152 mm 2A36 Hiacynt-B, 18 wieloprowadnicowych wyrzutni pocisków rakietowych 122 mm BM-21 Grad);

- 152. Brygada Rakietowa – Czerniachowsk (3 dywizjony rakietowe, 12 wyrzutni systemu 9K723 Iskander-M);
- 22. pułk rakietowy obrony powietrznej – Kaliningrad (4 baterie rakietowe, 16 systemów 9K330 Tor).

Jednostki w bezpośrednim podporządkowaniu dowództwa Floty Bałtyckiej

- 69. pułk inżynierski – Gwardiejsk;
- 254. batalion radiotechniczny SpecNaz – Gwardiejsk;
- 134. batalion łączności – Kaliningrad;
- 135. batalion łączności – Kaliningrad;
- 2574. Baza Uzbrojenia i Amunicji – Gurjewskij/Riabinowka (prawdopodobne rozwinięcie pułku zmechanizowanego);
- 2676. Baza Uzbrojenia i Amunicji – Czerepanowo (prawdopodobne rozwinięcie pułku zmechanizowanego);
- 2652. Baza Uzbrojenia i Amunicji Artylerii – Prochładnoje (prawdopodobne rozwinięcie pułku artylerii);
- 148. batalion remontowo-budowlany – Kaliningrad.

Zgrupowanie Sił Powietrzno-Kosmicznych podległe dowództwu Floty Bałtyckiej

44. Dywizja Obrony Powietrznej – Kaliningrad – w składzie:

- 183. pułk rakietowy obrony powietrznej – Gwardiejsk (5 dywizjonów rakietowych; 32 systemy S-400, 6 systemów 96K6 Pancyr-S1);
- 1545. pułk rakietowy obrony powietrznej – Znamiensk (3 dywizjony rakietowe; 8 systemów S-400, 16 systemów S-300PS); rozwinięcie w 2019 r. drugiego dywizjonu rakietowego wyposażonego w systemy S-400;
- 81. pułk radiotechniczny – Pieriesławskoje.

Jednostki w bezpośrednim podporządkowaniu dowództwa Floty Bałtyckiej

- 132. Mieszana Dywizja Lotnicza - Kaliningrad - w składzie:
  - 4. pułk lotnictwa szturmowego Marynarki Wojennej - Czkałowski (1 eskadra bombowo-rozpoznawcza, 1 eskadra wielozadaniowych samolotów bojowych; 16 samolotów bombowych i rozpoznania taktycznego Su-24M/Su-24MR, 8 wielozadaniowych samolotów bojowych Su-30M2, 8 wielozadaniowych samolotów bojowych Su-30SM);
  - 689. pułk lotnictwa myśliwskiego - Czkałowski (2 eskadry myśliwskie; 14 samolotów myśliwskich Su-27/Su-27P/Su-27UP/Su-27UB, 13 wielozadaniowych samolotów bojowych Su-27SM3);
  - eskadra transportowa 72. Bazy Lotniczej (w trakcie transformacji, formowany pułk śmigłowców 132. Mieszanej Dywizji Lotniczej) - Chrabrowo (12 śmigłowców bojowych Mi-24, 8 śmigłowców wsparcia bojowego Mi-8, 3 samoloty transportowe An-26, 2 samoloty transportowe An-140-100);
  - 81. batalion łączności i zabezpieczenia radiotechnicznego - Primorsk/Łunino;
  - 82. batalion łączności i zabezpieczenia radiotechnicznego - Kaliningrad.

Aneks 5. Prognozowane zwiększenie liczby pododdziałów ogólnowojskowych i wsparcia szczebla batalionu/dywizjonu oraz uzbrojenia ofensywnego (podstawowe kategorie według CFE) po rozwinięciu w obwodzie kaliningradzkim dywizji zmechanizowanej

	grudzień 2016	luty 2019	2021 (prognoza)
liczba pododdziałów ogólnowojskowych i wsparcia w jednostkach 11. Korpusu Armijnego i w 336. Brygadzie Piechoty Morskiej			
batalion czołgów	1/1*	3/1*	8
batalion zmechanizowany	6	6	13
batalion piechoty morskiej	2	2	2
batalion desantowo-szturmowy	1	1	1
dywizjon artylerii	8	8	13
liczba uzbrojenia ofensywnego (podstawowe kategorie wg CFE)			
czołgi	41	103	299
bojowe wozy opancerzone	342	342	667
artyleria kalibru 100 mm i powyżej	144	144	234

* skadrowany batalion czołgów 7. pułku zmechanizowanego (bez uzbrojenia)